AİLE ve GENÇLİK ÇALIŞTAYI

Sonuç Raporu

4-5 Kasım 2022 / KAYSERİ

CİHANNÜMA

CİHANNÜMA DAYANIŞMA VE İŞBİRLİĞİ DERNEĞİ

AİLE ve GENÇLİK ÇALIŞTAYI

Sonuç Raporu

4-5 Kasım 2022

Kayseri

COPYRIGHT © 2023
Bu yayının tüm hakları CİHANNÜMA DAYANIŞMA VE İŞBİRLİĞİ DERNEĞİ'ne aittir. CİHANNÜMA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik *(fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.)* yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Cihannüma Yayınları - 3
1.Baskı: 2023

ISBN : 978-625-99656-2-8
Mizanpaj -Tasarım : Ceyhun AKGÜN
Baskı : Sena Ofset Matbaacılık
Sertifika No: 45030

CİHANNÜMA | CİHANNÜMA DAYANIŞMA VE İŞBİRLİĞİ DERNEĞİ
Hacı Bayram Mah. Haşimi (Kutlu) Sok. No: 12
Altındağ/Ankara – TÜRKİYE
| www.cihannuma.org |

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 7
GİRİŞ 11

1. BÖLÜM

AİLE, GENÇLİK, ALKOL VE MADDE BAĞIMLILIĞI

1. GİRİŞ 16
2. MEVCUT DURUM 16
3. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE EYLEM PLANLARI 21
4. GELECEK PROJEKSİYONLARI 25

2. BÖLÜM

AİLE, GENÇLİK ve TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI

1. GİRİŞ 30
2. MEVCUT DURUM 30
3. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE EYLEM PLANLARI 33
4. GELECEK PROJEKSİYONLARI 37
KAYNAKÇA 39

3. BÖLÜM

AİLE, GENÇLİK ve MANEVİYAT

GİRİŞ 44
1. DEĞİŞEN VE DÖNÜŞEN DÜNYADA AİLE, GENÇLİK VE MANEVİYAT 45
1.1. Durum Tespiti: 45
1.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planı: 48
1.3. Gelecek Projeksiyonu: 51
2. GENÇLERDE İNANÇ SORGULAMALARI 51
2.1. Durum Tespiti: 51
2.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planı: 54
2.3. Gelecek Projeksiyonu: 55
3. GELENEK, KÜLTÜR VE DEĞERLERİN YENİ NESLE AKTARIMI 55
3.1. Durum Tespiti: 55
3.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planı: 56
3.3. Gelecek Projeksiyonu: 59

4. DEĞERLER EĞİTİMİ İLE GENÇ NESLE DEĞER AKTARIM SÜRECİ 59
4.1. Durum Tespiti: 59
A. Örgün Eğitim 61
B. Yaygın Eğitim 61
C. STK'lar 61
4.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planı: 61
4.3. Gelecek Projeksiyonu: 63
KAYNAKÇA 63

4. BÖLÜM

GENÇLERE YÖNELİK POLİTİKALAR MESLEKİ EĞİTİM, İSTİHDAM VE KARİYER

GİRİŞ 66
1. ÇOCUKLARA VE GENÇLERE YÖNELİK MESLEKİ YÖNLENDİRME 67
1.1. Durum Tespiti 67
1.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları 67
1.3. Gelecek Projeksiyonları 68
2. GENÇLERİN MESLEKİ EĞİTİMİ VE KARİYERİ 69
2.1. Durum Tespiti 69
2.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları 72
2.3. Gelecek Projeksiyonları 75

5. BÖLÜM

AİLE, GENÇLİK VE EVLİLİK

GİRİŞ 80
1. GENÇLERİN EVLİLİĞE BAKIŞI 81
1.1. Durum Tespiti 81
1.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planı 83
1.3. Gelecek Projeksiyonu 85
2. AİLE DANIŞMANLIĞI VE SORUNLARI 85
2.1. Durum Tespiti 85
2.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planı 87
2.3. Gelecek Projeksiyonu 88
3. EVLİLİK VE BOŞANMA SÜREÇLERİ 88
3.1. Durum Tespiti 88
3.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planı 90
3.3. Gelecek Projeksiyonu 92
4. EVLİLİK VE AİLE EĞİTİMLERİ 92
4.1. Durum Tespiti 92
4.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planı 93
4.3. Gelecek Projeksiyonu 94
KAYNAKÇA 95

6. BÖLÜM

AİLE İÇİ SORUNLAR, İLETİŞİM VE KUŞAK ÇATIŞMASI

GİRİŞ 98
1. AİLE OLMANIN ÖNEMİ, FONKSİYONLARI VE AİLEDE ROL DÖNÜŞÜMÜ 99
1.1. Durum Tespiti 99
1.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları 100
1.2.1. Aile Farkındalığını Artırmak ve Aile İçi Rolleri Tahkim Etmek 100
1.2.2. Toplumsal Değişimi Okumak ve Aileyi Değişimin Öznesi Kılmak 101
1.2.3. Aileyi Güçlendiren Sosyal Politikalar Geliştirmek 103
1.3. Gelecek Projeksiyonları 104
2. AİLE İÇİ İLETİŞİM, ETKİLEŞİM VE KUŞAK ÇATIŞMASI 105
2.1. Durum Tespiti 105
2.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları 107
2.3. Gelecek Projeksiyonları 108
3. AİLE İÇİ SORUNLARIN SEBEP VE SONUÇLARI 109
3.1. Durum Tespiti 109
3.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları 110
3.3. Gelecek Projeksiyonları 111
4. AİLE İÇİ ŞİDDET VE NEDENLERİ 111
4.1. Durum Tespiti 111
4.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları 112
4.3. Gelecek Projeksiyonları 113
5. AİLEDE DÖNÜŞÜM, ÇÖZÜLME VE YENİ TÜRK AİLESİ 114
5.1. Durum Tespiti 114
5.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları 118
5.3. Gelecek Projeksiyonları 119
KAYNAKÇA 119

7. BÖLÜM

15 TEMMUZ SONRASI GENÇLER ve
AİLELERİN DEĞİŞEN STK ALGISI

GİRİŞ 122
1. DEVLET VE SİVİL TOPLUM İLİŞKİLERİ 122
1.1. Durum Tespiti 122
1.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları 123
1.3. Gelecek Projeksiyonları 124
2. SİVİL TOPLUMUN DEVLETLE İLİŞKİLERİNDEKİ ÇIKMAZLAR 124
2.1. Durum Tespiti 124
2.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları 125
2.3. Gelecek Projeksiyonları 126
3. TÜRKİYE'DEKİ SİVİL TOPLUM ANLAYIŞININ OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİ NELERDİR? 127
3.1. Durum Tespiti 127
3.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları 129
3.3. Gelecek Projeksiyonları 129
4. FETÖ'NÜN SİVİL TOPLUM, DEVLET VE VATANDAŞ İLİŞKİLERİNDE OLUŞTURDUĞU İFSAT 130
4.1. Durum Tespiti 130
4.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları 131
4.3. Gelecek Projeksiyonları 133

8. BÖLÜM

AİLE, GENÇLİK ve CİNSİYET SORUNLARI

GİRİŞ 136
CİNSİYET YÖNELİMLERİ (TEMEL KAVRAMLAR) VE CİNSİYET DİSFORİ 136
A. Cinsiyet Disforisi ve Cinsiyet Uyumsuzluğu (Cinsiyet Karmaşıklığı) 138
B. Sosyal Stigmata (Social Stigmata) 138
C. Stereotip 139
D. Cinsiyetin Anlamı 139
1. CİNSEL KİMLİK GELİŞİMİNDE AİLENİN ROLÜ 142
1.1. Durum Tespiti: 142
1.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları: 145
1.3. Gelecek Projeksiyonları: 149
2. KADIN VE ERKEK FITRATI 151
2.1. Durum Tespiti: 151
2.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları: 153
2.3. Gelecek Projeksiyonları: 154
3. DEĞİŞEN DÜNYADA KADIN VE ERKEKLİK 156
3.1. Durum Tespiti: 156
3.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları: 157
3.3. Gelecek Projeksiyonları: 158
4. EVLİLİĞİN GECİKMESİYLE ERTELENEN CİNSELLİK VE SORUNLARI 159
4.1. Durum Tespiti: 159
4.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları: 160
4.3. Gelecek Projeksiyonları: 161
5. CİNSEL KİMLİK KARMAŞASI VE CİNSEL YÖNELİM BOZUKLUKLARI 162
5.1. Durum Tespiti: 162
5.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları: 165
5.3. Gelecek Projeksiyonları: 167
6. CİNSEL KİMLİK HOŞNUTSUZLUĞU 168
6.1. Durum Tespiti: 168
6.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları: 169
6.3. Gelecek Projeksiyonları: 169

KAYNAKÇA 170
ÇALIŞTAYDAN KESİTLER 173
KURUL, KOMİSYON VE KATILIMCILAR 181

TAKDİM

Av. Rıza YORULMAZ

CİHANNÜMA DAYANIŞMA VE
İŞ BİRLİĞİ DERNEĞİ

GENEL BAŞKANI

Bismillahirrahmanirrahim…

Cihannüma Derneği olarak; resmi kuruluşumuz henüz on yılı doldurmadıysa da, yarım asırı aşkın bir milli görüş geleneğinin, bin yıla yaklaşan anadolu irfanının ve bindörtyüz yıllık İslam kültür ve medeniyetinin varisi olduğumuzun bilinciyle hareket etmeyi kendimize hedef edinmekteyiz.

Geçmişimizden aldığımız güç ve tecrübeyle, adalet temelinde yeni bir dünya kurma ideali doğrultusunda; bir taraftan; gençliğin topluma faydalı bireyler olarak yetişmesi için çalışan, bugünün milli gençlik kuruluşlarının ayağının altına yol, merdiven, basamak olmaya, diğer taraftan sahip olduğumuz nitelikli insan kıymetlerini, yaşadığımız toplumun, ümmetin ve insanlığın hayrı için seferber etmeye gayret gösteriyoruz.

Bu zaviyeden olarak; toplumun temel meseleleri konusunda kurduğumuz ihtisas atölyeleri marifetiyle düzenlediğimiz çalıştaylarda, problem alanlarını masaya yatırıyor, konunun uzmanlarını biraraya getirerek çözüm teklifleri hazırlıyoruz.

Daha önce Gaziantep'te düzenlediğimiz 'Göç Çalıştayı' ve Konya'da düzenlediğimiz 'Şehir ve Medeniyet' çalıştaylarından sonra gençlik ve aile ihtisas atölyemizin koordinasyonu ve Kayseri temsilciliğimizin organizasyonu ile 'Gençlik ve Aile' çalıştayını Kayseri'de icra etmiş bulunmaktayız

Konumuz; özelde insandır.

Hazret-i insan...

Yani eşref-i mahlukat.

Yani yaratılmışların en şereflisi.

Ve o insan, inancımıza göre İslam fıtratı üzerine doğar. Ve her bir insan bir cihandır.

Yaradan, o cihanı nelerle mücehhez kılmıştır, o cihanın kalbine, gönlüne, aklına ne cevherler yüklemiştir; bilemeyiz.

Dolayısıyla konumuz bütün insanları ve bütün insanlığı ama özellikle biz müslümanları yakından ilgilendirmektedir. Bu itibarla insana dair her iş, her eylem, her söylem son derece kıymetlidir.

Dünya; yaratıldığından bu tarafa çok büyük değişikliklere muhatap olmuştur, olmaya da devam etmektedir. Nüfus artmış, büyük savaşlar olmuş, büyük felaketler yaşanmıştır. Teknoloji mütemadiyen gelişmektedir. Buna bağlı olarak bireyselleşme ve konfor alanları da çoğalmaktadır. Akıp giden zaman içerisinde; algılar, olgular, ihtiyaçlar, kabuller ve davranış biçimleri değişmektedir. Meşhur, mecelle kaidesidir; zamanın değişmesiyle hükümler de değişir. Bütün bu değişiklikler içerisinde insan biyolojisi ve psikolojisi değişmez.

Acıkınca yemek yer, susayınca su içer. Sıcakta bunalır, soğukta üşür, hasta olur. Sever, aşık olur. Üzülür, nefret eder. Ne büyük felaketler, ne teknolojik gelişmelerin bunları değiştirmeye gücü yetmez. Günümüzün en çok sorulan sorusu olan *"ne olacak bu gençliğin hali"* sorusu aynı zamanda insanlık tarihinin en eski sorusudur. Sorunun cevabı bellidir; gönlüne giremediğin hiç kimseyi değiştiremezsin.

Sevgi...

İnsan, sevdiği için dağları deler, çöllerde gezer. Sevgi gönüle girmenin anahtarıdır.

Ana gibi yar olmaz. Annelik duygusu doğuştan, gönüllerde yer ettiğinden dolayı, en büyük muallim ana-babadır.

Gönlüne girmediğiniz kişiyi eğitemezsiniz, yönetemezsiniz.

Bizler, hadiselere kendi medeniyetimizin değerleri üzerinden bakan bir topluluğuz. Varsa kusuru önce kendimizde ararız. Sözümüzü Anadolu irfanıyla yoğurarak ve hikmet süzgecinden geçirerek önce nefsimize söyleriz. Çünkü nefsimizin kabul etmediği söz, tesirli olamaz. Sözümüzün gücü şiddetinde değil, dayanağındadır.

Tam da bu bağlamda sözü yükseltmek maksadyla, herbiri konunun uzmanı ve birbirinden kıymetli akademisyen hocalarımız, stk temsilcisi ve kamu görevlisi katılımcılar, 'her nimetin şükrü kendi cinsindendir' kaidesi uyarınca birikimlerini, tecrübelerini yansıtmak üzere yurdumuzun dört bir tarafından biraraya geldiler. Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum anlayışının müntesipleri olarak herbirine müteşekkiriz. İcra edilen açılış programı ve açılış panelinin akabinde 8 ayrı masada yaklaşık 130 uzmanın katılımıyla gerçekleşen bu çalıştayın, bizlere ve kamuoyuna yeni perspektifler kazandıracağına canı gönülden inanıyorum. Şu an elinizde bulunan sonuç raporu bu çalışmanın somutlaşmış halini ifade etmektedir.

Kayseri Valiliği, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri Üniversitesi ve Talas Belediyesi işbirliği ile icra edilen Aile ve Gençlik çalıştayındaki katkıları nedeniyle sayın valimiz Gökmen Çiçek beyefendiye, Büyükşehir Belediye başkanımız sayın Memduh Büyükkılıç'a, Erciyes Üniveristesi rektörümüz sayın Prof. Dr. Fatih Altun'a, Kayseri Üniversitesi rektörümüz sayın Kurtuluş Karamustafa'ya, Talas Belediye başkanımız sayın Mustafa Yalçın'a ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Ayrıca çalıştayın hazırlanmasına büyük emek veren başta yüksek istişare kurulu üyelerimiz sayın Şenel Kızılca ve sn. Prof. Dr. Orhan Koçak'a, genel merkez yürütme kurulumuzdan Doç. Dr Ebubekir Ceylan'ın şahsında bütün arkadaşlarma, Cihannüma Kayseri il temsilcimiz sayın Fevzi Konaç ve Kayseri yönetimimize teşekkür ediyorum.

Çalıştayımızın başta fert fert herbir insanımıza, gençliğe, ailelerimize ve bütün insanlığa faydalı sonuçlar sağlamasını Cenab-ı Allah'tan niyaz ediyorum.

En kalbi muhabbetlerimle…

GİRİŞ

Prof. Dr. Orhan KOÇAK

CİHANNÜMA DAYANIŞMA VE İŞBİRLİĞİ DERNEĞİ

GENÇLİK VE İHTİSAS ATÖLYESİ KOORDİNATÖRÜ

-Çalıştay Genel Koordinatörü-

Cihannüma Dayanışma ve İşbirliği Derneği'nin Ağustos 2022 tarihinde Aile ve Gençlik Çalıştayı yapılması hususundaki kararından sonra gerekli hazırlıklara başlandı. Üç aylık bir hazırlık döneminden sonra 4-5 Kasım 2022 tarihinde Kayseri'de gerçekleştirilen Aile ve Gençlik Çalıştayı'nın birinci gününde panel, ikinci günde çalıştay oturumları gerçekleştirilerek tamamlanmış oldu. Aile ve Gençlik Çalıştayı ile Kayseri'de aile ve gençlik konusuna ilgi duyan mütefekkirlerin ve halkın ilgisini çekmek amacıyla ilk gün bir panelin faydalı olacağı düşünüldü. Böylece, akademik dünyanın ilgisini çeken çalıştayın, öncesinde yapılan panel ile de mütefekkirlerin ve halkın da ilgisini çekmesini hedeflemiş olduk. Bu amaçla Prof. Dr. Nevzat TARHAN *(Değişen Dünya'da Gençlik)*, Prof. Dr. Saffet KÖSE *(Modernite ve Aile)*, Dr. Şöhret KARADUMAN *(Aile, Ahlak ve Değerlerin İfsadı)* ve Prof. Dr. Orhan KOÇAK'ın *(Liselerde Teknoloji Bağımlılığı)* aile, cinsellik ve teknoloji bağımlılığı gibi günümüzün önemli konularında konuşmaları gerçekleşti.

Çalıştayın ikinci günü, Kayseri Üniversitesi salonlarında, alanında uzman katılımcılarla oluşturduğumuz masalarda aile ve gençlik

alanında yaşadığımız sorunlar, tespitler ve beklentiler konuşuldu ve çözüm önerileri ortaya konuldu. Bu kapsamda aile ve gençlik konusu *"Bağımlılık, Dinî ve Manevi Değerler, Sosyal Politikalar, İstihdam- Kariyer, Evlilik, Aile İçi İletişim, Kuşak Çatışması, Gençlik ve Cinsiyet Sorunları"* gibi temalar çerçevesinde değerlendirildi. Toplam 143 akademisyen, politika yapıcı, uzman ve STK temsilcilerinin katıldığı ikinci gün çalıştay oturumlarında aşağıdaki sekiz farklı masa ve başkanları diğer katılımcılarla birlikte hazır bulunmuşlardır.

Çalıştay masalarında tartışılan konu ve moderatörleri şu şekildedir:

Masa 1:
Aile, Gençlik Alkol ve Madde Bağımlılığı,
(Moderatör: Doç. Dr. Zeki KARATAŞ)

Masa 2:
Aile, Gençlik ve Teknoloji Bağımlılığı,
(Moderatör: Prof. Dr. Vehbi BAYHAN)

Masa 3:
Aile, Gençlik ve Maneviyat,
(Moderatör: Prof. Dr. Asım YAPICI)

Masa 4:
Gençlere Yönelik Politikalar, Mesleki Eğitim ve Kariyer,
(Moderatör: Prof. Dr. Zeki PARLAK)

Masa 5:
Aile, Gençlik ve Evlilik,
(Moderatör: Dr. Mustafa ATAK)

Masa 6:
Aile İçi Sorunlar, İletişim ve Kuşak Çatışması,
(Moderatör: Prof. Dr. İsmail BARIŞ- Prof. Dr. Yusuf Genç)

Masa 7:
15 Temmuz Sonrası Gençler ve Ailelerin Değişen STK Algısı,
(Moderatör: Prof. Dr. Ahmet KOYUNCU)

Masa 8:
Aile Gençlik ve Cinsiyet Sorunları,
(Moderatör: Dr. Öğr. Üyesi Yıldıray SİPAHİ)

Çalıştay hazırlıkları boyunca, Hz. Mevlana'nın pergel metaforunda olduğu gibi, bir yanda çağımızın gerektirdiği teknolojik ve yönetişim *(istişare)* imkânlarını kullandık, diğer taraftan da medeniyet bakışımızın gereklerini dikkate alarak hem panel hem de çalıştay içeriklerini oluşturmaya gayret ettik. Geleneğimize ve ait olduğumuz medeniyet tasavvurumuza katkıların olacağı niyeti ve idraki ile hareket etmeye çalıştık. İstişareden hiç ayrılmadan acaba insanlığa yeni bir düşünce sunabilir miyiz düşüncesiyle gayret ettik. Bu bakış açısı ile günümüz sosyal sorunlarına çözümler üretilmeye gayret edildi. Allah'a şükürler olsun, çalıştayımız beklediğimizin de fevkinde bir memnuniyetle tamamlanmış oldu.

Bu kapsamda Cihannüma Dayanışma ve İşbirliği Derneği Genel Başkanı Rıza Yorulmaz'a, atölye çalışmalarından sorumlu Şenel Kızılca'ya, Ar-Ge Başkanı Doç. Dr. Ebubekir Ceylan'a, tecrübesiyle her an yanımızda olan Prof. Dr. Vatan Karakaya'ya ve Tahsin Hazırbulan'a, Cihannüma Derneği Kayseri İl Temsilcisi Fevzi Konaç ve çalışma arkadaşlarına ve ayrıca benimle birlikte özellikle akademik süreçleri yöneten çalıştay düzenleme kuruluna şükranlarımı sunuyorum.

Gayret bizden, tevfik Allah'tan.

1. BÖLÜM

AİLE, GENÇLİK, ALKOL VE MADDE BAĞIMLILIĞI

Moderatör / Bölüm Yazarı
Doç. Dr. Zeki KARATAŞ

1. GİRİŞ

Dünya genelinde hızla yaygınlaşan madde kullanım bozukluğu ruhsal, bedensel, sosyal ve ekonomik zararlara yol açan bir halk sağlığı sorunudur. Farmakolojik özellikleri nedeniyle uyuşturucu ya da uyarıcı etki uyandıran ve yasa dışı ilan edilen maddelerin kötüye kullanımı sonucu oluşan bağımlılık, biyopsikososyal açıdan mücadele edilmesi gereken bir hastalık olarak tanımlanmaktadır. Tütün, alkol ve yasa dışı maddelerin kullanımı hem sağlığı bozarak ölüm riskini arttırmakta hem de ekonomik, sosyal, güvenlik ve aile boyutuyla topluma zarar vermektedir. Bu nedenle bağımlılık yapan maddeleri bulundurmak, satışını yapmak ya da kullanmak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yasaktır. Madde kullanmak suç olmakla birlikte bağımlılık boyutuyla da bir hastalıktır. Hasta bireyin cezadan önce tedaviye ihtiyacı bulunmaktadır. Madde kullanımının suç olması nedeniyle yaygınlığını net olarak tespit etmek mümkün olmasa da pek çok kaynaktan elde edilen verilere dayalı olarak tahminde bulunmak mümkündür. Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi *(TUBİM)* tarafından 25 ilde gerçekleştirilen saha çalışması önemli veriler sunmaktadır. Bu araştırmaya göre; yaşam boyu madde kullanım sıklığı 15-64 yaş grubunda %2,7 ve 15-16 yaş grubunda ise %1,5 olarak belirlenmiştir *(EGM, 2014)*. Güvenlik boyutuyla konu değerlendirildiğinde 2017 yılında bir önceki yıla oranla uyuşturucu olayı sayısı %45,87 *(118.482 olay)*, şüpheli sayısı %48,92 *(170.175 şüpheli)* oranında artmıştır *(EGM, 2018)*. Aşağıda, Aile ve Gençlik Çalıştay sonucunda, madde bağımlılığı konusunda mevcut durum, çözüm önerileri ve geleceğe dair projeksiyonlar ayrı başlıklar halinde ifade edilmiştir.

2. MEVCUT DURUM

1. Uyuşturucuyla mücadele konusunda ulusal strateji belgesi bulunmaktadır. Türkiye'de bonzai gibi sentetik maddelerin piyasaya girmesiyle birlikte hem güvenlik hem de tedaviyle ilgili çalışmalara ağırlık verilmeye başlanmıştır. Daha sonra madde kullanım bozukluğu olan bireylerin tedavi ve rehabilitasyonuyla ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Ancak

COVID-19 salgını sürecinin devreye girmesiyle birlikte tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin uygulanmasında aksamalar olmuştur. Bağımlının ailesinin ve çevresinin bilgilendirilmesi konusuna ağırlık verilmeye başlanmıştır.

2. Madde bağımlılığının tıbbi tedavisinde madde zehirlenmesi ya da maddeyi bırakma sonrası ortaya çıkan yoksunluk belirtileri kontrol altına alınmaya çalışılmakta, maddenin bırakılması sonrası oluşan boşluğun nasıl doldurulacağıyla ilgili yeterli planlama yapılmamaktadır. Madde bağımlılığı bireysel sorunlar yanında sosyal sorunlara da yol açtığı için bütüncül tedavi tüm sosyal aktörlerin iş birliği yapmasını gerekli kılmaktadır. Bu alanda devletle iş birliği içinde çalışmalar yapacak sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, yerele özgü politika ve programların geliştirilmesi gerekmektedir.

3. Madde bağımlılığının tedavisinde Alkol ve Madde Bağımlılıkları Tedavi Merkezi *(AMATEM)*'ler tıbbi arındırma konusunda çalışmalar yapmaktadır. Ancak AMATEM'lerin hasta kapasitesi açısından yetersiz olması nedeniyle bağımlıların tedavisinde gecikmeler yaşanmaktadır. Tedaviye erken dönemde başlanması başarı ihtimalini arttırmaktadır.

4. AMATEM'le ilgili toplumun ve madde kullanım bozukluğu olan bireylerin ön yargılarının olması tedaviye olan inancı zayıflatmaktadır.

5. Madde kullanım bozukluğu yanında pek çok ruh sağlığı sorunları olan bireylerle çalışmak aile danışmanlığı, bilişsel davranışçı yaklaşım, pozitif psikoterapi, çözüm odaklı terapi, grup danışmanlığı, motivasyonel görüşme teknikleri gibi pek çok ek donanım ve beceri sahibi olmayı gerektirmektedir. Madde bağımlılığı alanında çalışan meslek elemanlarının saha çalışmaları boyunca sürekli eğitim ihtiyaçları bulunmaktadır.

6. Türk Ceza Kanunu gereği madde kullanım bozukluğu olan yükümlülerin tedavi ve iyileştirme hizmetleri denetimli serbestlik müdürlükleri tarafından bireysel görüşmeler, grup ça-

lışmaları, gerekli görüldüğünde aile görüşmesi, etkinliklere ve istihdama yönlendirme şeklinde yerine getirilmektedir. Toplum temelli rehabilitasyon modeli olarak uygulanan denetimli serbestliğe bireyin çevresi içinde değerlendirilmesini öngören sosyal inceleme ve aileye yönelik psikososyal müdahale boyutunun da eklenmesi gerekmektedir.

7. Madde kullanım bozukluğunun çocuklar ve gençler arasında yaygınlaşmasında en önemli risk faktörlerinden birisi de göçtür. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra başlayan büyük şehirlere göç hareketleri sonucu çocuklar sokaklarda risklere açık bir şekilde yaşamaya başlamışlardır. Göç eden ailelerin kente entegrasyonuyla ilgili yeterli çalışma yapılamamıştır. O dönemde başlatılan mobil ekip hizmetleri, toplum merkezi hizmetleri daha sonraki süreçte sonlandırılmıştır. Bu açıdan Türkiye'nin son yıllardaki dış göç hareketlerindeki yoğunluk gereğince göçmen çocuk ve gençlerle ilgili saha çalışmalarına olan ihtiyaç dikkat çekmektedir.

8. Çocukların madde kullanımına yönelmesinde önemli risk faktörlerden bazıları aile içi ihmal, istismar, şiddet, ebeveyn çatışması, ailelerin tek ebeveynli olması, ebeveynden birinin cezaevinde olması, boşanma sonrası çekişmeli ilişkilerin olmasıdır. Ailenin işlevselliğinin bozulması çocukların aidiyet ve bağlanma duygularını zedeleyerek, bu sıkıntılarını sokaktaki akran gruplarıyla gidermeye çalışmaktadır.

9. Aile içinde anne, baba, kardeş gibi bireylerin madde kullanması küçük çocukların hatta anne karnındaki bebeklerin bağımlı olmalarına neden olmaktadır.

10. Geniş aileden çekirdek aileye geçişle birlikte çocuklara sınır konulmaması, her istediklerinin yerine getirilmesi, örnek rol modellerin yetersiz olması çocukların maddeye yönelmesine neden olmaktadır.

11. Gençlere yönelik koruyucu-önleyici manevi, sosyal ve sağlık politikalarının yetersizliğinde gençler zararlı alışkanlıklara yönelmektedir.

12. İşsizliğin gençler arasında fazlalığı, serbest zamanının etkili kullanılamaması, eğitimin dışında kalma gibi nedenlerle madde kullanmaya yönelim daha da artmaktadır.

13. Sigara kullanımı, bağımlılık yapan maddelere geçişte aracı işlevi görmektedir. Sigaranın tütün sarılması şeklinde hazırlanması içine uyuşturucu maddeler katılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu açıdan ilgili madde kullanımının sigara kullanımıyla benzeşiyor olması, maddenin de sigara gibi algılanmasını ve kullanımını kolaylaştırmaktadır.

14. Alkollü içkilere gelen zamlardan sonra ekonomik imkânları yetersiz olan bireyler daha ucuz olduğu için bağımlılık yapan maddelere yönelmeye başlamışladır. Zararlı maddelere gelen fiyat artışları ters etki oluşturarak yasa dışı maddelere yönelmeyi arttırmaktadır.

15. Reşit olmayan çocuklar bilinçli bir nedeni olmadan maddeye başlamakta, merak ve arkadaş etkisiyle madde kullanmayı sürdürmektedir. Çocuklara yönelik yapılan koruyucu ve önleyici çalışmalar yetersiz kalmaktadır.

16. Madde kullanım bozukluğu olan gençlerin tedavi amacıyla ilaç kullanması madde yerine ilaca bağımlı olmasına neden olmaktadır.

17. Madde kullanım bozukluğunun tanılanması için kullanılan Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı'nda *(DSM-5, The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)*, madde bağımlılığının bir beyin hastalığı olduğu vurgusu ön plana çıkmakta ilaç tedavisi zorunlu kılınmakta ancak sivil toplum kuruluşlarının yaptığı uygulamalarda ilaç dışı tedavilerin de etkili olduğu görülmektedir.

18. İnanç temelli bir rehabilitasyon iyi yapılandırılmazsa etkili olamamaktadır. Özellikle inançlı ailelerin çocuklarının gelişim sürecinde materyalist bir yaşam sürmesi gençlerin haz odaklı yaşamasını teşvik etmektedir.

19. Bağımlı sayısını belirlemeye yönelik yapılan araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlar gerçekte olandan daha az çıkmaktadır. Uygulanan anketlerin beyana dayalı olarak doldurulması gerçek sayının ortaya çıkarılmasını engellemektedir. Madde kullanım bozukluğuyla ilgili bilimsel çalışmalar yetersizdir.

20. Sosyoekonomik düzeyi düşük mahallelerde madde kullanımı daha kolay olmaktadır. Ancak sosyoekonomik düzeyi yüksek olan mahallelerde bilinçli yaklaşım daha fazla olduğu için şikâyetlerle madde kullanımı engellenmeye çalışılmaktadır.

21. Madde kullanım bozukluğuyla ilgili tedavi ve rehabilitasyon merkezlerinin açılması konusunda hazırlanan mevzuattaki standartların yüksek olması nedeniyle STK'ların rehabilitasyon merkezleri ruhsat alamamaktadır.

22. Okullarda yapılan farkındalık eğitimleri içeriğinin negatif ilgi uyandırması fayda yerine zarar verebilmektedir. Eğitim içeriklerinin uzmanların denetiminde yapılandırılması önemlidir.

23. Zorunlu eğitim çağında olup madde kullanım bozukluğu olan çocukları okulda tutmak ve rehabilite etmek yerine okuldan uzaklaştırılması madde bağımlılığını arttırmaktadır.

24. Madde kullanım bozukluğuyla ilgili çalışan kurumlar arasında iş birliği ve koordinasyonda eksiklikler yaşanmaktadır.

25. Bireyin var olan sosyal ağlarının güçlendirildiği, kendi kendine yardım grupları gibi yeni sosyal destek mekanizmalarının oluşturulduğu, davranışsal beceriler kazandıracak grup çalışmalarının yapıldığı, mesleki eğitim alma olanağının sağlandığı biyopsikososyal modele dayalı yeni sosyal tedavi ve rehabilitasyon merkezleri oluşturulmalıdır. Sağlığın sosyal boyutu ihmal edildiğinde bağımlılığın kısır döngü içinde çözümsüzlüğe doğru sürüklendiği birçok araştırma tarafından ortaya konulmaktadır. Bu nedenle; bağımlılara ya da diğer psikiyatri hastalıklarına uygulanan sosyal tedavi ve rehabilitasyon programları, tedavi hizmetleri kapsamına alınmalı ve sosyal güvenlik kurumu tarafından finanse edilmesi sağlanmalıdır.

3. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE EYLEM PLANLARI

1. Bağımlılığın tedavi ve rehabilitasyonu konusunda çalışan kurumlar arasında koordinasyonu sağlayacak merkezi bir otoritenin oluşturulması gerekmektedir.
2. Yeşilay Danışmanlık Merkezi *(YEDAM)* vasıtasıyla bağımlılara yönelik ayaktan tedavi hizmeti sunmaktadır. Yeşilay'a bağlı yatılı tedavi ve rehabilitasyon merkezlerinin ilk etapta bölge düzeyinde açılması sağlanmalı ve sonrasında ülke çapında yaygınlaştırılmalıdır.
3. Madde bağımlılığı konusunda sosyal tedavi ve rehabilitasyon hizmeti sunan STK'lar akredite edilmeli ve ruhsatlandırılmalıdır. STK'ların yaptıkları çalışmalar resmî kurumlar tarafından desteklenmeli ve yasal zemin oluşturulması için çalışmalar yapılmalıdır.
4. Sağlık Bakanlığı'nın başlattığı Sağlıklı Yaşam Merkezi hizmeti bağımlıları da kapsayacak şekilde mahalle düzeyinde yaygınlaştırılmalıdır.
5. Madde kullanım bozukluğu olan çocukların okula devamlarının sağlanması için okul rehberlik birimlerinin, öğretmenlerin, ailenin ve güvenlik birimlerinin de içinde olduğu bir model geliştirilmelidir. Aksi halde, okuldan uzaklaşanlar daha fazla madde kullanımına maruz kalmaktadırlar. İlgili yönetmelik öğrencilerin madde kullanımında tedaviye yönelme ve eğitim yaşamına devam etmesini destekleyecek şekilde düzenlenmelidir.
6. Denetimli serbestlik müdürlüğünün madde kullanım bozukluğu olan bireylere sunduğu hizmetler etiketlenmeyi engelleyecek şekilde yeniden revize edilmelidir. Bağımlı bireylerin suç kayıtlarının adli sicil kaydına işlenmesi engellenmelidir.
7. Madde kullanım bozukluğu olan bireylerin tıbbi arınma sürecinde ve sonrasında yapılan iyileştirme çalışmalarında madde kullanma durumlarının yeterince izlenmediği ve denetlenmediği, bu nedenle bazı suistimallerin yaşandığı görülmektedir.

Madde kullanım bozukluğu olan yükümlüler zaman içinde sistemin açıklarını keşfederek manipüle etmeyi öğrenmektedirler. Yaşamı üzerinde kontrol duygusunu kaybetmiş bireyler olmaları nedeniyle bağımlı yükümlüler üzerinde dışsal motivasyon aracı olarak zamansız denetimler gerçekleştirilmesinin madde kullanımını azaltacağı düşünülmektedir.

8. Madde kullanım bozukluğu olan bireylerin aile içinde riskli davranışlar sergilemesi nedeniyle yatılı tedavi hizmetinden yararlandırılabilmesi için vasi kararına ve vasinin mahkemeden izin almasına ihtiyaç duyulmaktadır. Madde bağımlısı bireyin aile üyelerine zarar verici davranışlarını engelleme konusunda gecikmeler yaşanmaması için mahkeme süreçleri hızlandırılmalıdır. Aksi durumda, bağımlı birey nedeniyle diğer aile üyelerinin mağduriyetleri söz konusu olmaktadır.

9. Bağımlıların meşguliyetlerinin olmaması ve\veya işsiz olmaları durumlarını daha da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle meslek öğrenmeleri, korumalı iş yerlerinde istihdam edilmeleri sağlanarak yeniden toplumsallaşma fırsatı oluşturulmalıdır. Madde bağımlılarına yönelik meslek edindirme kursları düzenleyecek usta öğreticiler yetiştirilmelidir. İlave olarak bağımlıların istihdamına yönelik korumalı iş yerlerinin açılması kamu tarafından teşvik edilmelidir.

10. Madde bağımlılığının başlamasında sigara kullanımın yaygınlığı ve normalliği madde kullanımıyla ilgili eşiği kırmakta ve bir sosyal öğrenme davranışı olarak maddenin ilk kullanımlarına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla sigarayla mücadele politika ve programları yenilenerek ve güçlendirilerek sürdürülmelidir. Özellikle ortaöğretim ve üniversitelerde sigara zararlarının kişi ve aile üzerindeki potansiyel etkileri noktasında model çalışmalar yapılmalıdır.

11. Tütün ürünlerine zam yapılması sonrasında açıkta satılan tütün ürünleriyle birlikte madde satışı yapılabilmektedir. Nargile içilen kafelerde nargile içerisine uyuşturucu ya da uyarıcı maddeler eklenebilmektedir. Bu durumun önlenmesi için denetimler arttırılmalıdır.

12. Medyanın haber ve dizi filmleri üzerinden madde kullanmayı özendirici mesajlar vermesi gençleri olumsuz etkilemektedir. Bu tarz içeriklere müdahale edilmelidir. Hatta bu konuda yapılmış kısa bilgilendirici kamu spotlarının her medya ortamında zorunlu olarak gösterilmesi temin edilmelidir.

13. Gençlik döneminin riskli bir gelişim dönemi olması nedeniyle okullarda öğrencilerin sokak ve aile boyutunun takibinin yapılması gerekmektedir. Bu nedenle okul sosyal hizmeti uygulaması bir an önce devreye girmelidir.

14. Madde satışı, kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede güvenlik, eğitim ve farkındalık amaçlı çok boyutlu çalışmalar yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Özellikle çocuklara ve gençlere yönelik atölye ve grup çalışmaları, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler yoluyla zararlı alışkanlıklardan korunma yolları ve sorunlarla başa çıkma becerileri kazandıracak okul temelli sosyal hizmet çalışmaları, risk altında olan bölgelerde ise ailelere ve topluma yönelik farkındalık çalışmaları yapılmalıdır.

15. Madde bağımlılığının tıbbi tedavisi sonrasında rehabilitasyon çalışmalarının yetersiz olması madde kullanımının nüksetmesi açısından önemli bir risktir. Bu amaçla, sosyal uyumu destekleyebilecek olan STK'ların öncülüğünde sosyal tedaviyi esas alan rehabilitasyon merkezlerinin sayısı arttırılmalı ve desteklenmelidir.

16. Göç ve kente entegrasyon sorunları, göçmenlerin diğer sorunlarını tetiklemektedir. Bu sorunlar, madde bağımlılığına giden süreçte önemli bir risk olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçün yoğun olduğu bölgelerde çocuklara ve ailelere yönelik yerel yönetimlerin desteğiyle gençlik merkezi, toplum merkezi gibi sosyal hizmet modelleri yaygınlaştırılmalıdır.

17. Ebeveynlerin her ikisinin çalışma yaşamında olması yanında teknolojinin kötüye kullanımı çocukları olumsuz etkilemektedir. Aile içi iletişim fırsatlarının arttırılması için aileler bilinçlendirilmelidir.

18. Madde satışının yaygın olması maddeye erişimi kolaylaştırmaktadır. Riskli alanlarda, okul çevrelerinde ve aileye yönelik önleme ve denetim faaliyetleri arttırılmalıdır.

19. Çocukların boş zamanlarının etkili doldurulamaması önemli bir risk faktörüdür. Çocuk ve gençlik merkezleri, etüt merkezleri, bilgi evleri gibi faaliyet alanlarının arttırılması ve özellikle STK'ların ve yerel idarelerin bu konuda teşvikleri gerekmektedir.

20. Madde kullanımı ile yaşanılan mekânın niteliği arasında ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle mahalle ve sokak düzeyinde yerel yönetimler gençlik çalışmaları odaklı sosyal hizmet uygulamalarına ağırlık vermelidir.

21. Madde kullanan bireylerin ceza infaz kurumuna girmesi olumsuz sosyal öğrenmelere neden olmaktadır. Cezaevlerinde tedavi ve rehabilitasyona yönelik programlar oluşturulmalıdır.

22. Türk toplumunda çocuklarla ilgilenme görevi ağırlıklı olarak annelerin sorumluluğunda görülmektedir. Madde bağımlısı gençlerin çoğunun erkek çocuklar arasından çıktığı göz önünde bulundurulduğunda babanın rol model olma görevini yeterince yerine getiremediği anlaşılmaktadır. Babalara yönelik bilgilendirme ve farkındalık çalışmalarının arttırılması gerekmektedir.

23. Çocukların madde kullanmaya başlamasında merak ve akran grubunun etkisinin ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Ergenlik döneminde sosyalleşmeye çalışan genç, aileden yeterli ilgi ve desteği bulamayınca bir kimlik elde etme ya da bir gruba ait olma duygusuyla olumlu sosyal davranış gösteren arkadaşlarından uzaklaşarak, anti sosyal davranışa eğilimli akran ilişkileri kurmakta ve maddeye yönelme olasılığı artmaktadır. Bu konuda Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı kuruluşlarda ergenlere gençlik rehberliği yapacak sosyal çalışmacıların istihdam edilmesi sağlanmalıdır.

24. Madde kullanan çocukların büyük çoğunluğunun okula devam eden veya sorunları nedeniyle okulu bırakmak zorunda kalan çocuklardan meydana geldiği düşünüldüğünde risk grubu çocuklara özgü eğitim programları düzenlenmesi zarureti ortadadır. Bu nedenle, çocukları madde kullandıkları için okuldan uzaklaştırmak yerine, madde kullanma riski olan veya kullanan çocuklar için alternatif eğitim programları düzenlenmelidir.

25. Bağımlılıkla mücadelede toplumun tüm kesimlerinin desteğini almak önemlidir. Özellikle dinî hassasiyeti olan insanların madde kullanan bireylere yönelik ön yargılı yaklaşımlarını önlemek adına İl Müftülüklerine bağlı bağımlılıkla mücadele koordinatörlüklerinin yaygınlaştırılması ve şehirlerin riskli olan mahallelerinde en azından bir caminin madde kullanan bireylere yönelik profesyonel çalışma yapmasının sağlanması gerekmektedir.

4. GELECEK PROJEKSİYONLARI

1. Türkiye'de bağımlı olan bireylerin pek çoğunun psikiyatrik bozuklukları olduğu görülmektedir. Bu bireyleri hastanelerde sadece ilaçla tedavi etmek çözüm olmamaktadır. Toplum ruh sağlığı merkezlerinin hizmetleri madde bağımlılarını da kapsayacak şekilde genişletilmeli ve bu merkezlerde yurt dışında olduğu gibi ergoterapi, mesleki rehabilitasyon ve sosyal hizmet müdahalesi uygulamaları gerçekleştirilmelidir.

2. Madde bağımlılığının tedavisinde arındırmadan başlanarak basamaklandırılmış ve yapılandırılmış bir sosyal tedavi ve rehabilitasyon modeli uygulanmalıdır.

3. Çocukların serbest zamanlarını sokakta geçirmesi gelişimlerine zarar verecek pek çok riske maruz kalmalarına neden olmaktadır. Çocuklara sanat, kültür, spor, kişisel gelişim vb. alanlarda yaşam seçenekleri sunacak mahalle düzeyinde çocuk ve gençlik merkezleri kurulmalıdır.

4. Çocukların madde kullanımı ve zararları konusundaki bilgi eksiklikleri nedeniyle bazı risklerle karşılaşabildiği gözlenmektedir. Bu konuda başta okullar olmak üzere, çocuk ve gençlik merkezlerinde çocuklara yönelik farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları düzenlenmelidir.

5. Uyuşturucu niteliğindeki ilaçların satışı kontrol altına alınmalı ve eczaneler bu konuda daha sıkı denetime tabi tutulmalıdır.

6. Madde kullanım bozukluğu olan bireyler damgalanma konusunda çok hassas olmaları nedeniyle, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin her aşamasında bireyin etiketlenmesine yol açabilecek durumların ortadan kaldırılması için gizliliğe azami özen gösterilmelidir.

7. Madde kullanım bozukluğu olması nedeniyle tedavi ve rehabilitasyon sürecine dahil edilen birey için aile pek çok kuruma müracaat etmektedir. Bireyin farklı kurumlardan hizmet alması halinde yapılan önceki değerlendirmeler yeni kurumlara aktarılmalı ve aynı değerlendirmeler tekrar edilmemelidir.

8. "En İyi Narkotik Polis Annedir" projesine benzer şekilde öğretmenler düzeyinde bir proje yapılmalı ve öğretmenlerin bağımlılık konusundaki farkındalığı, dikkati ve bilgi seviyesi artırılmalıdır.

9. Madde kullanım bozukluğu olan bireyin tedavi ve rehabilitasyon sürecinin başlatılması ve izlenmesi için bir vaka yönetim sistemi kurulmalıdır. Hem koruyucu-önleyici hizmetler hem de rehabilitasyon hizmetleri için yapılandırılmış bir takip sistemi oluşturulmalı ve bu süreçlerde STK'ların aktif rol alması sağlanmalıdır. Bu alanda eski kullanıcılardan yararlanılmalıdır.

10. Yatılı sosyal tedavi ve rehabilitasyon hizmeti sunan dernekler arasında koordinasyon sağlamak için federasyon kurulmalı ve bu derneklerin akredite edilmesi için standartlar belirlenmeli ve hizmetleri denetlenmelidir.

11. Avrupa'da kiliselere bağlı olarak bağımlılık rehabilitasyon merkezleri bulunmaktadır. Türkiye'de bağımlıların rehabilitasyonu sürecine camilerin de dahil edilebilmesi için manevi destekli rehabilitasyon programları oluşturularak dini kurumlar bünyesinde uygulanması sağlanmalıdır.

12. Gençlerin madde kötü madde kullanımının önlenmesinde ailenin işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmesi çok önemli bir faktör olarak görülmektedir. Bu nedenle yoksulluk ve işsizlikle mücadele, göç, kentleşme ve kente uyum sürecinde ailelerin desteklenmesi, aile parçalanması nedeniyle çocukların ebeveyninden uzaklaşmasının engellenmesi, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvence gibi kamu hizmetlerine ailelerin etkin erişimini kolaylaştıracak desteklerin sunulması amacıyla hak temelli sosyal politikalar geliştirilmelidir.

2. BÖLÜM

AİLE, GENÇLİK VE TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI

Moderatör / Bölüm Yazarı
Prof. Dr. Vehbi BAYHAN

1. GİRİŞ

Çağımızda çevrimiçi teknolojiler, bütün hayat alanlarımızı kuşatmakta ve inşa etmektedir. Eğitimden sağlığa, üretimden tüketime bütün süreçlerde çevrimiçi teknolojiler etkin rol oynamaktadır. Küreselleşme sürecinde özellikle internetin olumlu etkilerinin yanında bağımlılık riski de söz konusudur. Sosyal medya ve dijital oyun bağımlılığının aileler ve gençler üzerinde olumsuz etkilerinden dolayı bu bağımlılık türleri psikiyatride tedavi edilmesi gereken bir tür oldu. Ancak, gündelik hayatın içinde aktif kullanımı olan çevrimiçi teknolojilerin bağımlılık yaptığının farkına zor varılmaktadır. İlaveten, sınırsız ve zamansız olarak sürekli ulaşılabilen ve kullanılabilen internetteki zararlı içerikler öncelikle çocuklar ve gençlerde olumsuz davranışlara ve sorunlara yol açmaktadır. Sürekli dijital oyun oynayan, asosyal çocuk ve gençler, olumsuz rol modellerini internetten öğrenmekte ve bu davranışları uygulamaktadırlar. Ayrıca, siber zorbalık ve siber mağduriyet problemleri çocuk ve gençler arasında artmaktadır. Teknolojiyi almak gelişmiş toplum niteliklerini taşımak anlamına gelmemektedir. İnternette millî kültüre uygun içerikler ve oyunlar üretilmelidir. Gelecekte metaverse uygulamaları ile yüzleşeceğiz. Dolayısıyla, metaverse ve etkileri konusunda bilimsel araştırmalar desteklenmeli ve metaverse farkındalığı için çalışmalar planlanmalıdır. Teknolojinin getirdiği ve getireceği sorunlar bilinmeden, teknolojinin nesnesi olmak yabancılaşma getirecektir. İnsanın ürettiği ve icat ettiği teknolojinin tahakkümüne girmesi insanın fıtratına aykırı olduğu gibi onun değerleri ve günlük yaşamını da ifsat etme potansiyeli bulunmaktadır.

2. MEVCUT DURUM

1. Temelinde internetin olduğu enformasyon devrimi ve enformasyon toplumundaki dijital dönüşümü, bütün ülkeler COVID-19 küresel salgını ile deneyimledi. Küreselleşme sürecinde internet vasıtasıyla evden çalışma, online eğitim ve online ticaret yaşanırken, COVID-19 salgınında

bu dönüşüm zorunlu olarak uygulandı. Ancak, başta eğitim sisteminde bulunan öğretmenler ve öğrenciler olmak üzere birçok kesim bu yeni yapıya çok da hazır değildi.

2. We are social 2022 Dünya Dijital Raporu'na göre, dünya nüfusunun %62,5'i olan 4,95 milyar internet kullanıcısı, dünya nüfusunun %58,4'ü olan 4,62 milyar kişi aktif sosyal medya kullanıcısı iken, dünya nüfusunun %67,1'i 5,31 milyar kişi mobil sosyal medya kullanıcısıdır. Türkiye için 2022 verileri şu şekildedir: Türkiye nüfusunun %82'si 69,95 milyon internet kullanıcısı, %80,8'i 68,90 milyon kişi aktif sosyal medya kullanıcısıdır. Türkiye'de en aktif kullanılan ilk 5 sosyal medya platformu sırasıyla Whatsapp *(%93,2)*, Instagram *(%92,5)*, Facebook *(%78,1)*, Twitter *(%69,6)* ve Facebook Massenger *(%54,3)* olarak görülmektedir *(wearesocial.com)*. Bu veriler bağlamında, sosyal medyanın hem dünya nüfusunun hem de Türkiye nüfusunun gündelik hayatlarının önemli bir parçası olduğu ifade edilebilir. Hayatın her alanında kullanılan sosyal medyanın gündelik hayatı kolaylaştırması yanında bağımlılık oluşturma riski de bulunmaktadır.

3. Bilişim toplumu ve küreselleşmenin temel ikonu olan internet, özellikle ergen ve gençlerin hayatında vazgeçilmez bir araçtır. İnternet, bir yandan anında ve dünyanın her yerinden bilişime ulaşma olanağı verirken, bir yandan da üzerinde var olan platformların günlük hayatımızda kullanımı vasıtasıyla bağımlılık yaratabilmektedir. İnternetin hayat alanlarındaki etkisi bağlamında gelişen "İnternet Bağımlılığı", psikiyatride tanımlanan yeni bağımlılık türlerinden birisidir. İnternet bağımlılığı, her yaşta görülebilmesine karşın, en büyük risk grubu 12-18 yaş arası gençlerdir *(Bayhan, 2011)*.

4. İnternet bağımlılığının faklı tipleri bulunmaktadır:

- Sanal Seks Bağımlılığı: Yetişkinlere özgü sohbet odası ve sanal porno bağımlılığı.

- Sanal İlişki/Arkadaşlık Bağımlılığı: Sohbet odaları ve sanal porno sitelerinde arkadaşlıklar edinme.
- İnternette Kumar Bağımlılığı: Aşırı derecede kumar oynama, alışveriş yapma ve açık arttırma veya bahis sitelerini kullanma.
- İhtiyaç Dışı Bilgi Arama Bağımlılığı: Gereğinden fazla web veya veri bankalarında tarama yapma.
- Bilgisayar Bağımlılığı: Aşırı derecede oyun oynama ve program hazırlama *(yazma)* bağımlılığı *(Balcı ve Gülnar, 2009: 7)*.
- Akıllı Telefon Bağımlılığı
- Sosyal Medya Bağımlılığı

5. Dijital bağımlılık, dijital körlüğe *(duyarsızlaşma, kanıksama)* yol açmaktadır.

6. 2300 kişi ile yapılan araştırmada bireylerde en çok görülen "yoksunluk sendromu", "dürtüsel bozukluk" *(hiperaktivite ve şiddet)* %135 artış göstermiştir.

7. Sosyal izalasyon oluşmuş ve iletişim becerisi azalmıştır.

8. Çocuklarda dil becerisi *(sözlü iletişim azaldığı için)* zayıflamıştır.

9. Dijital yaşam kültürü eksikliği mevcuttur.

10. Dijital teknolojiler nesiller arasında kültürel gecikmeye neden olmaktadır.

11. Dijital bağımlılık, toplumsal ve bireysel anlamda problem olarak görülmediği için farkındalığımız oluşmamıştır. Hasta hastalığını kabul etmediği için yaygınlaşmaktadır.

12. Ebeveynlerin birçoğu bağımlı olduğu için çocuklarına rol model olamamaktadır.

13. Yerel yönetimlerin bağımlılık konusunda işlevsel çalışmaları bulunmamaktadır.

14. COVID-19 ile birlikte dijital bağımlılık oranı %12'den %29.5'e çıkmıştır.

15. Dijital bağımlılığın neden olduğu bedensel ve psikolojik rahatsızlıklar şunlardır: Ego sörfü, siberhondrik, FOMO *(fear of missing out)*, nomofobi, facebook depresyonu, google takibi, photolurking, cheesepodding, internet siniri, youtube narsizmi, selfitis, uykusuzluk, göz hastalıklarında artış, kamburluk, karpal tünel sendromu, diş çürüklerinde artış *(dijital platformlarda fazla zaman geçirildiği için bireysel sağlık ve hijyene dikkat etmemenin getirdiği rahatsızlıklar)*.

16. Kullanıcılar dijital içerik yönetimini bilmediği için sıkıntılar yaşanmaktadır. Dijitalleşmenin felsefi temelleri bulunmaktadır. İnternetin şeytani olarak dillendirilmesi iletişimde engel oluşturmaktadır. Bu durum kuşaklar arası gerilim yaratmaktadır. Oyunların analizleri yapılmadığı için sıkıntılar çıkmaktadır. Algoritmanın ürettiği kimlik inşası oluşturulmaktadır. İnternet fenomenlerinin gençleri nasıl etkilediği ölçülememektedir.

17. Dijital platformlar emojiler gibi dijital jargon üretmektedir. Bu durum nesiller arasında iletişim kopukluğuna neden olmaktadır.

18. Dijital bağımlılıkta, merak ve arkadaş özentisi etkili olmaktadır. Mavi ışık çocukların uzun süreli uyumasını azalttığı için sağlık problemlerine neden olmaktadır.

19. Yetişkinle çocuk arasındaki usta çırak ilişkisi bozuldu. Usta ya da yetişkin taklidi yapılmadığı için "yabancılaşma" olmuştur.

3. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE EYLEM PLANLARI

1. Dijital bağımlılığa yönelik birey, aile, kurum ve toplum olmak üzere farklı boyutlarda etkin mücadeleyi öngören bütünsel bir bakış açısının geliştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Teknoloji bağımlılığıyla mücadelede toplumsal

bilinç ve toplum genelinde ortak bir yaklaşım oluşturulması son derece önemlidir.

2. Çözüm önerilerinin, içinde bulunduğumuz tarihsel döneme ve ailelere yönelik, toplumsal, kurumsal, eğitsel, psiko-pedogojik bağlamda planlanması önem taşımaktadır.

3. Gençler için sanatsal aktivitelere önem verilmeli. Sosyal ebeveynlik bağlamında akraba ilişkileri ve aidiyet duygusunu güçlendirmeye yönelik uygulamalar yapılmalı. Öğrencilere hobi ve yetenek taraması yapılarak, boş zamanlarda hobi, spor ve sanatsal faaliyetlerin günlük yaşama entegre edilmesi sağlanmalıdır. Rekreasyonel faaliyetlerin okullarda ve ailede teşvikine yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.

4. Dijital detoks- dijital diyet uygulamaları özendirilmeli, dijital cihazlarla araya mesafe konulmalı. Dijital diyet programı çocuklara ve gençlere yönelik belirli sürelerle ve belli kategorilerle uygulanmalıdır.

5. Dijital jargona/ifadelere yönelik bir yeni dil inşa edilmeli.

6. Dijital bağımlılık ve dijital bilinçlendirmeye yönelik araştırma merkezleri yaygınlaştırılmalıdır.

7. Öğrenme tabanlı dijital platformlar geliştirilerek erken yaşlardan itibaren dijital alanda varlık gösteren gençlerin ulaşabileceği nitelikli içerikler üretilmelidir.

8. Siber zorbalık ve siber mağduriyet, dijital platformda başta çocuk ve gençler olmak üzere herkesin maruz kalabileceği risklerden biridir. Güçlü aile bağları mağduriyet riskini düşüren faktörlerden birisidir. Bu çerçevede, ebeveynlere siber zorbalık ve siber mağduriyet konusunda okullarda seminerler verilmesi, medya okur-yazarlığı dersinin içeriğine internet kullanımının risklerine, özellikle siber zorbalık ve siber mağduriyet konusunun eklenmesi.

9. "Dediğimi yap, yaptığımı yapma" savunması çocuklarda ve bilhassa ergenlikte işe yaramamaktadır. Dolayısıyla olumlu rol model oluşturmak gerekmektedir.

10. Dijital içerik üretiminde doğru din ve inanç algısını önceleyen oyun yahut yapımların sayısının çoğaltılması, alternatif sosyal medya platformlarının oluşturulması gerekir.

11. İnanç dünyasını doğru kurgulayabilecek aile içi ve dışı unsurların etkin rol alması gerekir. Bu bağlamda aile içerisinde teorik ve pratik düzlemde doğru bilgiyi ve örnekliği sunacak din ve inanç bilgisinin ve bilincinin çocuk ve gençlere aşılanması gerekir. Bunun için Devletin ilgili kurumlarından *(MEB, Aile Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, üniversiteler, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi)* destek alınabilir.

12. Sadece ortaokulda seçmeli olarak verilen "medya okuryazarlığı" dersinin içeriğine sosyal medyayı da ekleyerek bu dersin zorunlu olarak işlevsel verilmesi önem taşımaktadır.

13. Başta çocuklar olmak üzere gençlere ulusal çapta hayatın amacı ve mesleki rehberlik için yapay zekâ destekli karakter analizi ve meslek eğilimi testlerinin yapılmasıyla onların hedeflerinin ve dolayısıyla meşguliyetlerinin gelecekleri açısından faydalı olacak şekilde yönlendirilecektir.

14. Sivil toplum örgütlerinin çalışmaları kimyasal ve davranışsal bağımlılık açısından model oluşturmaktadır. Bu bağlamda belediyeler, kaymakamlıklar, yeşilay ve diğer STK'ların eş güdüm ile koruyucu, önleyici ve tedavi edici çalışmaları teşvik edilmelidir.

15. Bireyler tüm bağımlılıklarda olduğu gibi davranışsal-teknoloji bağımlısı olduğunun farkında olmayabilir veya bu durumu inkâr edebilir. Öncelikle bireylerin davranış-

sal-teknoloji bağımlısı olduklarını fark edebilecekleri etkinlikler yapılabilir.

16. Davranış-teknoloji bağımlılığını önlemek için bu konuda hizmet sunan kurumlar arası (yerel yönetimler, üniversiteler, hastaneler, millî eğitim müdürlükleri vb.) koordinasyon ve iş birliği sağlanmalıdır.

17. Dijital bağımlılığın oluşturduğu sağlık sorunlarını giderecek uygulamaların yapılması için TV'lerde spot programlar gibi toplumsal farkındalık oluşturulmalıdır.

18. Dijital bağımlılığın azaltılması için önerilen uygulamalardan bazıları şunlardır:

- **Aile saati uygulaması:** Geleceğin yetişkin bireyleri olarak toplum yaşamına katılacak çocuklarımızın ve onlara yol gösterecek ailelerinin teknolojiyi daha bilinçli kullanmalarını sağlamak amacına yöneliktir. Amaç "ekransız" aile saati zamanı ile aile içi iletişimin güçlendirilmesidir. Okul çağı ve ergenlik öncesi için uygun.
- **Mutlu aile programı:** Özellikle ergen ve gençlerde uygulanabilecek oyun içeriği daha düşük olan bir program.
- **Teknolojik detoks saatleri:** Kişinin akıllı telefon, televizyon, bilgisayar ve tablet gibi teknolojik cihazları kullanmaktan kaçınarak geçirdiği belirli bir süredir.
- **Mottolar:**
  - "teknoloji dostumuzdur ama faydalı kullanabilirsek"
  - "teknolojiyi teknoloji ile yenebiliriz"
  - "farkındalığımız kurtuluşumuzdur"
  - "boşluğun olduğu yere bağımlılık girer"
  - "bağlan ama bağımlı olma"

19. Kadim öğretim geleneğine yani köklerimize ait olan eğitim geleneğimizi hafife almakla hatalar yapılmakta. Algısal davranış kontrolü (NLP) veya kişisel gelişim kitaplarının hususiyetle çeviri ve piyasacı metinlerin meydana getirdiği tahribat araştırılmalı ve birey inşa edici kişisel

gelişim kitaplarına karşın şahsiyet inşa edici kadim metinlerden istifade edilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

20. Etkin ebeveynliği güçlendirmek amacıyla, adına 'mutedil anne baba tutumu' diyebileceğimiz, aile yapısını bütün değişkenler bağlamında ele alan bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Çocuğun özel sayılmadığı fakat sadece aile üyesi olduğu için değerli sayıldığı, akademik başarı ölçeğiyle değerlendirmek yerine öteki özellikleriyle kendini göstermesine imkân veren bir yaklaşım öne çıkarılmalıdır. Hayatı boyu her ortamda insanlarla sağlıklı ilişkiler kurabileceği 'empati ve diğerkâmlık' gibi hedefler belirleyen bir anne babalık modeli gereklidir

4. GELECEK PROJEKSİYONLARI

1. Önerilerde sunulan ve kişiyi çevresi ile beraber değerlendiren sosyal hizmet müdahaleleri gerçekleşmediği takdirde aile yapısı günden güne bozulacak, bireyin yalnızlığı artacak, öznel iyi oluşlar azalacaktır. Toplumun temeli olan aile yapısının bozulması ve gerçek arkadaşlıkların azalması sonucunda bireyler hayatı daha anlamsız ve amaçsız görecektir. Süreç böyle giderse, bağımlılıkların ciddi oranda artacağı, küçülen aile ile yalnızlıkların artarak bireyleri daha fazla izole edeceği, ahlaki değerlerin yozlaşacağı ve intihar oranlarının artacağı öngörülmektedir. Aileyi giderek parçalayan uygulamalara son verilerek, kişiyi ailesi ve çevresiyle birlikte gören yaklaşımların bir an evvel öne çıkarılması ve desteklenmesi gereklidir.

2. Metaverse dijital platformundaki gelişmeler insanlık için kaçınılmazdır. Bununla birlikte, aileyi zayıflatmasına ilave olarak toplumda küresel kültürün yaygınlaşması, toplumsal yaşam kodlarını değiştirmesi ve "tek tip insan modeli" üretme gibi dezavantajlı yönlerinin olacağı aşikârdır. Metaverse ve benzeri sanal ortamlar için

barışık amaçlar doğrultusunda etkin ve kontrollü ya da kullanımda bilinçli bir toplum olabilecek şekilde somut çalışmalar yapılmalıdır. Bu amaçla, metaverse ve benzeri platformlara dair ahlaki, sosyal ve ekonomik boyutuyla etik değerler üretilmelidir. En kısa sürede gerekli olan hukuki, psikolojik, kültürel altyapıya yönelik çalışmalar hayata geçirilmelidir.

3. Yapay zekâ uygulamaları, insan davranışlarını yönetme adına önemli bir araçtır. Bununla beraber yapay zekânın insani değerlere ilişkin kullanımı ve yorumlamasına dönük hukuki düzenlemelere ihtiyaç vardır. Diğer taraftan insanlığın karşılaşabileceği duygusal ve insani problemlere karşı yapay zekânın kültürel dinamikler de dikkate alınarak gelişmesine önem gösterilmelidir.

4. 21. yüzyılda transhumanist ve dijitalleşme teknolojileri bağlamında transgenderizm, queer teorileri ve LGBT hareketleri düzleminde kültürel oluşumlar ve yaygınlaştırıcı söylemler gelişmektedir. Neslimizi koruyabilmemiz için sosyal baskı şeklinde gündeme gelen yaygınlaştırıcı propagandaya karşı sözlü ve yazılı kültürel farkındalığı artıracak çalışmalar yapılmalıdır. Toplumumuzu her yönüyle ifsad etme potansiyeline sahip olan cinsel yönelim söylemlerine dair karşı tezlerin bilimsel çalışmalarla *(biyolojik, psikolojik ve sosyal)* ortaya konulması gerekmektedir.

5. Çocukların ve gençlerin teknoloji ile olan etkileşimleri teknoloji tabanlı onları aileleri ve manevi değerlerinden koparabilecek yeni dinî hareketlerin ağına düşebilmelerini mümkün kılabilir. Bu bağlamda İslam dininin online platformlarda en doğru şekilde aktarılmasına yönelik çalışmaların desteklenerek ülkemiz gençlerinin yıkıcı anlayış ve akımlara karşı korunmaları hedeflenmelidir.

KAYNAKÇA

Ayaz, M. B. *(2018)*. Sanal Bağımlılık-Dijital Diyet Programı, İstanbul, *(2018)* İdeal Akademi Yayınları

Balcı, Ş. ve Birol G. *(2009)*. *"Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Bağımlılığı ve İnternet Bağımlılığının Profili"*, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Sayı :6, Temmuz 2009, Konya.

Bayhan, V. *(2011)*. Lise öğrencilerinde internet kullanma alışkanlığı ve internet bağımlılığı *(Malatya uygulaması)*. M. Akgül vd. *(Ed.)*. Akademik Bilişim'11- XIII Akademik Bilişim Bidirileri *(ss. 917- 924)*. Malatya.

Bayhan, V. *(2018)*. *"Milenyum Gençliğinin Akışkan Eklektik Kimlik Örüntüleri"*, Eğitim, Gençlik ve Gelecek, Education, Youth and Future, *(Editör: N. A. Dellal & Ö.Yıldız)*, Düseldorf, Germany : LAP Lambert Academic Publishing, pp.80-97.

Bozkurt, V. *(2018)*. *"Sosyal Medya Kullanan Gençler Arasında Bencillik ve Yalnızlık"*, Türkiye'nin Yüzyılı ve Geleceği Uluslararası Gençlik Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Yayına haz. M. Aslan, İstanbul.

Büyükçorak, M. *(05/11/2022)*, Yasak Koyarak Çocuğunuzu Bağımlılıktan Koruyamazsınız, Yeşilay, *(https://www.yesilay.org.tr/tr/makaleler/yasak-koyarak-cocugunuzu-bagimliliktan-koruyamazsiniz)*

Carr, N. *(2012)*. Yüzeysellik: İnternet Bizi Aptal mı Yapıyor?, *(Çeviren: İbrahim Kapaklıkaya)*, Ufuk Yayınları, İstanbul.

Çevik, O., Koçak, O., Younis, M., & Çevik, E. *(2021)*. The Mediating Role of Gaming Disorder in the Effect of Narcissism on Happiness in Children. International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(13)*, 7137. *(https://doi.org/10.3390/ijerph18137137)*

Dalkılıç, M. M. *(2022)*. Toplumsal Değişim Ve Sosyolojik Bir Problem Olarak Kuşaklar, 7. Uluslararası Dini Araştırmalar ve İnsan Sempozyumu, s. 174-175, Konya.

Dilci, T. *(2014)*. Dijital Diyet Zamanı, Kayseri, Geçit Yayınları

Dilci, T. *(2020)*. Dijital Bağımlılıkla mücadele Rehberi, Ankara, Sonçağ Yayıncılık

Dilci, T. *(2021)*. Dijitalim, Ankara, Sonçağ Yayıncılık

Gökçe, M. *(2019)*. *"Teknoloji ve Yeni Medya Bağımlılığı"*, https://www.academia.edu/35482441/Teknoloji_ve_Yenis_Medya_Bağımlılığı

Kemp, S. *(2022)*. Digital 2022: Turkey. Datareportal. https://datareportal.com/reports/digital-2022-turkey

Meng, S.-Q., Cheng, J.-L., Li, Y.-Y., Yang, X.-Q., Zheng, J.-W., Chang, X.-W., Shi, Y., Chen, Y., Lu, L., Sun, Y., Bao, Y.-P., & Shi, J. *(2022)*. Global prevalence of digital addiction in general population: A systematic review and meta-analysis. Clinical Psychology Review, 92, 102128. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2022.102128

Nerse, S. *(2020)* Çevrimiçi Topluluklar: Kimlik, Sınıf ve Sermaye, Beşeri ve Sosyal Bilimlerde Kavramsal ve Uygulamalı Araştırmalar, İzmir: Duvar Yayınları

Nerse, S. ve Özkan, A. *(2021)* Dijital Tabakalaşma ve Eşitsizlik, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları.

O'dea, S. *(2022a)*. Number of Smartphone Subscriptions Worldwide from 2016 to 2027. Statista. https://www.statista.com/statistics/330695/number-of-smartphone-users-worldwide/

Twenge, J. W. *(2018)*. İ-Nesli *(Çev: O. Gündüz)*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Wearesocial.com

Yeşilyurt, M. *(2021)* Hristiyan Transhümanizmi Hristiyanlığın tekno-eskatolojik yeni yorumu, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C.21 S.2 ss815-845

Zimbardo, P. & N. D. Coulombe *(2017)*. Bitik Erkekler: Teknoloji Erkekliği Nasıl Sabote Etti?, İstanbul: Pegasus Yayınları.

3. BÖLÜM

AİLE, GENÇLİK VE MANEVİYAT

Moderatör / Bölüm Yazarı
Prof. Dr. Asım YAPICI

GİRİŞ

Modernite ve sekülerleşmenin etkisiyle özünden, fıtratından uzaklaşan insan bir yaratıcıya olan bağlanma ve sığınma ihtiyacını aydınlanma döneminde akılcılığa yönelerek gidermeye çalışmış ancak muvaffak olamamış eş zamanlı olarak bilime sığınmış ve yine aşkın olana yönelme ihtiyacına çözüm bulamamıştır. Günümüzde aşkınlık ile irtibat kurma ihtiyacı sanal âlem yoluyla gidermeye çalışılmakta maalesef yine bir hüsranla karşı karşıya kalınmaktadır.

Batı'da mistik bir ilgi neticesindeki maneviyat arayışı ve buna bağlı gelişen eğilimler giderek öne çıkmaktadır. Moderniteyle birlikte artık birey, dünya ve varoluşla ilgili tasavvurunu tek bir ideoloji ya da dinî görüş üzerinden şekillendirmeyip ilgili olan unsurları da seküler bir hayat düzeni içerisinde konumlandırabilmektedir. Böylece dinden tamamen bağımsız bir şekilde dönüşüm yaşanmakta ve kutsallık kategorisi gitgide dünyevileşmektedir. Ailenin bütünlüğü ve birliğinin korunmasında en etkin güç olan dinin daha bilinçli yaşanması, bilhassa gençlerin yaşamış olduğu varoluşsal bunalıma çözüm olabilecek nitelikte olduğu görülmektedir. Özellikle psikoloji gibi alanların bu anlamdaki maneviyat psikolojisi ile ilgili çalışmalara yönelmesi büyük önem arz etmektedir.

Yaşadığımız kürede bireyselleşme, kentleşme, küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve değişimler doğal olarak gençliği, aileyi ve insanların din, değer ve maneviyat düzeyini de etkilemektedir. Gençler üzerinde hem küresel hem yerel yoğun bir baskı mevcuttur. Ayrıca kitle iletişim ağları ve dijitalleşmenin etkisiyle aile ile gençler arasındaki kopukluk ve farklılaşma daha da artmış gibi görünmektedir. Hatta genelde internet uygulamaları özelde sosyal medya kamusal alanda özneyi de toplumu da dönüştüren hâle getirmiştir. Kurgu ve gerçek ayrımını yapabilmek zorlaşmıştır. O nedenle günümüz koşullarında, aile, din, maneviyat kavramlarından ne kastedildiğinin ortaya konulması önem arz etmektedir. Ailenin oluşum tanımında fıtrata uygun şekilde kadın ve erkek vurgusu mutlaka yer almalıdır. Bu baskı dikkate alınmadığı sürece yapılan çalışmalar, durum tespitleri ve öneriler eksik kalacaktır.

1. DEĞİŞEN VE DÖNÜŞEN DÜNYADA AİLE, GENÇLİK VE MANEVİYAT

1.1. Durum Tespiti:

Küreselleşme ve bireyselleşmeden kaynaklı gençlerin aile anlayışı değişmektedir. Kayıt altına alınan evliliklerden uzaklaşılmasıyla birlikte kayıt dışı evlilik/birliktelik yaşayarak bir hayat kurmak yaygınlaşmaktadır. Nikahlanmanın karşılıklı otorite anlamına geldiğini düşünen gençler serbest yaşamak için nikahsız birliktelikleri tercih etmekte; nafakadan kaçış, sosyal sorumluluklardan kaçış, haz odaklı kayıtsız bağlanmalar, eşlerin ve onların ailelerinin tahakküm çabası gençlerin geleneksel aile yaşamından uzaklaşmasına neden olmaktadır. Yeni aile modellemesinin madde ve haz odaklı olması, ailenin genç bireylerinin de maddesel ve haz odaklı yaşamasına sebep olmakta ve bu durum ilerleyen süreçte alkol, sigara ve madde bağımlılığına yönelen gençlerin sayısında artışa yol açmaktadır.

Kuşak çatışması ve değişimin hızı kadar algı da bu süreçte etkindir. Sekülerleşme, küreselleşme ve postmodernizm gibi yakın geçmişte yaşanan değişimler, insanın kutsal olanla ilişkisine yeni bakış açıları getirmiştir. Psikoloji alanında bu güncel durum, din/dindarlık ile maneviyat kavramlarına yüklenen anlamların değişmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Özellikle Avrupa ve Amerika'da maneviyat, son zamanlarda daha çok öne çıkan ve yeniden tanımlanma ihtiyacı hissedilen bir kavramdır *(Düzgüner, 2016)*.

Günümüz gençliği, kavramlardaki bu dönüşüme ayak uydurarak dini yaşantısı güçlü olmamakla beraber manevi yönünün bulunduğunu iddia etmektedir. Modernite ve sekülerleşme ile ruhunu kaybeden modern insanın ilâhi bir varlığa inanma, sığınma ve bağlanma ihtiyacı; akıl ve bilim dâhil başka şeylerle bir türlü doyurulamadığı için dindarlık olgusu ya kurumsal boyutunu koruyarak bireysel bir karaktere ya da kurumsal dinle bağı kopuk bireysel maneviyatçılığa bürünmüştür. Yeniden dine dönüş ya da dindarlıkta artış meselesini bu bağlamda ele almak mümkündür. Ancak yeniden dine dönüş geleneksel dinî yaşantıya rücu etmek yerine genellikle bireysel maneviyatçılığa sığınma şeklinde tezahür etmiştir. Kuşkusuz yeniden dine

ve maneviyata yönelişi güdüleyen nedenlerin başında *"hayatta anlam arayışı"* merkezî öneme sahiptir *(Yapıcı, 2019)*.

Akademinin en büyük sorunlarından birisi kavram üretememektir. Artık değerlerden müteşekkil yerli kavramların oluşturulması önemli bir ihtiyaç hâlini almıştır. Batı'nın spiritüelliği maneviyat olarak alınırsa doğudan çevrilen maneviyatla ilgili içeriklere ne olacaktır? Batı-doğu arasında sıkışmış bir gençlik ile karşı karşıya kalma durumu söz konusudur. Nitekim ne Batı kültürünü anlayabilen ne de Doğu kültürünü içselleştirebilen arada kalmış bir gençlik mevcuttur. Bu durum doğal olarak aile ve toplum ile gençler arasında bir gerilime neden olmaktadır. Gençler bireysel dindarlığı önemserken şekil ve kurallarla kendilerini sınırlandırmak istememektedir. Ancak bu durum onların toplu olarak yapılan dini ibadetlerin kazanımlarını *(örneğin sosyal destek, dini sosyalleşme vs.)* ıskalamalarına neden olabilmektedir.

Ailenin maneviyat algısı ile gençliğin maneviyat algısı farklılaşmakta, gençler kadar aileler de az ya da çok bu farklılıktan etkilenmektedir. Modernite ile birlikte değişen ve dönüşen dünyada seküler anlayışın hayatın dışına itmeye çalıştığı maneviyat olgusu bir süre hayatın dışında kalmışsa da beden ve ruhtan müteşekkil olan insan belli bir süre sonra ruhun sesine duyarsız kalamamış ve maneviyat arayışlarına girişmiştir. Postmodernite ile birlikte geleneksel zamandaki olguların peşine düşen insan değişen dünyada bunların farklı izdüşümlerine yönelmek durumunda kalmıştır. Sorun, kavramları batılı kaynaklardan birebir tercüme ederek almaktan kaynaklanmaktadır. Batıda spiritüalite *(ruhsallık)* olarak algılanan durum bizde maneviyat olarak tanımlanan olguyla pek örtüşmemektedir. Geleneksel din anlayışı dindarlık olarak adlandırılırken değişen dünyada ortaya çıkan inanca dair yönelimler daha çok maneviyat adıyla birlikte anılmıştır. Burada zihinlerde tam olarak netlik kazanmamış olan maneviyat kavramıyla kastedilenin ne olduğuyla birlikte maneviyat ve din arasındaki farkın ya da ilişkinin ortaya konulması önemlidir.

Din-maneviyat ilişkisine dair görüşler üç maddede özetlenebilir:

1. Dinin maneviyattan daha geniş olduğunu iddia eden birinci görüşe göre maneviyat dinin kurumsal olmayan ve tecrübeye dayalı yönüdür. Tarhan'ın inanç geni olarak

ifade ettiğine benzer şekilde insanın bir yaratıcıya inanmaya dair temayülüne bu manevi potansiyeli gerekçe gösterilebilir.

2. Maneviyatın dinden daha geniş olduğunu iddia eden ikinci görüşe göre ise maneviyat dini gelenekler ve kurumlardan bütünüyle bağımsızdır. Merhamet, sevgi, hoşgörü ve affedicilik gibi kavramları izah etmek için dine gerek yoktur. Zira bunlar insanın dini yönüyle ilgili olmayıp manevi yönüyle ilişkilidir. Maneviyat sonradan kazanılan bir olgu olarak görülmemelidir. Her bireyin içinde manevi bir potansiyel mevcuttur. Maneviyat bireyin içsel huzur ve hayatın anlamını bulması ile alakalıdır.

3. Din ve maneviyatı zıt konumlara yerleştirenler, dinde mevcut olan şekil ve kurallar nedeniyle dinin kurumsal olduğunu, maneviyatın ise kuralsızlık ve içsellikle ön plana çıkarak daha bireysel nitelik taşıdığını belirtmektedir.

Bu tartışmalardan hareketle maneviyat kavramını ikiye ayırarak *"seküler ruhsallık"* ve *"dini maneviyat"*tan bahsetmek mümkündür. Gençler kurumsal dinden ve baskıcı otoriteden uzaklaşmak için ruhsallık anlamında maneviyatı ön plana almaktadırlar. Günümüzde dinden ayrı hatta dine karşı olan seküler bir maneviyattan söz edilmektedir. Tam da burada gençlerin maneviyat algısı ile ailelerin maneviyat algısının farklılaştığı görülmektedir. Gençler maneviyatı seküler bir ruhsallık veya sadece ruhsallık olarak algılarken aileler, din ve değer temelli bir olgu olarak görmektedir.

Türk-İslam geleneğinde maneviyat kavramı oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. İlk dönem eserlerden günümüzde basılmış yayınlara kadar çeşitli alanlardan pek çok eserde *"mana"*, *"manevi"* ve *"maneviyat"* terimlerinden en az birine rastlamak mümkündür. Günümüzde dahi literatürde ve sosyal hayatta sıkça kullanılan maneviyat teriminin İngilizce'de olduğu gibi Türkçe'de de farklı anlamlar yüklenmesi nedeniyle genel bir tanımlamasını yapmak kolay değildir. Çünkü bireyler yaşadıkları şartlar ve çevreye göre maneviyata yönelik farklı bakış açısı kazanabilmektedirler. Dolayısıyla maneviyat konusunda Batı'da yaşanan sürecin Türkiye'de kendine özgü bir biçimde yaşan-

ması iki kültürü karşılaştırmayı gerektirmektedir *(A. U. Mehmedoğlu ve Y. Mehmedoğlu, 2012)*.

Modernleşmenin neredeyse hayatın bütün alanlarında meydana getirdiği değişimlere benzer şekilde toplumsal yapının önemli dinamiklerinden olan din de dini yaşam şekilleri, değerler ve kurallar bağlamında bu değişimlerden etkilenmiştir. Dinin modernlik bağlantılı görünümü, toplumsal olarak dini yaşam şekillerini ve bireysel dindarlığı farklı bileşenlerle başbaşa bırakmaktadır *(Subaşı, 2004)*. Din ve maneviyat arasında ayrım yapmak, kesin bilgiye ulaşmada aklı öne çıkaran kartezyen felsefe ve aydınlanma düşüncesinden mülhem modern sekülerizmin bir yansımasıdır. Zira Müslüman dindarlığında din ve maneviyat ayrışmaz. Dinin dışsal boyutunu açıklayan fıkhın bütünleyicisi olarak kalp, dini yaşamın merkezine konumlandırılmaktadır. Bu anlamda dindarlığın bir boyutu olarak maneviyattan bahsetmek söz konusu olmaktadır. Örneğin namaz kılarken hissedilen huşu, oruç tutarken hissedilen huzur maneviyat kapsamındadır.

1.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planı:

Gençlerin mutlu olmaları için çaba harcanmalıdır. Bunun için onlara daha fazla sosyal, kültürel faaliyet yapabilecekleri alanlar ve ortamlar sağlanmalıdır. Gençlerde sorumluluk bilinci arttırılmalıdır. Gençlerin gönüllülük kabiliyetleri geliştirilmelidir. Dürüstlük, çalışkanlık gibi erdemlerin yanı sıra kötüden uzaklaşma önemlidir. Gençleri kötü yola iten zararlılarla etkin mücadele edilmelidir. Özellikle son yıllarda erken yaşlarda oluşan ergenlik konusu düşündürücüdür. Aşırı cinselliğe maruz kalma gençlere psikolojik, fiziksel ve manevi olarak zarar vermektedir. Öte yandan, karşı cinsle kurulan ilişki ve iletişim konusu önemli olduğundan cinsel kimlik gelişimi ve cinsiyet eğitimleri üzerinde durulmalıdır.

2014 yılında Erciyes Üniversitesine devam eden öğrencilerin temel psikolojik boyutlar üzerinden duygu durumlarının düzeyini tespit etmeye, bunların sosyo-demografik boyutlarla ilişkilerini ortaya koymaya ve maneviyat eğitimi alan öğrencilerin diğerleriyle karşılaştırılmasına yönelik yapılan bir çalışmanın sonucuna göre maneviyat eğitiminin -bütün eksikliklerine rağmen- gözle görülür bir biçimde kaygı, narsizm, öfke ve benlik saygısı düzeylerine olumlu katkı sağ-

ladığı görülmektedir *(Atak ve Zeydan, 2017)*. Bu ve benzeri çalışmalar bizi maneviyat eğitimi çalışmalarını yapmaya sevk etmektedir.

Twenge'nin 2018 yılında yaptığı araştırmaya göre 18-24 yaş gençlerinin din, iman duygusu, öldükten sonra yeniden dirilmeye ve ahirete olan inanç, ibadetlere olan ilgi gibi manevi duygularında büyük bir azalma görülmüştür. Bu azalma Twenge'ye göre batı'da Hristiyanlığın ve kilisenin çöküşü ile ilgili değildir. Bu sonuçlar sanal bağımlılığa düçar olan insanlarda manevi duyguların ölümüne işaret etmektedir *(Twenge, 2018)*. Zira sanal bağımlılık, insanın benliğini istila ederek, bireyin kalbini karartmaktadır. Kalp ve gönül kapısının alıcıları kapandığında fert, Allah'ın ayetlerini ve yeryüzündeki yansıması olan esmasını idrak edemez hâle gelir. Tıpkı şu ayet-i kerimenin işaret ettiği gibi bir hâle bürünür. *"Onlar sağırdırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple geri dönemezler." (Bakara, 2/18)*. Bu hâl; basiret, ferâset, müşâhede, hikmet vb. erdemlerin bir çeşit ölümü anlamına gelmektedir.

Gençlerin manevi yönden zayıflamasının önemli bir nedeni olarak görülen sanal dünya matriksinin içinde boğularak gerçek hayattan kopması, kişide manevi olarak üst boyutlarla, aşkınlıkla teması sağlayan kalp kapısını tıkamaktadır. Dolayısıyla kişi, fiziki âlemden gönül alanına geçememekte, 'can'ından ve ruhundan uzaklaşmakta, fıtratına yabancılaşarak huzursuzluk yaşamaktadır. Bu bağlamda sanallıkla mücadele etmek önemlidir.

Kişinin günde bilgisayar ve telefonla zaman geçirdiği sürenin ortalama üç saatten fazla olduğu tespit edilirse, bağımlılık kategorisi içerinde değerlendirilebilir. Kişi, sanal dünyada geçirdiği zamanı kontrol edemediğini fark edip bu konuda dışarıdan yardıma ihtiyaç duyuyorsa kişiye bağımlılık terapisi alması önerilir. Terapide kişiye bu davranışın sorun olduğu fark ettirilirken aynı zamanda bilişsel-davranışçı yaklaşımla gerçek zamanla sürekliliği sağlanır. Gerçek zamanı yani kişinin teknolojik cihaz kullanımı dışındaki hayatı yaşabilmesi ve günlük yaşamındaki aktiviteleri aksatmaması bağımlılığı azaltacaktır veya yok edecektir. Kişinin gerçek hayattan haz duyması önemlidir zira sanal dünyadan daha fazla mutluluk verici faaliyetlerle meşgul olan kişinin gerçek dünyaya dönmesi daha kolay olacaktır *(Atak, 2019)*.

Fütüvvet merkezli oluşturulacak âhi-lonca benzeri yapılanmalarla ev-iş dışında bir yaşantısı olmayan çalışanların bir araya gelebilecekleri sıcak mekânlar oluşturulup, buralarda çay-çorba ikramından mesleki, sosyal ve psikolojik eğitimlere kadar ihtiyaç duyulan pek çok alanda destek hizmeti sunulabilir. Aile eğitimleri, evlilik öncesi eğitimler, anne-baba okulları, dinî ve ahlâkî eğitimler, Mesnevi okumaları gibi alanlarda sohbet havasında atölye çalışmaları yapılmak suretiyle çalışanların manevi ve ruhsal kazanım elde etmelerine imkân oluşturulabilir *(Atak, 2022)*. Ahilik benzeri kişisel gelişim akademileri oluşturmak için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı *(DİB)* ile iş birliği halinde çalışmalar yapılabilir.

Gençlerin manevi yönlerini geliştirmek için sadece maneviyat temelli çalışmalar yürütmek, kapsayıcılık bağlamında yeterli olmayacaktır. Bu nedenle teknik, sportif, rekreasyonel, estetik vb. çalışma ve etkinliklerle gençlerle bir araya gelmek suretiyle rol-model oluşturma ve meşguliyet kazandırma husunda destek olunması önemlidir. Bu çalışmalarda, gençlerin biraraya gelerek zaman harcadıkları oyun alanları, kafe, park, bahçe vb. alanları tercih etmek önemlidir. Bu bağlamda DİB'in gençlere yönelik gerçekleştirdiği manevi rehberlik çalışmaları da geliştirilebilir.

Geleneksel ve dinî birikimleri harmanlayarak genç nesle *"Türk-İslam Maneviyatı"* adı altında sunmak ve maneviyata duydukları ihtiyacı karşılamak büyük öneme sahiptir. Bu manevi yaklaşımın somut örnekleri Anadolu irfanı olarak ifade edilen Ahmet Yesevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî, Yûnus Emre, Aziz Mahmud Hüdayî, Şâbân-ı Velî, Niyâzî-i Mısrî gibi şahsiyetlerin eserlerinde görülmektedir. Bu eserlerin alan uzmanlarınca gözden geçirilip gençlerin ihtiyaçlarına göre güncellenmesi ve gençlerin istifadesine sunulması söz konusu eksikliğin giderilmesinde önem arz etmektedir.

Bu bağlamda medeniyetimiz incelendiğinde bugün Ahilik gibi *"yüksek tekâmül enstitüsü"* olarak adlandırılabilecek mekânlarda ilim, marifet, ahlaki değer ve erdem kazandırılan gençlerde ruhi, kalbî ve akli tekâmül sağlandığı görülmektedir. Bu yaklaşımın Ahilik teşkilatıyla fütüvvet merkezli olarak esnaf arasında da yaygınlaştırılması suretiyle batılı seyyah ve gözlemcilerin de eserlerinde dile getirdiği üstün bir ticari ahlak modeli ortaya çıkarılmıştır.

Günümüzde de gençlerin yüksek tekâmül enstitülerindeki gibi yetiştirilmesi için ilkokul, ortaokul ve liselerde üzerinde yoğunlaşılan değerler eğitimi çalışmalarına paralel olarak çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte yeniden yapılandırılmış maneviyat eğitimleri programları oluşturulabilir. Damarlardaki kanın delice aktığı, nefs-i emmarenin fazlasıyla coşkun olduğu gençlik döneminde, gençlerin kimlik karmaşası ve hayatı anlamlandırmada kafa karışıklığını gidermede etkili olabilecek maneviyat eğitimleri ile medeniyetimizin yeniden inşasını sağlayacak gençler yetişmiş olacaktır.

Bu bağlamda önceki yıllarda pilot olarak uygulanıyorken bu yıl 81 ilde uygulanmakta olan Millî Eğitim Bakanlığı *(MEB)*, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı olarak üç temel paydaşı olan *"Çevreme Duyarlıyım Değerlerime Sahip Çıkıyorum (ÇEDES) Projesi"*nin ve öğrencilere millî-manevî değerleri kazandırma gayesi güden benzeri çalışmaların geliştirilmesi, desteklenmesi ve işlerliğinin artırılması sağlanabilir.

1.3. Gelecek Projeksiyonu:

Gençlerdeki maneviyat yönelimi görmezden gelinmeye devam edilirse gençler, maneviyat ihtiyaçlarını farklı kaynaklardan gidermeye çalışacaklardır. Maneviyat adı altında maneviyattan uzak oluşumlar içerisinde yer alacaklardır. Ayrıca menaviyat ihtiyacının karşılanmaması durumunda gerçek hayattan kopma, bağımlılık yapıcı nesnelere yönelme gibi farklı sorunlar da oluşabilecektir. Bunların öngörülerek gerekli çalışmaların ivedilikle yapılması önem arz etmektedir.

2. GENÇLERDE İNANÇ SORGULAMALARI

2.1. Durum Tespiti:

Kişilerin inanç sorgulamalarını genel olarak iki temel başlıkta ele almak mümkün olabilir. Bunlar:

- Temsil konusunda sorgulamalar; Diyanet'in, cemaatlerin, STK'ların din uygulamarına karşı sorgulayış *(bireyden dine doğru gidiş)*,

- Dinin asli kavramlarına karşı sorgulamalar *(dinin kendi teolojisinden hareketle sorgulamalar)*.

Sorgulamaların çoğu temsil konusunda olup gençlerin inançsal sorgulamaları, eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmeden baskıcı bir kültürle verilen din eğitimiyle de olmaktadır. Çocuklar ve gençler doğru sorgulamaları bilmediği için sosyal medyada, aile ve okul dışındaki çevrelerde karşılaştığı sorunların ve sorgulamaların içerisine çekilerek yönlendirilmektedir. Çocuklarda bir eleştirel düşünme mekanizmasının olmayışı, karşılaştıkları sorunlar ve sorgulamalardan olumsuz etkilenmelerine sebep olmaktadır. Bu noktada dinin mesajı ve taşıdığı anlam, akli delillerle iyi öğretilip *"kontrollü sorgulamalar"* ile din eğitimi yapılması gerekmektedir.

Sorgulayan gençlerin *"deist"* ya da *"ateist"* diye etiketlendiği görülmektedir. Sorgulama durumu, gençlerin o sancıları yaşaması, olması gereken ve doğal süreçlerdir. Gençlik döneminde kimlik bunalımı yaşanması, yaşamın anlam ve amacına dair sorgulamalar gayet doğal süreçlerdir. Bir ihtiyaç olan anlamsal arayışlar, hem dünya hayatının hem de bireysel gelişimin devrine ve dönemine göre değişiklik gösterebilmekte olup tüm arayışların dinî olmasını beklemek de doğru değildir. Günümüz gençliğinin daha çok büyüsel ve mistik alanlarda bir anlam arayışına yöneldiği görülmekte ise de tüm süreçleri iyi yönetebilmek için yöntemler geliştirmek ve din eğitimi sürecini bu şekilde yönlendirmek gerekmektedir. Gençlerdeki sorgulamaların normal olduğunun bilincindeki bazı kişiler harekete geçerek sorulara gerek kitaplar yoluyla gerekse sosyal medya üzerinden oluşturulan içerikler aracılığıyla dinî veya psikolojik olarak inanç kazandırma çalışmaları yapmaktadır. Bu çalışmalar önemli olmakla birlikte gençlerin bunlarla ne kadar ilgilendiği ya da gençler üzerinde bunların ne ölçüde etkili olduğuna dair herhangi bir çalışma yapılmamaktadır.

Ergenlik döneminde doğal olarak varoluşsal sorgulamalar başlamakta olup gençler dünyadaki konumundan yaşamın anlamına kadar birçok alanda sorularına cevap bulmaya çalışmaktadır. Aileyle çatışmanın, anne-babaya başkaldırının yoğun olarak yaşandığı ilk gençlik evresinde, ebeveynin davranışları kadar inançları da sorgulanmakta ve inanç arayışı ile birlikte kimlik karmaşası yaşanmaktadır.

Yapılan araştırmalarda gençlerin, Allah'ın adaleti *(teodise)*, kader, özgürlük, mezheplere dair sorgulamalar, kıyamet gibi vb. sorulara sahip oldukları görülmektedir. Çevrede Müslüman kimliğiyle öne çıkan bazı kişilerde görülen ahlaki zafiyetler gençler tarafından gündeme getirilmektedir. Din-bilim çatışmalarıyla ilgili sorular da her geçen gün artmaktadır. Din dersleri ile ilgili tarışmalar yapılmaktadır. Akıl ve kalbini hakkıyla kullanmayan, içgüdüleriyle hareket eden bir insan profili gittikçe yaygınlaşırken, haz odaklı dünya bakışı nedeniyle, insanın bir amaç ve gayesinin olması artık nostaljik ve otoriter bir tutum olarak algılanmaktadır.

Gençlerin kurumsal dindarlıktan, geleneksel dinî kaynaklardan aldıkları bilgiler ile mevcut güncel sorunları çözmede yetersiz kaldığı görülmektedir. Sosyal medya mecralarında Hz. Peygamber'in evlilikleri, Kur'an'ın adeta erkek eliyle yazılmış olduğuna yönelik yazılı ve görsel paylaşımlar gençleri etkilemektedir. Müslüman olmanın Araplaşmak olarak algılanmasına sebep olacak şekilde dinî referansların sadece Arap kültür ve tarihinden verildiği görülmektedir. Dinî referansların Türk tarihinden de aktarılarak yapılıyor olması bu algıyı değiştirebilecektir. İnançsal sorunların sadece gençlerle ilgili değil yetişkinlerle ilgili olduğu da görülmekte olup toplumun tamamı postmodernitenin etkilerini ciddi olarak yaşamaktadır.

Gençler, dinin kendisinden tamamen vazgeçememekle beraber dindarlığın ahlaki boyutuyla ilgilenmektedirler. Bu ise dinin temsil sorunu ile ilgili bir krizdir. Aslında dinin göz önüne getirilmeyen bir boyutu olan ahlaki dindarlık algısı, bireysel özgürlük temelli ve sorumluluktan kaçış odaklı bir din anlayışı gelişmesini doğurmaktadır. Geleneksel hayatta dinî bilgi, kuru bilgi olarak öğretilmek yerine hikâyelerle, kıssalarla, şiirlerle ve yaşantılarla öğretilirdi. Günümüzde bu alandaki boşluklar doldurulamamaktadır.

Dinin araçsal hâle getirilmesi yanında hâlihazırda yeni medyanın etkisinde kalan ve zihnen ifsat edilen gençlerin dindarlığa tepki göstermesine sebep olmaktadır. Anne ile çocuk arasındaki bağlanma süreçlerinde de temsil sorunları yaşandığı görülmektedir. Çocuk, *"Annem namaz kılıyor ama gıybet ediyor."* diyebilmektedir. Sosyal öğrenmeyle birlikte rol model olarak öğrenmelerin etkili olduğu süreçte anne-babanın tutarlılığı önemlidir. Bu konularda daha detaylı bilgi-

lere ulaşmak için gençlerin dindarlık algılarının Türkiye'de boylamsal olarak araştırılması gerekmektedir.

2.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planı:

Sağlıkta sık kullanılan *"Hastalık yoktur, hasta vardır."* ilkesine benzer bir ilkeden hareketle inanca dair sorgulamaların bireydeki yansımasını gözleyerek bireyin ihtiyacına yönelik bir yaklaşım sergilemek önemlidir. Bu bağlamda gençlere hitap eden genel yayın çalışmaları yerine özelden genele uzanan bireysel çalışmalar yapılması daha büyük önem arz etmektedir. Gençliğin inanç sorununu kendine dert edinen ve bu yönde mesai harcayan birçok kişi var olmakla birlikte bunların çalışmaları lokal kalmakta ve neticelerinden haberdar olunmamaktadır. Okullarda din psikolojisi, din sosyolojisi, din eğitimi bağlamında araştırmalar yapılması gerekmekte, ancak MEB'in bürokratik işleyen etik kurullarından çoğu defa izin alınması ciddi zaman ve emek almaktadır. Aynı sorunun DİB'de de mevcut olduğu söylenebilir. Araştırmanın neredeyse kendisini yapmaktan daha zor hâle gelen etik kurul onayları ve diğer izinler, araştırmacıları planlanan araştırmalarını yapmaktan caydırdığından bu konuda daha sade ve az vakit alacak süreçler olarak dizayn edilmelidir.

Yeni ve geleneksel medyada millî ve manevi değerlerimize uygun içeriklerin oluşturulması çok önemli olup gençleri şüphe ve tereddüte götüren sorular üzerinden yeni çalışmalar yapılmalıdır. *"3S 3Y (Sıkça Sorulan Sorulara Yerli Yerince Yanıtlar)"* şeklinde atölye çalışmaları ile bu tarz sorulara yanıtlar üretilebilir. Çözüm üretmek amacıyla, ilk aşamada gençlerin inanca dair merak ettikleri konular, sordukları sorular, sorularının kökenleri, öğretmenlerin bu sorulara verdikleri cevaplar ve bu cevapların gençlerdeki yansımalarına dair verilerin ortak bir havuzda toplanması sağlanabilir. Sonraki aşamada alanın uzmanları tarafından bu veriler değerlendirilerek hangi soruların kimler tarafından sorulduğu ve sorulara verilen cevapların genci tatmin edip etmediği tespit edilebilir. Bu tespit çalışması için gerekirse sosyoekonomik yönden karma bir genç grubu ile soruların ve bunlara verilen cevapların tartışıldığı çalışma atölyeleri kurulmak suretiyle deneysel bulgular da elde edilebilir. Sonuçta gençlerin inanca dair sorduğu tüm sorulara yönelik olası doğru cevap ve yaklaşımlar belirlenebilir. Elde

edilen bulgular, gençlerin muhatap oldukları öğretmen ya da din görevlisi gruplarıyla hizmet içi eğitimler üzerinden paylaşılabilir. Eğitime tabi tutulan öğretmen ve din görevlilerinin, inanç bağlamında sıkıntıları olan gençlerle benzer grup çalışmaları yapması teşvik edilebilir. Bu çalışma sonuçlarıyla birlikte okul, cami ya da diğer çalışma ortamlarında gençlerin bu sorularına yönelik doğru yaklaşımlar ve cevaplamalarla nasıl sonuç alındığı ortak veri havuzuna aktarılır ve sorun yaşanan durumlarda formatörlere ulaşılarak destek sağlanabilir.

Gençlerin sosyal medya takipleri göz önünde tutularak genç takipçi kazandıracak paylaşımlar yapılarak gençlerle iletişim kurulabilir. Ayrıca en çok zaman geçirdikleri web siteleri araştırılarak ilginç sorular içeren bannerlar yoluyla yönlendirmeler yapılarak doğru kaynaktan doğru bilgiye ulaşmaları sağlanabilir. Bu amaçla kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği ile projeler teşvik edilerek üretilmeli ve kurumsal düzlemde başta DİB ve MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğünün sivil düzlemde STK'ların sahada aktif çalışan birimler oluşturması gerekli ve önemlidir.

2.3. Gelecek Projeksiyonu:

Şayet gençlerin inanç sorgulamalarına doğru yaklaşımlar sergilenmezse gençler, soruları ve sorunlarıyla ilgilenecek başka kapılara yönelecek, din değiştirme ya da yeni dinî hareketlere katılmak suretiyle mevcut çizgiden yollarını ayıracak ve aileler de ellerinden kayıp giden evlatlarının yasını tutmak durumunda kalacaktır.

3. GELENEK, KÜLTÜR VE DEĞERLERİN YENİ NESLE AKTARIMI

3.1 Durum Tespiti:

Değerler; kişilerin düşünce, duygu ve davranış biçimine rehberlik eden; insanları ve olayları değerlendirmemizi sağlayan kavramlardır. Kültürel değerler, önem derecelerine göre, bir kişinin veya bir grubun hayatına rehberlik eden ilkeler olarak tanımlanmaktadır *(Rokeach, 2006)*. Bu ilkeler nesilden nesile aktarılmak suretiyle genç kuşaklara

ulaştırılmaktadır. Geçmişten geleceğe kurulan köprülerin sağlam olmasının sonucunda nesilden nesile taşınan değerler bütünü, toplum kültürünü oluşturur. Birçok farklı tanımla birlikte, kültür için şu tanımlar yapılmaktadır: *"geleneksel fikirler ve bunlara bağlı olan değerler"*, *"öğrenilmiş davranışların bir bütün olarak nesilden nesile aktarılması"*, *"paylaşılan semboller ve anlamlar"*, *"bir grubun davranışlarında önceden tahmin edilebilir belirgin deneyimler"*, *"davranışlarda fikir, uygulama, norm ve anlamlar bütünü"*, *"kendini oluşturan parçalar üzerinde kapsamlı bir etkiye sahip olan bir üst düzen"* ve *"birbirleri ile ilişki içinde ve birbirlerine karmaşık bir biçimde bağlı olan parçalardan oluşmuş sistem" (Kâğıtçıbaşı, 1998)*. Geleneksel değerler nesilden nesile aktarıldığına göre kültür aktarımında kuşaklar arası ilişkiler göz ardı edilemeyecek öneme sahiptir.

Geleneksel değerlerin en önemli aktarım merkezi olan ailedeki bağların ve dolayısıyla aile içi iletişimin zayıflaması sonucunda değer aktarımı sekteye uğramaktadır. Aile içi iletişimin zayıflamasının bir çok nedeni vardır. Bunlar arasında aile üyeleri arasında paylaşılan değerlerin azalması, akıllı telefon ve sosyal medya gibi bireyi meşgul eden araçların kullanımının yaygınlaşıp kullanım sürelerinin artması, aile üyelerinin ayrı odaları olup odalarda bireysel yaşamın çoğalması, hasta/bayram ziyaretlerinin ve misafirliklerin azalması, aile, arkadaş, komşu ve akraba ile geçirilen ortak vakitlerin azalması sayılabilir. Ailenin bir ferdi olmasına rağmen akran, çevre, medya, sosyal medya etkisi ile ailenin sosyo-kültürel yapısından uzaklaşan gençler, ailenin sahip olduğu gelenek, kültür ve değerlerden bihaber olmaktadır. Bunların neticesinde toplumsal kültürün taşınması zincirinde kopma meydana gelmekte ve geleneksel değerler bir bir unutulmaktadır.

3.2 Çözüm Önerileri ve Eylem Planı:

Kuşaklar arası ilişkilerin olmadığı toplumsal düzende değerlerin aktarımı sağlanamamaktadır. Kuşaklar arası iletişimin kurulduğu bir toplumsal düzene ihtiyaç vardır. Dijital uygulamalardaki artış hızı ve yeniliklere erişimde genç kuşaklarla yetişkinler arasında farklılık giderek artmakta ve hem aile hem de toplum düzeni bundan olumsuz etkilenmektedir. Bu amaçla, kuşaklar arası iletişim ve transferin sağlanabileceği yaklaşım ve politikaları hayata geçirmek elzemdir. Bu

araçlardan en önemlisi özellikle gençlerin doğdukları andan itibaren içinde oldukları dijital ortamlardır ki bundan dolayı gençler için *"dijital yerli"* kavramı da kullanılmaktadır. Buna karşın ebeveynler ise dijital ortama sonradan adapte olduklarından *"dijital göçmenler"* olarak ifade edilmektedirler. Dijital göçmen olan ebeveynlerin teknoloji okur-yazarlığının güçlendirilmesi gerekmektedir. Böylece ebeveynler dijital ortama daha çok yaklaşarak gençlerle empati yapma imkânına sahip olacaklar ve kuşaklar arası iletişim kolaylaşmış olacaktır.

Artan yaşlı nüfusuna yönelik algıyı dönüştürmek amacıyla *"Tazelenme Üniversitesi"* gibi kuşaklar arası ilişkilerle ilgili farklı kuşakların bir arada olduğu ortamlar oluşturulabilir. Hatta yetişkinlerle gençlerin birlikte aynı filmi izleyip tahlillerinin yapıldığı ortamlar programlar düzenlenebilir. Bu yaklaşımlar yaşlıların sahip oldukları bilgi, beceri ve yeteneklerin korunması ve geliştirilmesini sağlayarak sağlıklı, başarılı ve dolayısıyla aktif yaşlanmayı güçlendirecektir. Böylece yaşlıların daha çok günlenmesi ve toplum içinde aktif olarak var olması temin edilecek ve gençler tarafından da küçümsenmesinin önüne geçilecektir.

Genç ile iletişim bir iktidar ve otorite yaklaşımıyla kurulduğunda genç rahatsız olabiliyor. Genç *"..ama benim de diyeceğim şeyler var."*, *"Beni de dinlemeniz lazım."* gibi ifadeler kullanabilmektedir. Gencin süreci başlatması iletişimde etkili olmak açısından önemlidir. Yetişkin başlattığında süreç otoriter bir ilişkiye dönüşebilir ya da genç tarafından böyle algılanabilir. Çocukta tepki oluşturmadan bir iletişim geliştirmek için geleneksel değerler ile modern değerleri kıyaslamamak gerekir. Ebeveyn-çocuk ilişkilerinde, öğretmen-öğrenci ilişkilerinde sınırsız samimi bir yaklaşım değil dengeli bir yaklaşım geliştirilmelidir. İletişim dili kurarken gençleri anlamak amaçlanmalıdır. Ancak bu süreçte iletişimi otoriter, gayri ciddi, küçümseyici yaklaşımlarla onları olumsuz etkileyen unsurlardan da kaçınmak gerekir. Ne gayri ciddi ne de otoriter bir tutum sergilemeden genci muhatap alarak ve itidal üzere davranmak anlamlı ve işlevsel olacaktır.

Gençler; yetişkinler tarafından kendisine güvenilmesini, kendisine birey olarak değer verilmesini ve kendisinin yok sayılmamasını istemektedir. Ebeveyn çocuğunu tanımalı; onun potansiyelini, ilgisini ve yeteneklerini göz önüne alarak yaklaşmalı; gencin ilgi ve ye-

teneklerine ket vurmamalıdır. Çağı yakalamada gençlere göre daha dezavantajlı konuma sahip yaşlı bireyler günümüzde kuşaklar arası ilişkinin ötekisi konumundadırlar. Bu ilişkide pek çok konuda güç gençlerin lehine değişmiştir. Daha önceleri kuşaklar arası ilişkinin başlatıcısı ve belirleyicisi yetişkinler iken dijital çağda bu belirleyicilik kimi zaman gençlere geçmiştir. Bu durum ailede ve toplumda kuşaklar arası değer ve tecrübe aktarımı sarsmıştır. Bunu engellemek amacıyla aşağıdaki uygulamalar öne çıkarılabilir.

a) Yetişkinlerde sosyal medya okuryazarlığı, dijital uygulamalar ve oyunlar gibi konularda bilgilendirmeler yapılabilir.
b) Yetişkinlere yönelik günümüz gençlerini anlama eğitim ve programları düzenlenebilir.
c) Kuşaklar arası teması arttıracak faaliyet ve ortamlar teşvik edilebilir. Örneğin gençlerle birlikte alışveriş yapma, ziyaretleri ihmal etmeme, bayramlaşma, hasta ziyaretleri gibi aktiviteler özendirilmelidir.
d) Belli bir meslek ve hayat tecrübesi olan yetişkinlerin bilgi, birikim ve tecrübelerini gençlere aktaracakları platformların kurulması kamu ve sivil toplum tarafından desteklenmelidir.

Aile bağlarının zayıflamasını ve ailenin çözülmesini önlemeye yönelik genel tedbirler haricinde çocuk ve gençlerin toplumsal değerlerin farkına varmasını sağlayacak projeler hazırlanmasının, çocuk ve gençlerin de projeye dâhil edilmesinin önemli katkıları olacağı öngörülmektedir. Bu amaçla okullarda başta Türkçe, Sosyal Bilgiler, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi gibi uygun içerikteki derslerin müfredatı içine alınacak toplumsal kültürümüzü şekillendiren değerler, drama etkinlikleriyle canlandırılmak suretiyle ya da okulda hastalanan arkadaşlarına yapılan ziyaretler yoluyla öğrencinin yaparak ve yaşayarak öğrenmesi sağlanabilir.

Bazı İslam ülkelerindeki gibi bayram günlerinin geniş alanlarda hep birlikte eğlenceli vakit geçirilen zamanlar hâline dönüştürülmesi ülkemizde de belediyeler öncülüğünde gerçekleştirilebilir. Bayram öncesi bazı şeker reklamlarında yer alan bayramlaşma temasının

duygulara hitap eder şekildeki kullanımına benzer biçimde geleneksel değerleri konu alan kamu spotları veya kısa filmler yapılabilir.

Gençlerin sinema merakı kullanılmak suretiyle geleneksel değerlerin işlendiği filmler hazırlanıp sahaya sürülebilir. Gençler ve çocuklar için animasyon ve çizgi film karakterleri seçiminde toplumsal değerler göz önüne alınmalıdır. Yine gençlerin sık oynadığı ve çok zaman geçirdiği oyun ve uygulamalara benzer şekilde oyun ve uygulamalar hazırlanıp değerlerimizi aktarmaya yönelik temalar işlenebilir. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın hazırladığı *"Nusrat Mayın Gemisi" (*https://nusrat.gsb.gov.tr*)* oyununa benzer oyunların içeriği zenginleştirilerek sayısı artırılabilir.

3.3 Gelecek Projeksiyonu:

Kuşaklar arası ilişkileri güçlendirilmediği, yukarıda zikredilen çeşitli yöntemler kullanılmadığı ya da daha başka yollarla genç nesillere değer aktarımı yapılmadığında toplumun değil çoğunluğu kötü niyet taşıyan ve gençlerimizi ifsat etmek isteyen küresel güçlerin değerlerinin aktarıldığı bir nesille karşı karşıya kalınacaktır. Abdurrahim Karakoç'un *"Mecburiyet "zorun"*, mesele *"sorun"*/ Dedenin dilinden anlamaz torun / Bölünsün mü yani dün ile yarın?" dizelerinde ifade ettiği kuşaklar arası dil sorunundan belki de daha vahim olarak ciddi bir kültür sorunu ortaya çıkacaktır.

4. DEĞERLER EĞİTİMİ İLE GENÇ NESLE DEĞER AKTARIM SÜRECİ

4.1 Durum Tespiti:

Temel insanî değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek aile, toplum ve okulun başlıca amaçları arasındadır. Değerler eğitimi alanında yaşanılan sıkıntıların aşılması, bu kurumların işlevlerinin artırılması ve görevlerini tam olarak yerine getirmeleri ile mümkün olacaktır. Okulların görevlerinden biri, akademik açıdan başarılı *(Ekşi, 2003)* olmanın yanında okul programında açık olarak belirtilen veya belirtilmeyen değerleri öğretmek, öğrencileri belirlenen kurallar doğrultusunda disipline etmek, onların ahlâkî gelişimini sağlamak ve ka-

rakterlerinin olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunmaktır *(Akbaş, 2008)*. Burada aile, okul ve toplum değer eğitimi noktasında sorumluluk yüklenmektedir.

Değer eğitiminde; hangi değerlerin öğretilmesi gerektiği, değer öğretiminin nasıl yapılacağı, değer eğitiminde öğretmenin rolü gibi konularda farklı fikirler ileri sürülmüştür. Vatandaşlık eğitiminde ülkenin tarihini, kültürel mirasını, rejimini ve demokratik sistemi anlama, vatandaşlık hak ve sorumluluklarını bilme, anlaşmazlıkları çözme, iş birliği ve iletişim becerisi kazanma ve eleştirel düşünebilme gibi değerlere öncelik verilmektedir.

Ahlak eğitiminde ise ahlâkî gelenek, adalet, iyi ve doğrunun anlaşılması, sevilmesi, yüksek seviyeli muhakeme, şefkat ve fedakârlık, diğerlerini düşünme, özverili olma, kendini kontrol, alçak gönüllülük ve ahlakî alışkanlık kazanma gibi değer ve uygulamalar programın temeli kabul edilmektedir. Ahlak ve karakter eğitiminde bireyin ahlâkî muhakeme yapması veya değerleri üzerine düşünmesi yerine toplumsal hayatın devamı için elzem olan saygı, sorumluluk, güvenilirlik, adil olma gibi temel ahlâkî davranışların doğrudan ya da dolaylı olarak öğretilmesi ve alışkanlıklar kazandırılması zorunlu görülmektedir. Ahlâkî muhakeme, değer açıklama ve değer analizi yaklaşımlarında ise bireyin değerleri üzerine düşünmesi, değerlerin toplumsal yaşamdaki işlevlerini fark etmesi kısaca bilişsel süreçlerini kullanması gerekir. Bu akımların dışında din eğitimi, etik eğitimi, kanun ilişkili eğitim, eleştirel düşünce, empati geliştirme, iş birliği becerileri, karar verme becerileri, ahlâkî muhakeme, yaşam becerileri, cinsellik eğitimi, uyuşturucu eğitimi gibi değer eğitimi uygulamaları vardır *(Akbaş, 2008)*.

Din, sunduğu ilkeler gereği çoğulcu bir yaklaşımla sadece kendi mensuplarına değil bütün insanlığa huzur, barış, adalet, özgürlük, demokrasi, eşitlik ve hoşgörü gibi temel evrensel mesajlar iletmektedir. Dolayısıyla dinin ve getirdiği değerlerin eğitimin bir parçası olması toplumlar için kaçınılmaz bir gerçekliktir. Her ne kadar değer eğitimi, din eğitimi anlamına gelmese de din eğitiminden bağımsız da düşünülemez. Müslüman bir toplumda değerler işlenirken millî-manevi birikimler göz ardı edilemez. Günümüz gençlerinin dinî kavramlara karşı mesafeli olduğu göz önünde tutularak dinden uzak olmayan an-

cak sadece dinî kaynaklardan şekillenmeyen bir değer eğitimi metodu da gündeme getirilmelidir.

Değer eğitimi verildiği yere göre üç alt başlıkta inceleneblir:

A. Örgün Eğitim

Okul sadece sınava hazırlayan bir yer olarak görülürken hayata hazırlayan bir yer olarak görülmesi için iyileştirmelerin yapılması önemlidir. Bunun için okul ortamının değer eğitimine uygun olarak yapılanması, disiplinler arası yaklaşımlarla okul ikliminin oluşturulması gerekmektedir.

B. Yaygın Eğitim

Yaklaşımsal sorunları nedeniyle DİB personelinin korunmaya ihtiyacı olan gençlere mutmain edici cevaplar vermediği görülmektedir. Dinî danışmanlık ve manevi rehberlik veren personeller için eğitim programlarının açılması gerekmektedir. Bu amaçla sosyal medya ortamlarının etkin kullanılması önem arz etmektedir.

C. STK'lar

Türkiye'de STK'lar tarafından tüm illerde din ve değerler eğitimi ile ilgili çalışmaların yeterince yürütülmediği, örgün eğitim kurumlarının müfredatının ve uygulamalarının birebir alınıp uygulandığı, farklı bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bölgesel hassasiyetler de dikkate alınarak STK'ların harekete geçirilmesi gerekmektedir.

4.2 Çözüm Önerileri ve Eylem Planı:

"Değerler Eğitimi ile Genç Nesle Değer Aktarım Süreci" konusu her ne kadar üç alt başlıkta incelense de değer eğitimi tek başına örgün ya da yaygın eğitimle ya da STK'larla yapılamayacak kadar kapsamlı bir eğitimdir. Kayseri Valiliği uhdesinde kurulan Kayseri Değerler Eğitim Merkezinin *(KAYDEM)* ilk projesi olarak hâlihazırda Kayseri'de uygulanmakta olan *"ErVa Projesi"* bunun için güzel bir örnek çalışma olarak ülke genelinde yaygınlaştırılabilir.

ErVa, *"Erdemlerimizle Varız Projesi"*, özelde Kayseri ili uygulama alanında, genelde tüm Türkiye'de uygulaması gerçekleştirilmeye başlanan, şimdilik veli ve ortaokul-lise çağındaki öğrencilere yönelik,

ilerleyen yıllarda anasınıfı, ilkokul düzeylerini de kapsayacak şekilde planlaması ve çalışmaları yapılan bir kitlesel değer kazandırma çalışmasıdır. Proje geniş bir kurumsal katılım ve STK desteği ile gerçekleştirilmesi, tüm etkinlik detaylarının hazır materyallere dönüştürülüp uygulayıcılara sunulması gibi özellikleriyle ilk olma özelliği taşımaktadır. ErVa örneğinde olduğu gibi değer eğitiminin tek başına örgün eğitimin ya da yaygın eğitimin ya da STK'ların sorumluluğunda yürütülmesi etkinliğinin zayıf kalmasına neden olacaktır. Bu bağlamda değer eğitiminin kitlesel değer kazandırma şeklinde yürütülmesi önem arzetmektedir *(www. erdemlerimizlevariz.com)*.

Çeşitli çalıştaylarla MEB'in Türk toplumunun insan tasavvuru ve eğitim felsefesi modeli oluşturması gerekmektedir. Türkiye'de gençlerle ilgili durum tespiti yapılmalıdır. Bu doğrultuda bilimsel ve sosyal araştırmalar yapılmalıdır. Bu araştırmalar belirli periyotlarla tekrarlanmalıdır. *(anketler, kamuoyu yoklamaları gibi)*. Bu doğrultuda her ilde bulunan sosyoloji bölümlerinden ve bu alan mezunlarından yararlanılabilir. Gençlerin durumlarını tespit edecek geçerli ve güvenilir ölçekler geliştirilmelidir. Yine bu doğrultuda yerel yönetimlerde ve gençlikle ilgili STK'larda araştırma yöntemlerine hâkim sosyologlar bulundurulmalıdır.

Gençlerin sorunları dinlenmeli ve anlaşılmalı, gençlerin anlayabileceği dil ile yaklaşım güçlendirilmelidir. Sorunlarını paylaşabilecekleri daha fazla ortamlar oluşturulmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. Sosyal rehberlik, manevi rehberlik adı altında gençlere ulaşabilme kanalları açılarak yaygınlaştırılmalı, gençler için rol model geliştirme noktasında çalışmalar yapılmaldır. Manevi destek birimleri artırılarak maneviyat ile ilgili koruyucu-önleyici çalışmalar yapılmalıdır. Gençlik çalıştayları düzenlenmeli ve gençlere kendilerini anlama ve anlamlandırmaları imkânı verilmelidir.

Gençlerin dahil olabilecekleri sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerde çeşitlilik oluşturulmalıdır. Okçuluk, at biniciliği, el sanatları, musiki, ebru gibi sanat ve spor dallarının yanında fotoğrafcılık gibi modern alanlarda da faaliyetler düzenlenebilir. Bu sanat ve sporlarda olabildiğince çeşitlilik sağlanmalıdır. Sanat ve spor akademilerinde değerler eğitimi ile ilgili kurumsal etkinlikler oluşturulmalıdır.

Akademide yeni dünya, aile, gençlik ve değerler ile ilgili bilimsel yayınlar yapılmalı; bilimsel yayınlar ezberden öte analiz ve sentez düzeyine ulaşmalı; kavram, kuram ve modeller üretilerek çözüm önerileri odaklı saha çalışmaları yapılmalıdır. Din ile bilimin ilişkilendirilip disiplinler arası çalışmalar yapılmalıdır. Gençlik ve Spor Bakanlığı, ASHB, MEB, DİB ve STK'ların iş birliği protokolleri yapması, ASH'nin bünyesinde Aile Sosyal Hizmet Birimlerinin kurulması disiplinler arası çalışmalar için önemlidir.

4.3 Gelecek Projeksiyonu:

Değer eğitimi göz ardı edilerek sadece akademik başarı odaklı bir eğitim tercih edililirse klasik söylemlerde ifade edildiği üzere ilaç sektörüne sırtını dayayan doktorlar, uyuşturucu baronlarıyla ilişkili polisler vb. durumlar kaçınılmaz olacaktır. Değer eğitiminden yoksun gençler geleceğimizin teminatı olmak şöyle dursun internet dünyasının nesli olacaktır. Suç oranları artacak; şiddet, uyuşturucu, inançsızlık ve çok boyutlu ahlak dejenerasyonu oluşacaktır.

KAYNAKÇA

Akbaş, O. *(2008)*. Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. Değerler Eğitimi Dergisi, 6*(16)*, 9-27.

Atak, M. *(2019)*. Ailede muhabbet ve sanal bağımlılık. M. Atak *(Ed.)*, Maneviyat psikolojisi IV *(ss. 77- 94)*. Kayseri: Kimlik Yayınları.

Atak, M. *(2022)*. Manevi danışmanlıkta kurumsal model önerileri: Ahi Evran Kişisel Gelişim Akademisi & Fütüvvet Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Merkezi Örnekleri. Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi, *(5)*, 27-45. doi: 10.56432/tmdrd.1050077

Atak, M. ve Zeydan, M. *(2017)*. Maneviyat eğitiminin gençlerin kaygı düzeyine etkisi. M. Atak *(Ed.)*, Maneviyat Psikoljisi II *(ss. 65-80)*. İstanbul: Elit Kültür Yayınları.

Düzgüner, S. *(2016)*. Psikoloji literatüründe maneviyat kavramı *(Batı ve Türkiye Karşılaştırması)*. M. Atak *(Ed.)*, Maneviyat psikolojisi I. İstanbul: Elit Kültür Yayınları.

Ekşi, H. *(2003)*. Temel insanî değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: karakter eğitimi programları. Değerler Eğitimi Dergisi, 1*(1)*, 79-96.

https://nusrat.gsb.gov.tr

Kâğıtçıbaşı, Ç. *(1998)*. Kültürel psikoloji, kültür bağlamında insan ve aile. İstanbul: YKY Yayınları.

Mehmedoğlu, A. U. ve Mehmedoğlu, Y. *(2012)*. Kadim bir ilgiden beslenen meydan okuma: ruhsallık *(spirituality)*. H. Arslan ve M. Bozkurt *(Ed.)*, Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu *(ss. 147-166)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası.

Rokeach, M. *(1978)*. The nature of human values. New York: Free Press.

Schwartz, S. H. *(2006)*. A Theory of cultural value orientations: explication and applications. Comparative Sociology, 5*(2-3)*, 137-182.

Subaşı, N. *(2004)*. Gündelik hayat ve dinsellik. İstanbul: İz Yayıncılık.

Twenge, J. M. *(2018)*. İnternet nesli. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

www. erdemlerimizlevariz.com

Yapıcı, A. *(2019)*. Postmodern dünyada gençlik, din ve değerler. M. Atak *(Ed.)*, Maneviyat Psikolojisi IV. Kayseri: Kimlik Yayınları.

4. BÖLÜM

GENÇLERE YÖNELİK POLİTİKALAR MESLEKİ EĞİTİM, İSTİHDAM VE KARİYER

Moderatör / Bölüm Yazarı
Prof. Dr. Zeki PARLAK / Prof. Dr. Ersin KAVİ

GİRİŞ

Eğitim sistemi, bir ülkedeki bireylerin yetişmesi ve vasıflı bir iş gücüne dönüşmesi için oldukça önemlidir. Gerçekten de bir birey, altı yaşında sade bir insan olarak girdiği bir eğitim sisteminden çok mükemmel özellikler kazanmış biri olarak çıkabilir. Bu yönüyle eğitim bir süreçtir ve birey bu süreçte doğuştan getirdiği özelliklerine kültürel ortamının çıktılarını da katarak ilerler. Bu doğrultuda, mükemmel bir eğitim sistemi kurulur ve özellikle öğrenme ve öğretme süreçleri eğitim bilimleri ve evrensel doğrular istikametinde, verimli ve kaliteli bir şekilde düzenlenir ve yönetilirse, bireysel, toplumsal ve ulusal gelişme ve ilerlemenin yolu da açılmış olur.

Bir ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimi, sahip olduğu eğitim sisteminden geçmektedir. Özellikle de mesleki eğitim rekabet gücü açısından oldukça büyük öneme sahiptir. Bunun için de çocuk ve gençlerin yetenekleri doğrultusunda mesleklere yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, günümüz gençliğinin en önemli sorun alanlarından biri olan mesleki eğitim ve kariyer sürecinde oldukça köklü değişimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Tabii ki bu süreç, sadece yükseköğretimle ilgili olmayıp gençlerin ilk ve ortaöğretiminde mesleki açıdan yeteri kadar yönlendirilmeye tabi olamamasıyla başlamaktadır. Mesleki yönlendirme kadar mesleki eğitimin kalitesi ve gençlerin kariyerlerine olan etkisi önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle de Endüstri 4.0 sürecinin gerektirdiği mesleklerin gündeme alınması artık bir zorunluluktur.

Aile ve Gençlik Çalıştayı neticesinde gençlerin mesleki eğitim ve kariyer sorunları değerlendirilmiştir. Mevcut çalışma ile bu konuda değerlendirmeler yapılarak, bu amaçla *"Durum Tespiti"*, *"Çözüm Önerileri-Eylem Planları"* ve *"Gelecek Projeksiyonları"* başlıkları altında mesleki yönlendirme, genel ve mesleki eğitim, geleceğin meslekleri ve iş dünyasının beklentileri konuları ele alınmaya çalışılmıştır.

1. ÇOCUKLARA VE GENÇLERE YÖNELİK MESLEKİ YÖNLENDİRME

1.1. Durum Tespiti

- Mesleki yönlendirme Millî Eğitim Bakanlığı *(MEB)* bünyesinde yer alan Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.
- İlgili genel müdürlük bünyesinde *"Rehberlik ve Psikolojik Danışma Programları"* adı altında Okul Rehberlik ve Psikolojik Danışma Programı, Sınıf Rehberlik Programları ve Aile Eğitim Programları yer almaktadır.
- Bunun yansıra, web tabanlı Ulusal Mesleki Bilgi Sistemi *(MBS)* geliştirilmiştir. 13 yaş ve üstü bireyler için geliştirilen bu sistem, *"Kendimi Keşfediyorum"*, *"Eğitim Fırsatlarımız"* ve *"İş Olanaklarımız"* olmak üzere 3 temel bölümden oluşmaktadır
- MEB bünyesindeki rehberlik hizmetleri yetersizdir. Öğrencilerin yetenek, zekâ, kişilik vb. konulardaki özelliklerini tespit ve analiz eden bir sistem yoktur.
- Öğrenciler ilgili kriterler doğrultusunda ayrıştırılmamakta ve yönlendirmeye tabi tutulamamaktadır.
- Mesleki yönlendirmede velilere de büyük sorumluluklar düşmektedir. Ancak bu konuda herhangi bir çalışmaya rastlanmaktadır.
- Okula devamsızlık yapan ve okuldan kopan gençler için psikolojik ve sosyal hizmetler yetersizdir.

1.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları

- İlkokullara başlayan öğrenciler için elektronik kayıt sistemi *(e-okul)* profilleri anaokullarından itibaren başlatılabilir. Bu profilde sadece dersleri değil öğrencilerin ilgi, yetenek, vb. özellik alanları tanımlanabilir. Ana sınıfından itibaren öğretmenler öğrencilerin kariyer gelişimine yönelik, bu

sistem üzerinde notlar alabilir. Bu bilgiler ilk ve ortaokul düzeyinde de takip edilerek, öğrencilerin ilgi, yetenek, başarı vb. alanları daha düzenli takip edilebilir. Okul ve meslek yönlendirmelerinde bu bilgilerden yararlanılabilir. Aynı sistemi okul rehberlik servisleri de takip edebilir.

- Öğrencilerin ilgi, yetenek ve kabiliyetlerinin, bunlar içerisinde de baskın olanlarının ortaya çıkarılması görevi rehberlik servisleri ve öğretmenlerindir. Onlar, eğitim dönemi boyunca öğrenciyi uzman gözüyle gözlemleyip ondaki ilgileri, yetenekleri keşfedip bunları hem çocukla hem de ebeveyn ile paylaşmalıdır.
- Mesleklerin tanıtılması önemsenmelidir. Ancak bu tanıtım yapılırken mesleklerin görev ve sorumlulukları, sosyo-ekonomik ve statü yönü de anlatılmalıdır. Bunun için de 7. ve 8. sınıflara meslekleri tanıtan derslerin konulması ve velilerin meslekler hakkında bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.
- Öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini tespit ve kaydetmek, bunları geliştirmek, çevredeki imkânlara yönlendirmekle görevli olan okul rehberlik servisleri bu alanlarda geliştirilmelidir. Öğretmenlere ve rehberlik servislerine buna dair ilave hizmet içi eğitimler verilmelidir.
- Çocukların yeteneklerini tespit etmek, kariyer planlamalarını yapmak amacıyla okul bünyelerinde *(ilkokul, ortaokul ve lise)* atölye çalışmaları yapılmalıdır.
- Mesleki koçluk geliştirilerek mesleki yönlendirmenin standartları yükseltilmelidir.
- Mesleki yönlendirmede ailelere de büyük görevler düştüğünden velilerin mesleklere yönelik bakış açılarını değiştirecekleri eğitimler verilmelidir.

1.3. Gelecek Projeksiyonları

- MEB'e bağlı Rehberlik ve Araştırma Merkezleri yerine etkin çalışacak *"Mesleki Yönlendirme ve Kariyer Danışmanlık Mer-*

kezleri" kurulmalıdır. Özellikle, bu merkezler ilköğretimden, ortaöğretime kadar iyi çalışmalıdır. Sadece, lise öğrencilerine hangi üniversite programını seçmeleri gerektiğini tavsiye etmemelidir.

- Mesleki danışmanların iyi bir şekilde yetiştirilmesi ve bu danışmanların da her bir öğrenci için rapor tutması gerekmektedir. Bu danışmanlar öğretmen statüsünde olmamalıdır. Daha nitelikli bir kadroda yer almalıdır.
- Alman eğitim sisteminde öğrencileri henüz ilköğretim 4. sınıfta iken yeteneklerine göre akademik veya mesleki eğitime yönlendirilmeye başlanmaktadır. Bu süreç, her ne kadar nihai karar vermede tek unsur olmamakla birlikte, öğrencilerin kariyerleri ile ilgili önemli ipucu ve veri barındırmakta, destekleyici unsur olmaktadır. Ülkemizde de benzer bir sürecin ilkokul ile birlikte hayata geçirilmesi insan değerlerinin daha verimli olacak şekilde istihdamına katkı sağlayacaktır.

2. GENÇLERİN MESLEKİ EĞİTİMİ VE KARİYERİ

2.1.Durum Tespiti

MEB istatistiklerine göre 2021-2022 dönemi verileri dikkate alındığında;

- Türkiye'de okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretimde toplam 19 milyona yakın öğrenci bulunmaktadır.
- 19 milyon öğrencinin 6,5 milyonu lise öğrencisidir. Bu da lise öğrencilerinin oranın %34 olduğu anlamına gelmektedir.
- Lise öğrencilerinin ise %37,5'i meslek liselerinde eğitim görürken %62,5'i ise genel liselerde eğitim almaktadır.
- Türkiye'de yaklaşık 1,6 milyon ortaöğretim öğrencisinin %29,6'sı mesleki eğitim veren okullardan, %70,4'ü ise genel eğitim veren okullardan mezun olmuştur.

- Özel okullardaki öğrenci sayıları ise 1,6 milyon civarındadır. Bu da toplam öğrenci sayısı içindeki oranının %8 olduğu anlamına gelmektedir.
- Özel okullardaki mesleki eğitim alan öğrenci sayısı ise 140 bin civarındadır. Bu da toplam mesleki eğitim alan öğrencilerin %5'i kadardır.
- Eğitim genel olarak siyasetin güdümünde olagelmiştir. Devleti yönetenler eğitimi kendi amaçları için bir araç olarak kullanmaktadırlar. İktidarların eğitime yön verme girişimi aslında meşru bir haktır. Ancak, bu durum, eğitilenler ve toplum için bir sorun haline dönüşebilir.
- Bugünkü şartlarda, iş bulma, işinden tatmin olma ve kazandıracağı sosyo-ekonomik statü yönünden insanlar çocuklarına *"mesleki teknik eğitim"* aldırmayı pek fazla istememektedirler. Çünkü mesleki teknik eğitim veren liseler, insanları, yıllarca okuyup yetiştiklerini düşündükleri alanda, herhangi bir iş ve meslek sahibi yapamamaktadır. Diğer bir deyişle o alanı ve o alanın gerektirdiği bilgi ve beceriyi kazandıramamaktadır. Meslek lisesine giden öğrenci, üniversite kazanma şansını da riske sokmaktadır. İşte bu gibi sebepler hem öğrencileri hem de aileleri meslek liselerinden uzak tutmaktadır.
- Ülkemizdeki genç nüfusun çeşitli iş kollarında istihdam edilmesine yönelik olarak çeşitli kurumların faaliyetleri var (iş ve işçi bulma kurumu, üniversiteler, kariyer ofisleri, belediyeler, vb.) ancak bunlar arasında tam bir koordinasyon ve eş güdüm söz konusu değildir. Kurumlar birbirlerinin yaptıkları faaliyetler, sundukları imkânlar vb. konusunda haberdar olamayabiliyor. Bunun için tek bir merkez bütün bu süreçleri koordine edebilse süreç daha sağlıklı ilerleyebilir.
- Gençler dünya nüfusunun %18'ini ve toplam iş gücünün %15'ini oluşturmaktadır. Dolayısı ile emek piyasalarına ilk girişte ve istihdamlarını sürdürmede karşılaştıkları sorun-

ların incelenmesi ülkelerin sosyal ekonomik kalkınması ve sosyal huzuru açısından hayati önem arz etmektedir.

- Türkiye'de genç işsizlik oranı %20'lerdedir. Genç işsizlik oranları tüm zamanlarda genel işsizlik oranından daha yüksek oranlara sahip olmuştur.
- Genç işsizlere ilaveten, *"düşük motivasyon, düşük sosyal sermaye, aykırı hayat tarzı ve destek kurumlarının olmayışı"* gibi nedenlerin etkisiyle iş gücüne katılmayan gençler mevcuttur. Bunlara, ne eğitimde ne istihdamda (NENI) olanlar denilmektedir. Eğitimini tamamlayan veya eğitimi terk eden gençler vasıfsız ve tecrübesiz oldukları için eğitimden emek piyasalarına geçiş sürecinde başarısız olmaktadır. NENI olan gençlerin sayısını arttırmaktadır. NENI olan gençlerin AB ortalaması %13'tür. Bu oran Türkiye'de %24, İtalya'da %19, Bulgaristan'da %14, İspanya'da 11, Yunanistan'da %11, Fransa'da %10,6, Almanya'da %7,5 ve Hollanda ile İsveç'te yüzde 5,1.
- Ne eğitimde ne de istihdamda olan gençler genellikle eğitimlerini tamamlamadan okulu bırakmakta ya da mezuniyetten sonra iş bulamadıkları için emek piyasalarından çekilmektedirler. NENI olan gençlerin bir kısmı ise meslek yüksekokulu veya üniversite mezunudur. Bunlar genellikle mezun oldukları bölümleri bilinçli bir tercihle seçememiş ve puanının yettiği bölüme yönelmiş gençlerdir. Üniversite tercihleri pek isabetli olmayan bu gençler mezun oldukları alanda iş bulamamaktadır. İşletmeler hiçbir vasıf ve niteliğe sahip olmayan bu gençleri işe almaya yanaşmamaktadır. Bu da bu gençlerin tamamen emek piyasalarından uzaklaşmalarına yol açmaktadır. Kısaca sorun yeterli vasıf ve tecrübeye sahip olmadıkları için gençlerin işe girmemesi ve işe giremedikleri için de tecrübe sahibi olamaması gibi bir kısır döngü yaratmaktadır.
- Özellikle de meslek lisesinden mezun olanların iş bulamamasının en önemli nedeni, aldıkları eğitimin hayata dönük ve uygulanabilir nitelikte olmamasıdır. Ayrıca, Türkiye›den

mezun olanların Avrupa'nın hangi ülkesine giderse gitsin iş sahibi olabilecek nitelikte yetiştirilmesi gerekmektedir. Mesleki eğitimin kalitesinin artırılmasına yönelik olarak yapılan akademik çalışmalar desteklenmelidir. Bu nedenle Türk eğitim sisteminin yapılandırılmasının en önemli sorunlarından birisi de bürokratik çalışmalar ile akademik araştırma sonuçlarının birleştirilememesidir.

2.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları

- Devlet mekanizması eğitim ve özellikle de mesleki eğitim konusunda rasyonel kararlar almalı, siyasi çekişmelere eğitimi alet etmeden gelişmiş ülkelerle rekabet edebilmenin yolları aranmalıdır. Bunun için de liyakata önem verilmeli, bu süreci yönetecek bürokrat ve idareciler özenle seçilmelidir.
- Meslek liselerine *(puanla öğrenci alan istisnaları hariç)* genelde bilgi, beceri, zihinsel hazır oluş bakımından niteliksiz öğrencilerin girmesi ara\teknik eleman kalitesini düşürmektedir. Bu nedenle meslek liseleri sunacağı burs ve iş olanakları ile cazip hâle getirilmeli, başarılı öğrencilerin tercih ettiği okullar hâline sokulmalıdır.
- Mesleki eğitim faaliyetlerine özel öğretim kurumlarının da daha çok dâhil olması teşvik edilerek, özel sektörün eğitim alanına güçlü bir biçimde girmesi sağlanmalıdır. Özel öğretim kurumlarının gelişmiş ülkelerdeki ağırlıkları %30-%50 aralığında yer almaktadır. Böylece, bu ülkelerde özel sektöründe mesleki eğitimde etkin olması, eğitim sektörünün dinamik bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. Ancak ülkemizde bu oranın henüz %5'ler gibi çok düşük bir seviyede olduğu görülmektedir.
- Lise düzeyinde kariyer danışmanlığı *(koç sistemi)* kurulmalıdır.
- Okul sosyal hizmeti konusunda gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.

- Kariyerlerinin gelişimi açısından öğrenciler, gönüllü çalışmalara yönlendirilmelidir.
- Geleceğin mesleklerine uygun programlar açılmalıdır.
- Okullarda psiko-motor yetenekleri geliştirici uygulamalara ağırlık verilmelidir.
- Meslek ahlakı, ödev bilinci konularında ciddi eğitimler verilmelidir.
- İŞKUR ve kariyer merkezleri koordineli çalışarak gençlerin kariyerlerini geliştirmek için toplumun/sanayinin gerektirdiği iş kollarına yönelik programlara öncelik vermelidir.
- Disiplinler arası çalışmalar yapılmalı, YÖK bölüm/ ana bilim dalı açmalı ve müfredatı güncellemeli, meslek yüksekokullarının ve mühendislik bölümlerinin iş dünyası ile ilişkileri geliştirilmeli, özellikle son sınıf öğrencilerinin özel sektörde uygulamalı eğitim almaları sağlanmalı, dünyada ve Türkiye'de ihtiyaç duyulan mesleklere öncelik verilmelidir. Üniversitelerde bütün bölümlerde girişimcilik dersleri verilmeli, öğrencilere meslekler tanıtılmalı ve danışmalık faaliyetleri yürütülmelidir
- Gençler, bilgi işlem teknolojileri alanında güncel yazılım ve donanım becerileri geliştirmeye teşvik edilmeli ve desteklenmelidir.
- İhtiyaç duyulan yetkinliklerin tespit edilmesi ve bu yetkinlikleri gösterecek insan kaynağını eğitmek için gerekli olan eğitim sürecinin oluşturulması oldukça önemlidir. Ayrıca, bu eğitimlerin hangi eğitim kademelerinde kimler tarafından verileceği doğru tespit edilmeli ve eğitimi verecek bireylerin yeterlilikleri de sorgulanmalıdır.
- Lisans programlarının tamamında staj zorunlu olmalı, staj mevzuatı sadeleştirilmeli ve kanuni koruma altına alınmalıdır.
- Genç işsizliğinin çözümü, uzun dönemli, kararlı ve istikrarlı bir şekilde uygulanacak istihdam, eğitim program ve politi-

kaları gerektirmektedir. Bu kapsamda iş gücünün eğitim ve vasıf düzeyinin iyileştirilmesine yönelik eğitim ve mesleki eğitim programları geliştirilmelidir. Bunun için, eğitim ve istihdam ilişkisinin emek piyasası talepleri dikkate alınarak yeniden tasarlanması ve rehabilite edilmesi elzemdir.

- Mesleki eğitim konusunda ciddi bir kampanyanın yapılması, meslek lisesinin cazibesini artırmak yönünde çok yönlü çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Nasıl ki, bir dönem Koç Grubu tarafından slogan hâline getirilen *"Meslek Lisesi, Memleket Meselesi"* ifadesi, kamuoyunda bir süre ilgi çektiyse, benzer şekilde meslek liselerinin tekrar eski günlerine dönmesinin sağlanması gerekmektedir. Bunun için de özel sektörün desteğinin alınması ve meslek liselerinden mezun olanlara iş garantisi sunulması gerekmektedir.
- Esnaf ve sanayi odaları pasif olarak hizmet veriyor, oysa ticaret ve sanayi odaları daha etkin bir faaliyet yürütebilir, iş arayanlarla işçi arayanlar arasında köprü olabilir. Emek piyasalarının eğitim ve istihdam sorunlarını çok daha iyi bilen ticaret ve sanayi odalarının iş ve işçi bulma konusuna destek olmaları önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu amaçla hazırlanacak projeler ilgili bakanlıklar tarafından desteklenmelidir.
- Bir okulun başarısı veya başarısızlığı öğretmen faktöründen bağımsız değildir. Başka bir ifade ile «bir okul ancak öğretmenleri kadar iyidir» denilebilir. Ayrıca, öğretmenlik bir memuriyet gibi düşünülmemelidir. Kendisini memur hisseden öğretmenler, mesleklerini icra ederken risk almaktan kaçınmakta, mesleklerini hakkıyla yapmakta kararlı ve ısrarcı olamamaktadırlar. Bu nedenle öğretmenlik mesleği, memurluk zihniyetinden kurtarılmalıdır. Motive olmuş ve kendini geliştirmek isteyen öğretmen profili oluşturulmalıdır.

2.3. Gelecek Projeksiyonları

- Mesleki eğitimin genel eğitim içindeki ağırlığı artırılmalı hatta bazı nitelikli genel liseler hariç tüm liseler meslek lisesi hâline dönüştürülmelidir. Böylece her gencimiz lise mezunu olarak bir mesleki formasyona sahip olabilir.
- Mesleki eğitim imam hatipler dışında da ortaokul seviyesine indirilmelidir.
- Gençlere yönelik sadece memurluğun değil, ticaretin, sanayinin, üretimin, yenilik yapmanın ve ürün geliştirmenin anlatıldığı programlar düzenlenmelidir. Bu doğrultuda, istihdam ve ticari hayata hazır bir şekilde yetiştirilip piyasada etkin olmalarını sağlayıcı; mesleki eğitim, girişimcilik ve piyasa tecrübelerini okul sınıflarında okurken edinecekleri uygulamalı farklı eğitim programlarına yönlendirilmeleri sağlanmalıdır. Bu amaç doğrultusunda sanayi ve ticaret odaları ve mesleki birliklerle iş birliğine gidilmelidir.
- Kaliteli eğitim, kaliteli öğretmenle mümkündür. Dolayısıyla öğretmenlik mesleğinin sorunları giderilmeli ve eğitim akademileri kurulmalıdır.
- Özel sektörün mesleki eğitime yeterince destek vermemesi, sanayinin ihtiyacı olan nitelikte insanın yetişmemesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, işverenler ve temsilcilerinin eğitim sürecinin yönetiminde ve karar alma mekanizmalarında yer almaması da önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, mesleki eğitim sisteminin esnek bir yapıya sahip olması ve sektörün ihtiyaç duyduğu alanlarda okul açılabilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, arz talep dengesi içinde mesleki ve teknik eğitimde iş gücü ihtiyaç planlaması yapılarak hangi meslek dalında eleman açığı ya da fazlalığı olduğu belirlenmelidir.
- Birçok Avrupa ülkesinde uygulanan okul+işyeri esası olan ikili *(düal)* sisteme geçilmelidir. Örneğin, Almanya'da şirketler öğrencilere eğitim vermektedir. Böylece;

- 1. İşletmeler, öğrencileri kendi beklentilerine paralel olarak yetiştirirler.
- 2. Hatalı işe alımların önüne geçilerek, tecrübeli öğrencilerin işe alınması sağlanmış olur.
- 3. Devletin verdikleri teşviklerle işletmeler, ekstra eğitim maliyetlerinden kurtulmaktadır. Böylesine bir sistem ile hem şirketler rahatlıkla nitelikli ara elemanı bulmakta hem de akademik alana yönelim oransal olarak az olduğu için üniversite önündeki gereksiz yığılmalar azalmaktadır. Şu anki uygulanan eğitim politikasında mesleki formasyon üniversiteler üzerinde sağlanmaya çalışılmaktadır. Üniversitelerin, bölüm ve kontenjan sayıları artırılarak her lise mezununu üniversite eğitimi üzerinden meslek sahibi yapılmaya çalışıldığı sistem söz konusudur.
- Eğitim sistemi, ne kadar sıkı merkeziyetçi bir anlayışla yapılanırsa, kuramdan uygulamaya, o kadar verimsiz, hantal ve düşük kalitede üretim söz konusu olur. Fakat, bir ildeki yetkilileri sürece dâhil ettiğimizde, o insanlar da kendi yöresindeki insanlarla sıkı bir ilişki içine girerek hem maddi kaynak hem de manevi destek sağlayacaklardır. Bununla birlikte, eğitimde yerelleşme, katılımcılığı sağlar, kırtasiyeciliği önler ve zaman israfının önüne geçer. Merkezde yapılan plan ve programlar, çoğu zaman yerel çevrenin sorunlarına eğilmekte yetersiz kalmaktadır. Böylelikle, yetki devrinin yapılmasıyla bu sınırlılıkların da aşılması söz konusu olabilir.
- Üniversitelerdeki eğitim programları genelde teorik bilgi aktarma rolünü üstlenmekte, bu durum da öğrenciler hayatın ve toplumun beklediği becerilerle donanımlı olmadan, kendini neyin/nelerin beklediğini öğrenmeden mezun olmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda fakülte programlarının amaç, muhteva, yöntemleri, eğitim süreçleri *"teori ve beceri temelli"* olarak yeniden tasarlanmalıdır.
- Eğitim felsefesi üzerine çalıştaylar yapılmalıdır.

- Programlar açılırken yerel ve ulusal ihtiyaçların analizi yapılmalıdır.
- Eğitimle ilgili tüm paydaşlar *(aile, sanayici, istihdam kurumları)* müfredat oluşumundan yürütülmesine kadar katkı vermelidir.
- Mesleki eğitim, son teknoloji makine ve teçhizat ile desteklenmelidir.
- Eğitimcilere de güncel bilgi ve gelişmeler hususunda kendilerini yenileyebilecekleri fırsatlar sunulmalıdır.
- İşbaşı eğitim programlarına özellikle öğrencilerin yönlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Özellikle ilçelere kurulan meslek yüksekokullarının *(MYO)* uygulamaya yönelik problemleri sanayi iş birlikleri ile giderilmelidir.
- Şu anda mesleki eğitim talebi üniversitelerin üzerine itilmiş durumdadır. Orta öğretimdeki mesleki eğitim talebini istenilen noktaya getirilmesi yükseköğretimin kalitesini de artıracaktır.
- Özel sektör ve kamunun ihtiyaç duyduğu insan kaynağına göre okulların kontenjanları belirlenerek öğrenci alımı yapılmalıdır.
- Gençler, mavi ekonomi, yeşil ekonomi, mor ekonomi ve dijital ekonominin gerekleri doğrultusunda yeniden eğitilmelidir.
- Gençlerin tarım ve sanayide çalışmaya istekli olmasının yolları araştırılmalı. Yeni kurulacak Organize Sanayi Bölgesi *(OSB)* ve sanayi siteleri gençlerde çalışma isteği uyandıracak şekilde tasarlanmalıdır. Ayrıca tarım sektörü profesyonelleştirilerek gençlerin bilgilerini kullanacakları hâle sokulmalıdır.

5. BÖLÜM

AİLE, GENÇLİK VE EVLİLİK

Moderatör / Bölüm Yazarı
Dr. Mustafa ATAK

GİRİŞ

Aile, ilk insan ve peygamber Hz. Âdem ve Havva ile birlikte var olan, tarih boyu önemini ve varlığını koruyan; dede-nine, anne-baba, çocuklardan oluşan; üç neslin birlikteliğini, dayanışmasını ve karşılıklı sorumluluklarını esas alan bir kurum ve birim olup toplumun en temel yapıtaşlarından birisidir. Aile, insanlık tarihinin farklı dönemlerinde farklı biçimlerde algılanmış olsa da kutsallığı genelde her din ve toplumda korunmuştur.

Evlilik, aynı çatı altında yaşama kararının verildiği kurumsal bir yapıdır. Aynı zamanda toplumsal açıdan, birleşmenin kabul görür hâlidir. Bu birleşme, nikâhla birlikte resmiyet kazanmakta ve bireyde yalnızlığın sona ermesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, evlilik, kişilerin bir şekilde fiziki, tıbbi, psikolojik ve sosyolojik sorunlarının azalmasına, insanın sosyalleşerek toplumun ve dolayısıyla insanlığın inşasına destek olan bir müessesedir. Nikâh ile çiftler, içinde yaşadıkları toplumun ahlak, hukuk ve değer sisteminin beklediği görev ve sorumlulukları yerine getireceklerini yaratıcıya, kendisine ve içinde yaşadığı topluma karşı taahhüt etmektedir.

Aile ve evlilik kavramına kadim dinlere göre oldukça farklı bir anlam yükleyen modernite, hem annelik duygusunu zaafa uğratmış hem de kişinin kendini kutsallaştırmasını teşvik ederek çıkarcı bireyler oluşturmaya çalışmıştır. Bu olumsuz anlayış ve yaklaşım, toplum tarafından benimsendikçe ve medyanın insanlar üzerinde tesiri arttıkça evlilikler sorgulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle, son yıllarda aile içi şiddet ve buna bağlı olarak boşanma oranlarında büyük artışlar görülmesine ilave olarak evlenme yaşı da yükselmeye başlamıştır. Dolayısıyla, batı kaynaklı ortaya çıkan, evli ve bekârları hedef alan cinsel yönelim gibi toplumu ifsat eden anlayışlar ve dijital medyanın baskın etkisi ile evlilik kurumu küresel olarak zarar görmektedir. Aile ve Gençlik Çalıştayı neticesinde ortaya çıkan bu metin ile; gençlerin evliliğe bakışı, aile danışmanlığı ve sorunları, evlilik ve boşanma süreçleri ve aile eğitimleri konuları üzerine durum tespiti yapılmış, çözüm önerileri ile birlikte gelecek projeksiyonu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. GENÇLERİN EVLİLİĞE BAKIŞI

1.1. Durum Tespiti

- Türkiye İstatistik Kurumunun *(TÜİK)* 2021 yılı araştırmasına göre, 2001'de 92 bin boşanma gerçekleşirken bu sayı 2021'de 174 bine kadar çıkmıştır. Bu da son 20 yılda boşanma sayısının yaklaşık %90 arttığını göstermektedir. 2021 yılı itibarıyla her 100 evlilikten 31'i boşanma ile noktalanmaktadır.

- Alanda çalışan uzmanların gözlemleri, gençlerin evliliğe bakış açısının birçok nedenden dolayı olumsuz olduğunu göstermektedir. Bu olumsuz bakışın nedenleri şunlardır:

  - Ekonomik sebeplerin çok öne çıkması.
  - Bireysel yaşam, özgürlükçü ve eşitlikçi yaklaşımların sosyal mecralarda ön planda olması, buna bağlı/paralel olarak tek haneli yaşamın artması, büyük şehirlerdeki "solo yaşam kültürü" nün yaygınlaşması.
  - Evlilikte bireylerin beklentilerinin gerçekçi olmayan ve hep mutlu olma, her yıl tatil yapma isteği gibi romantizm ağırlıklı bir yöne doğru yönelmesi.
  - Gençlerin evlilikten korkması ve sorumluluk üstlenmek istememesi. "Hız ve haz" temelli yaşam biçiminin evlilik ve sorumluluk bilincini azaltıcı etkisi.
  - Evlilik müessesesini gereksiz ve özgürlüğü kısıtlayıcı görme ve evlenmeden de yaşanabilir zihniyetinin artması. Gençlerde solo yaşam tarzının artması bu durumun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.
  - Evlilik dışı cinselliğin normalleştirilmesi ve buna bağlı olarak gençlerin erken yaşlarda evlilik dışı cinsellik deneyimi yaşamaları.
  - Son yıllarda etkisini artıran materyalist anlayışın, gençlerin evliliğe yönelik tutumlarını da olumsuz yönde etkilemesi.
  - Aile içi olumsuz yaşantıların gençlerin evlilik tercihlerini olumsuz bir şekilde etkilemesi. Kişinin içinde bü-

yüdüğü ailenin sağlıksız bir yapıda olması evliliğe bakışına ve gelecekteki evlilik kararlarına tesir etmektedir.
- Ailelerin, değişen dünya içinde var olmaya çalışan genci geleneksel bilinç ve yöntemle yönlendirmeye ve yetiştirmeye çalışmasının gençler üzerinde psikolojik sorunlara yol açması. Yani geleneksel düşünceye sahip ebeveynler ile çocukları arasında kuşak çatışmasının daha belirginleşmesi.
- Ailenin, maddi ve manevi kültürü gelecek nesillere taşıma gibi evliliğin sosyolojik bağlamdaki fonksiyonunu kaybetmesi.
- Üniversite eğitiminin gençlerin iş ve istihdama giriş yaşını yükseltmesi ile birlikte evlilik sürecinde de aksama ve gecikmelerin yaşanması.
- Özellikle ailelerin giderek daha fazla akademik başarı odaklı ve kariyer merkezli bir eğitim anlayışına sahip olması.
- Son yıllarda kadınlar eğitime ve hayatın her alanına hızlı bir şekilde katılmaktadırlar. Dolayısıyla, kadınların erkeklere kıyasla eğitim açısından daha nitelikli hâle gelmesiyle, erkekler için "ulaşılamayan" bir kadın profilinin ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Bu alışık olunmayan durum evlilikleri olumsuz etkilemektedir.
- Evliliğin hukuki boyutu *(mal rejimi, süresiz nafaka)* evlilik için gençlerin kararlarını ertelemeye ya da onları evlilik dışı birlikteliklere zorlamaktadır.

• Alanda gözlemleri yapılan bilimsel çalışmalardan elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Günümüzde eşle tanışma ortamı, evlenme kararı verme süresi, evlenilen kişi ve evlenme yaşında değişimler olmuştur *(ASPB, 2015)*.
- Önceki yıllarda evlilik görücü usulü ve büyüklerin aldığı karar ile yapılırken günümüzde bireysel tercihler ön plandadır. Eğitimi tamamlama isteği, iş bulmada

zorluk veya işsizlik, evlilik için gereken finansı temin sürecinin uzun olması gibi sebepler evlilik yaşının yükselmesine neden olmuştur *(Wani vd., 2017)*.

- Yapılan bir çalışmada, gençlerin %68.5'i evlilik kararını ekonomik faktörlerin etkilediğini, %64.1'i eşler arasındaki otorite dağılımının eşit olması gerektiğini, %67.3'ü günümüzde aile kurumunda bozulmalar yaşandığını ve %40'ı evlilikten korktuğunu belirtmiştir *(Akbaş et al., 2019)*.
- Güncel bir çalışmada ise, gençler için ideal evlilik yaşının ortalama 26 olduğu, gençlerin %83'ünün yaşam planlarında önceliğinin kariyer olduğu ve %53'ünün kendini evliliğe hazır hissetmediği belirlenmiştir. Gençlerin %68'i evliliklerinin, ebeveynlerinin evliliğine benzemesini istememektedirler. Üniversite öğrencilerinin %36'sı evliliğe hazırlanmak için evliliğe hazırlık programına katılabileceklerini beyan etmişlerdir *(Keldal, 2021)*.
- Gençlerin %30'u evlilik planı yapılmadan partnerle birlikte yaşamanın kabul edilebilir olduğunu bildirmişlerdir. Araştırmada gençlerin %24'ü ise evlilik dışı cinsel ilişki yaşanmasının uygun olduğunu düşünmektedir *(Keldal, 2021)*. Daha önceki başka bir çalışmada ise, kadınların yaklaşık %20'si ve erkeklerin yaklaşık %50'sinin evlilik dışı cinsel ilişkiyi onayladıkları görülmektedir *(Deniz, 2019)*.
- Gençlerin evlilik öncesinde iş sahibi olmayı önemli bir faktör olarak gördükleri *(Teke, 2017)* ve evliliği erteleme nedenleri arasında finansal endişelerin önemli bir yer tuttuğu bildirilmiştir *(Muraco & Curran, 2012)*.

1.2 Çözüm Önerileri ve Eylem Planı

- Çocuk, hayatı ailede öğrenir ve çocuğun evlilik tercihlerini ailesiyle ilişkili yaşantıları şekillendirmektedir. Bu bağlamda gençlerin evliliğe yaklaşımında ailenin önemi ortadadır.

Fakat aile ve anne babalık, günümüzde içi boşaltılmış ve neredeyse fonksiyonunu kaybetmiş kavramlar hâline gelmiştir. Bilhassa *"ebeveyn"* yaklaşımıyla, anne ve baba aynı düzleme sokulmaya, eşitlenmeye, tek tipleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum da annenin *"şefkat ve merhamet"* rolünü, babanın ise güven verici/koruyucu rolünü kaybetmesine yol açmaktadır. Bu yüzden öncelikli adım, aile, annelik-babalık kavramlarının yeniden ele alınması ve tanımlarının yapılması olmalıdır.

- Aile, evlilik, annelik-babalık kavramlarını başkalarının ürettiği, bize ait olmayan yaklaşımlarla değerlendirme tutumunu terk ederek, kendi değerlerimize uygun tanımlamak gereklidir. Bu bağlamda aile olma bilinci, anne baba eğitimleri önemsenmelidir. Aile, genç için kaçınılacak bir ortam değil; muhabbetin, ilginin, eğlencenin olduğu bir ortam hâline getirilmelidir. Ailede birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi, ailede sorumlulukların paylaşımının önemini ortaya koyan çalışmalar yapılmalıdır.
- Aile kavramına değişmez, statik bir yapı olarak bakmak, kısıtlayıcı ve savunmacı bir tutumdur. Aileler hâlâ eski öğretiler ve geleneklerle yeni sistem içinde büyümüş çocuklar üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmaktadırlar. Bunun yerine, aile yapısını millî manevi değerlerimizle mayalanmış daha dinamik, güncel bir yaklaşımla ele almak önemlidir.
- Gençlerin evliliğe olumsuz bakışında önemli bir etken olan ekonomik sorunu azaltmak amacıyla gençlerin istihdamını artırmaya yönelik teşvikler artırılmalıdır. Bu amaçla meslek liselerine yatırımları artırarak o liseleri bitiren gençlerin daha rahat iş bulabileceği, gelir sağlayabileceği ve dolayısıyla hayata erken katılabileceği koşullar desteklenmelidir. Ayrıca gençlerin istihdamında, pozitif ayrımcılık yapılacak projeler, politikalar ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- Mehir Vakfı örneğindeki gibi yerel idareler ve STK'lar evlenecek olan gençlere maddi destek sağlayabilir.

- MEB'e bağlı tüm liselerde, normal lise müfredatının haricinde millî ve manevi değerlere sahip, aile kurabilecek yeterlilikte bireyler yetiştirmeye yönelik olarak iletişim becerileri, narsistlikten *(bencillikten)* kurtulma ve empati kurma, düzen ve intizam, sorumluluk kazanma, parayı doğru kullanma, millî-manevî değerlerimiz, evlilik ve sağlıklı cinsel yaşam, iyi ebeveyn olma, din ve ahlak kültürü kazanma gibi alanlarda eğitimler verilmelidir. Böylece evlilik süreci için psikolojik, sosyal ve ekonomik hazırlık yapılmış olacaktır.
- Eğitim sisteminin her kademesinde evlilik ve hayata dair, *"evlilik ve anne-baba okulu"* gibi bilinç kazandırma çalışmaları yapılmalıdır.
- Ebeveynler ve gençlerle aynı ortamı paylaşan yetişkinler, genç zihinlerin gelişiminin ve psikolojilerinin farkına varmalı ve bu bağlamda kendileri de örnek olacak yaklaşım ve davranışlarla gençlerin tutumlarını iyileştirmeyi hedeflemelidirler.

1.3. Gelecek Projeksiyonu

- Acil eylem planları yapılıp hayata geçirilmediği takdirde evlilik yaşı daha da yükselecek ve bu durum nüfusun azalması ve evlilik dışı yaşama yönelişi artıracaktır
- Evliliğin geciktirilmesi kadınlarda borderline/sınır rahatsızlık ve depresyon gibi patolojileri artıran *"geciktirilmiş annelik sendromuna"* yol açacaktır *(Merter, 2014)*.

2. AİLE DANIŞMANLIĞI VE SORUNLARI

2.1. Durum Tespiti

- Aile danışmanlığı 1980'li yıllarda meslek dalı olarak tanımlanmıştır. Eğitim ve uygulama ile alakalı standardizasyon son yıllarda yapılmaya başlanmış ve 2007 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü

(SHÇEK) kendi bünyesinde 2009'da ise kendi bünyesi dışında kurulacak olan merkezlerle alakalı yönetmelik yayınlamıştır.

- 2012 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yönetmelikte bazı değişiklikler yapmış ve Aile Danışmanlığı Eğitimleri 150 saatten 450 saate çıkarılmıştır.
- *"Aile danışma merkezleri yönetmeliği 14. maddesi 1. bendine göre; sosyal hizmet, psikoloji, sosyoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, tıp, hemşirelik ve çocuk gelişimi alanlarından birinde en az dört yıllık lisans programlarından mezun olanlar, Millî Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu veya üniversitelerden biri tarafından uygun görülen en az üç yüz saati teorik ve en az otuz saati süpervizyon eşliğinde olmak üzere yüz elli saati uygulamalı toplam dört yüz elli saatlik aile danışmanlığı alanında bir eğitim programını başarıyla tamamladıktan sonra sertifika alanlar, aile danışmanı unvanı alabilir." (Resmi Gazete, 2012:28401)*
- Türkiye'de görev yapan aile danışmanlarının durumu, eğitim standartları, yönelimleri, çalışma şekilleri ve eğitim ihtiyaçlarının ne olduğuyla ilgili betimleyici bir çalışmada bazı tespitler bulunmaktadır. Büyük çoğunlukla eklektik model kullandıkları, yurtdışındakine benzer standartları olan aile danışmanlığı eğitimi almadıkları, katılımcıların büyük bir kısmının aile danışmanlığı eğitimi almak istedikleri, aile terapisi noktasında kapsamlı ve sistemli eğitimlere ihtiyaç duydukları belirlenmiştir *(Korkut, 2007, 2000)*. On yıl sonra tekrarlanan çalışma, standartların net olmadığını ve belirli bir ekolle çalışılmadığını göstermektedir.
- Aile danışmanlığı kadrolarına psikologların aile danışmanlığı eğitimi almadan yalnızca KPSS ile atanması *(örn., Aile Bakanlığı, ŞÖNİM)* söz konusudur.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın bu konulardaki eğitimleri yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, Türkiye'de doğrudan

aileyi temel alan bir politikanın bulunmadığı görülmektedir.

- Nitelikli, eğitimli aile danışmanı sayısı oldukça yetersizdir ve mevcut aile danışmanlarının da aşağıda belirtilen yanlış uygulamaları sıklıkla görülmektedir:
  - Terapistin boşanma sürecinde içe dönüp yaratıcı ile irtibat kopukluğunu fark ederek dine yönelen danışanları önemsememesi.
  - Terapi sürecinde eşlerden birinin tarafını tutmak.
  - Boşanmış ya da hiç evlenmemiş bazı aile danışmanlarının çiftlerin evliliği kurtarma yerine yıkma tavrı içerisinde bulunması *(Atak, 2020)*.
- Ailelerin danışmanlık alması önündeki engeller:
  - Maddi durum, ulaşılabilirlik sorunu.
  - Aile danışmanlığı alanının kültüre ve dine duyarlı bir yapıda bulunmaması.
  - Ruh sağlığı uzmanlarına küsme, yanlış müdahale ve denetimsizlik.
  - Farklı kanallar aracılığıyla ailelerin sorunlara daha kısa süreli çözüm arayışları bulması *(muskacılık, tarot falı ile aile danışmanlığı)*.

2.2 Çözüm Önerileri ve Eylem Planı

- Ruh sağlığı ile alakalı mesleklerin çalışma usul ve esaslarının düzenlendiği ve alandaki uzmanlıkların mesleki ehliyet sınırlarının ayrıldığı noktaları ortaya koyan genel hizmet yasası olmalıdır.
- Aile danışmanlığı süreci millî ve manevi değerler de dikkate alınarak yönetilmelidir. *(Kılınçer, 2021)*.
- Eğiticilerin eğitimine ilişkin sertifikasyon ve standardizasyon yapılmalıdır. Bu noktada yabancı kaynaklardan ziyade yerli, millî ve manevi değerlerimize uygun bir eğitim verilmesi önemlidir.

- Aile danışmanlığı yapabilmek için bu alanda en az tezsiz yüksek lisans eğitimi bir zorunluluk hâline getirilmelidir.
- Hâlihazırda aile danışmanlığı hizmeti veren kurumlar danışmak isteyen kişilerin ulaşılabilirlik ve erişilebilirliklerini artırmaya yönelik farkındalık, bilinirlilik faaliyetlerine önem vermelidir.
- Disiplinler arası çalışma ile iyi eğitimli, nitelikli aile danışmanları yetiştirilmelidir.
- Aile danışmanlığı eğitimlerindeki en önemli eksiklerden birisi de uygulamaya dönük eğitimlerin yok denecek kadar az olmasıdır. Standardize edilmiş bir aile danışmanlığı eğitimi süpervizyon destekli sunulmalıdır.

2.3 Gelecek Projeksiyonu

- Aile danışmanlığı ile ilgili var olan durum devam ettiği takdirde ailelerde aile danışmanlığı almaya karşı olumsuz ön yargı artacaktır.

3. EVLİLİK VE BOŞANMA SÜREÇLERİ

3.1 Durum Tespiti

- Günümüzde boşanma oranları gün geçtikçe yükselmektedir. Yaklaşık her üç evlilikten birisi boşanma ile noktalanmaktadır. İkinci evlilikler de genellikle yarı yarıya başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.
- Yapılan çalışmalarda boşanma nedenleri olarak ilk sırada ilgisizlik, ikinci sırada ise aile büyüklerinin evliliğe müdahalesi gelmektedir.
- Lowenstein *(2005)*, Amerika, İngiltere, Hollanda, Çin, Avusturya, Suudi Arabistan, Finlandiya, İsveç, İsrail, Japonya, İrlanda ve İsviçre'de boşanma nedenleriyle alakalı araştırmalarla yaptığı meta analiz sonucunda boşanmanın nedenlerini özetlemiştir. Bunlar; kadınların ekonomik ba-

ğımsızlığı, erken evlilik, ekonomik faktörler, zayıf entelektüel donanım, eğitimsel ve sosyal beceriler, liberal boşanma yasaları, cinsel uyumsuzluk, rol çatışmaları, alkol ve madde bağımlılığı, risk alma davranışı, eşler arasındaki farklılıklar, boşanmaya dair tutum ve dinî faktörlerdir.

- Fincham'ın çalışmasında eşler ve aile bireyleri arasında çıkan çatışmalar, depresif semptomlar, madde ve alkol kullanımı, yetersiz ebeveynliğin boşanmaya sebep olabildiği tespit edilmiştir *(Fincham, 2003)*.
- Ferah'ın *(2019)* yaptığı çalışmada boşanma nedenleri beş başlık altında incelenmiştir. Buna göre:
    - Bireysel nedenler arasında psikolojik sorunlar, genetik yapı, cinsiyet rollerinden kaynaklı çatışmalar ve erken ya da geç yaşta yapılan evlilikler yer almaktadır.
    - Çevresel nedenler arasında kültürel aktarımlar, toplumsal değişim, yakın çevre ve akrabalarla olan ilişkiler ve medya bulunmaktadır.
    - Ekonomik nedenler arasında ailenin gelir düzeyi, maddi kaynakların yönetimi, işsizlik ve refah seviyesi yer almaktadır.
    - İlişkisel nedenler arasında aile içinde ilişkisel çatışma, evlilik doyumu ve süresi, cinsellik ve çocuk yer almaktadır.
    - Olgusal nedenler arasında ise aldatma ve şiddetli geçimsizlik yer almaktadır.
- Evlilik ve boşanma oranları ile ilişkili sunulan istatistikler gençlerin evliliğe bakışını olumsuz etkilemektedir. Hâlihazırda gençlerde evlilik dışı ilişkiler yaşama eğilimi varken bu istatistikler gençlerin evlilik süreçlerini daha da zorlaştırmaktadır.
- Boşanma süreçlerine hukuki açıdan bakıldığında 4 durumun sorun oluşturduğu görülmektedir:
    - Mal Rejimi Sözleşmesi: Evlilik sözleşmesinin hukuken herhangi bir geçerliliği bulunmamaktadır. Mal rejimi

sözleşmesi tek tanınan sözleşmedir. Tarafların *(eşlerin)* malların paylaşılması konusunda kendi protokollerini oluşturması mümkün görünmemektedir. Fakat mal rejiminin hem hesaplanmasında hem de uygulanmasında hatalar bulunmaktadır. Temelde amaç kadının maddi açıdan korunması olsa da pratikte boşanmaya giden süreçte evli erkeklerde mal kaçırma durumu sıklıkla yaşanmaktadır. Bu durumlar hem evlilik adayı gençlerin hem de evli bireylerin evlilikten korkmasına ve uzaklaşmasına yol açmaktadır.

- 6284 sayılı Kanun ile Koruma Tedbiri ve Uzaklaştırma Kararı: Kanunun uygulanma süreci kadın ve erkek açısından eşit olmamaktadır. Delil aramaksızın uzaklaştırma uygulanmakta, kadının beyanı esas alınmakta ve şikâyetten vazgeçme imkânı olmamaktadır. Bu durum evlilik sürecini olumsuz etkilemekte ve uzaklaştırılan eşin barınma, dışlanma ve rehabilitasyon ihtiyacı gibi sorunlarla karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır.
- Velayet: Boşanma süreçleri eşler arasında bir savaş hâline dönüşmekte ve çocuk bu savaşta bir silah olarak kullanılmaktadır. Velayet hakkı elinden alınan eski eş kendi çocuğunun süreçlerini Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'ndan *(KVKK)* dolayı da takip edememektedir. Çocuğu ile teması sadece kendisine ayrılan sürelerde olmaktadır.
- Süresiz nafaka: Nafaka veren kişiyi ekonomik sıkıntıya düşürme sorunu doğmakta ve çok az süre evli kalınsa bile sürekli nafaka uygulaması nedeniyle gençlerin evliliğe bakışı olumsuz manada etkilenmektedir.

3.2 Çözüm Önerileri ve Eylem Planı

- Boşanmak bir süreçtir. Dolayısıyla boşanmak isteyenler özellikle psikolojik, sosyal ve hukuki açıdan belirli aşamalardan geçmektedir.

- Boşanma öncesi süreçler iyi yönetilmelidir. Bu noktada İslam dini bir yol haritası sunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de eğer ailede çeşitli problemler ortaya çıkmışsa bunları çözmeye çalışarak var olan evliliğin devam etmesine yönelik gerekli önlemlerin alınmasını, eşler arası sorunların aile içinde çözülememesi hâlinde erkek ve kadının ailelerinden seçilecek hakemlerin eşlerin arasını bulmaya gayret etmeleri istenmektedir. Çiftler arasında yaşanan anlaşmazlıkların çözümünde hemen boşanmaya başvurulmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu yol haritası boşanma öncesindeki danışmanlık süreçlerine entegre edilmelidir.
- Evlilikte şiddet psikososyal dinamiklerle bir bütün olarak ele alınmalıdır.
- Evlilikte önemli bir unsur ve kısmen bir güvence olan mehir, hukuki bir nitelik kazanmalıdır.
- Evlilik, bir ömür boyu beraber olmak için yapılır. Ancak bazı evlilikler boşanma ile son bulmaktadır. Türkiye'de boşanma sonrası erkeklerin ayrılıkları sonrasında kadınlara ödedikleri nafakanın süresiz olması, erkek üzerinde kaldırılmayacak yük hâline gelmiştir. Süresiz nafakadan faydalanmak için kadınların yeniden evlenmeyi istemedikleri görülmektedir. Bu nedenle yapılacak düzenleme ile süresiz nafaka kaldırılarak makul sürelerle yeniden belirlenmelidir.
- Evlilik ve boşanma ile ilişkili süreçler ve sorunlar yalnızca hukuki veya fıkhi olarak ele alınmamalıdır. Çünkü evlilik kararı ve devamı manevi ve ahlaki değerler boyutları olan bir süreçtir. O nedenle evlilik süreci ve sorunları sadece hukuki olarak değil değerler açısından ve ahlaki olarak da ele alınmalıdır. Bu yüzden evliliği daha güçlendirmek amacıyla millî ve manevi değerlerimizi içeren eğitimler verilmelidir. Bu eğitimler açılacak olan evlilik okulları ve anne baba eğitimlerinde verilmelidir.

- Boşanmalarının önlenmesi noktasında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, MEB, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi ilgili bütün birimlerin parçalı olarak yaptığı çalışmaları koordine edecek ve aile konusunda sosyal politikalar üretme çalışmaları yürütecek olan Cumhurbaşkanlığına bağlı *"Aileyi Koruma Başkanlığı"* acilen kurulmalıdır.

3.3 Gelecek Projeksiyonu

- Boşanmanın olumsuz etkisini hissedecek olan çocukların ilerleyen dönemlerinde evliliğe karşı olumsuz ön yargıları oluşabilecektir.
- Boşanmaların önlenmesi adına gerekli çalışmalar yürütülmezse batı ülkelerinde olduğu gibi her iki evlilikten birisi boşanma ile noktalanacaktır.
- Boşanmaların sürekli artış göstermesi ve süresiz nafakanın varlığı gençlerin evlilik dışı yaşama yönelmesine yol açabilecektir.

4. EVLİLİK VE AİLE EĞİTİMLERİ

4.1 Durum Tespiti

- Toplumumuzda evlilik çağındaki gençler evlilik konusunda yeterince bilgi sahibi olamamakta, fısıltı gazetesi yoluyla edinilen duyumlardan ve medyadaki dizilerde görülen örneklerden yola çıkılarak kurulan yuvalar kısa bir süre sonra çatırdamaktadır. Bilinçsizce yapılan evliliklerin birçoğu şiddetli geçimsizlik ve boşanma ile son bulmaktadır. Yeni evliler çocuk eğitimi ile ilgili bilgileri sadece yaşantı içerisinde deneme-yanılma yolu ile öğrenmektedir.
- Çeşitli meslek gruplarına yönelik olarak alınması öngörülen kurslara bakıldığında mesela kalorifer kazanını ateşlemeyi öğretmek üzere düzenlenen *"katı ve sıvı yakıtlı kalori-*

fer ateşçiliği kursu" için 64 saatlik, emlak dükkânı açabilmek üzere düzenlenen *"temel emlakçılık hizmetleri kursu"* için 100 saatlik eğitim verilmektedir. Bununla birlikte insan hayatının önemli bir başlangıcı ve ömür boyu devam etmesi beklenen evliliğin eğitimleri için bir zorunluluk yoktur *(Atak, 2014)*.

4.2 Çözüm Önerileri ve Eylem Planı

- Evlilik öncesi evlilik okulu gibi eğitimler zorunlu eğitim içerisinde alınması gereken dersler hâline getirilmelidir. Bu eğitimleri aile ve evlilik konusunda çalışmaları olan ve belli eğitimlerden geçmiş uzmanlardan oluşan eğitimcilerin vereceğine dair bir standardın oluşturulması gereklidir.
- Yükseköğretim kurumlarında aile ve evlilik konusunda kredili zorunlu dersler konulmalıdır.
- İl ve ilçelerde, valiliklerin, kaymakamlıkların, belediyelerin ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği ile ailenin ve evliliğin önemine dair aile ve evlilik okulu gibi projeler ve eğitimler hayata geçirilebilir. Hatta bu eğitimlerden geçenlere aile ve evlilik yardımları olacak destekler verilebilir.
- Aile hekimliği sistemine benzer bir sistem ile her ailenin bir aile danışmanı bulunmalıdır. Bu konularda aile danışmanlığı yapabilecek sosyal hizmet uzmanları istihdam edilerek aile ve evliliğe yönelik destekleyici ve koruyucu bakış hayata geçirilmiş olacaktır.
- Ülke çapında aile çalışmaları hususunda belli standartların olmadığı ortadadır. O nedenle aile ve evlilik konularında yapılacak çalışmalar, eğitimler ve desteklerle alakalı mevzuat yanında standartlar getirilerek kimlerin nelerden sorumlu olduğu, nasıl olacağı ve hangi organların ne sınırda yetkili olduğu belirlenmelidir.

4.3 Gelecek Projeksiyonu

- Evlilik konusundaki bilinçsizliğin sonu boşanmaya, aile içi şiddete hatta eşini öldürmeye kadar uzanabilmektedir. Bu bağlamda gerekli tedbirler alınmadığı takdirde kadın ve erkeğe karşı şiddet olaylarında artma öngörülmektedir.
- İstanbul Sözleşmesi'nin Türkiye tarafından onayının iptali önemli olmakla birlikte bu sözleşmeye dayanarak yapılan yasal düzenlemelerin de bir an evvel gözden geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ASPB. *(2015)*. Türkiye'de evlilik tercihleri araştırma raporu. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Akbaş, M., Sürücü, Ş. G., Köroğlu, C. O. ve Öztürk, M. *(2019)*. Üniversite öğrencilerinin evlilik tutumlarını etkileyen faktörler. Cukurova Medical Journal, 44*(1)*, 93-100.

Atak, M. *(2014)*. Evleniyor muyuz? Eğleniyor muyuz? İstanbul: Hayat Yayınları.

Atak, M. *(2020)*. Ayetler ve hadisler ışığında evlilik ve boşanma sürecine psikolojik bakış. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 9*(3)*, 152-163.

Deniz, M. E., Uzun, G. ve Yıldırım Kurtuluş, H. *(2019)*. Evlilikte suçu affetme ve yüklemenin evlilik doyumu üzerindeki yordayıcı etkisi. İlköğretim Online, 18*(2)*, 852-860.

Ferah, N. *(2019)*. Boşanma sürecindeki bireylerde dini başa çıkma davranışlarının analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fincham, F. D. *(2003)*. Marital conflict: correlates, structure and context. Curent Directions in Psychological Science, 12*(1)*, 23-27.

Keldal, G. *(2021)*. Üniversite öğrencilerinin gözünden evlilik. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(2)*, 375-393.

Kılınçer, H. *(2021)*. Maneviyat yönelimli aile danışmanlığı: yaşantısal aile danışmanlığı çerçevesinde bir model önerisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Lowenstein, L. F. *(2005)*. Causes and associated features of divorce as seen by recent research. Journal of Divorce and Remarriage, 42*(3)*, 153-171.

Merter, M. *(2014)*. Psikolojinin üçüncü boyutu nefs psikolojisi. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Muraco, J. A. & Curran, M. A. *(2012)*. Associations between marital meaning and reasons to delay marriage for young Adults in romantic relationships. Marriage & Family Review, 48*(3)*, 227-247.

Teke, E. *(2017)*. Üniversite öğrencilerinin evlilik ve Aaleye bakışı. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Wani, N. A., Patra, S. & Bhat, R. M. *(2017)*. Marital delay in Kashmir a qualitive study. Psychology and Behavioral Science International Journal, 8*(1)*, 1-6.

6. BÖLÜM

AİLE İÇİ SORUNLAR, İLETİŞİM VE KUŞAK ÇATIŞMASI

Moderatör / Bölüm Yazarı
Prof. Dr. İsmail BARIŞ

GİRİŞ

Toplumsal değişimin hızlı olduğu günümüz zamanlarında aile de aynı hızla değişiyor. Bu değişimde çok farklı kurumlar odak olma durumundadır. Ailenin yaşadığı değişim süreci içinde politika yapıcılar ile bürokratik mekanizmaların hızlı ve etkin tedbirler geliştirmeleri gerekmektedir. Ancak bu noktada sorunlar yaşandığı görülmektedir. Özellikle küresel düzeyde görünürlük ve temsil kazanan tek tip aile modeline yönelik çabalar günümüz geleneksel toplum ve aile yapısını ciddi bir şekilde etkilemektedir.

Aile gelecek nesiller için potansiyel bir değer olmasına rağmen sahip olduğu bu potansiyeli geliştiremediği için ortaya sorunlar çıkmaktadır. Aile karşılaştığı sorunları çözemediğinden değerlerini ve etkinliğini zamanla kaybetmektedir. Geleneksel geniş aile çerçevesinde üretilen değer yargıları dönüşmekte, geniş aile fonksiyonlarını tam anlamıyla yerine getirmekte zorlanmaktadır. Geniş ailelerde rollerin ve rol modellerin değiştiği gözlenmektedir. Değişen rollerle ortaya çıkan psikolojik durumlar sağlıklı bir neslin devamına zarar vermektedir. Hatta çocuklar ve gençlerle aileleri arasında önemli kuşak farklılıkları dikkat çekmektedir. Ailede yok olan otorite ile beraber çocuklara ve gençlere aşılanan özgürlük anlayışı ailede çatışmaya yol açarken sahip olduğumuz değerlerimizi de zedelemektedir. Değerler, gelenekler ve kültürden gelen uygulamalarla çağın yaşam şartları ve kodları çatıştığından yeni nesiller ebeveynlerinden daha farklı rollerle yaşamaktadırlar. Batı kavramları ile öğrenen ama örflerini ve değerlerini henüz tam olarak yitirmemiş bir toplumda yaşamamızın getirdiği çatışma bizi çıkmaza sürüklüyor. Modern yaşam tarzlarının geleneksel aile anlayışımız üzerindeki baskın rolü bir sorun olarak giderek karşımıza çıkıyor ve Türk aile yapısını olumsuz etkiliyor.

Aile olmanın önemi, fonksiyonları ve ailede rol dönüşümü kapsamında geliştirilen çerçeveyle örtüşecek gelecek projeksiyonunu geliştirmek amacıyla alınması gereken acil tedbirler söz konusudur. Ailenin önemini yeniden vurgulamak, aileyi bir arada tutacak tedbirleri almak, aile üyelerinin rollerini destekleyen tedbirler geliştirmek, ailede ebeveynler ile çocukları arasındaki kuşak çatışmasını azaltacak politikalar üretmek ve destek mekanizmalarını kurumsallaştırmak

önceliklidir. Bu amaçla düzenlenen Aile ve Gençlik Çalıştayı'nda aile içi sorunlar, kuşak çatışması ve iletişim sorunları başlıklı masada aşağıdaki tespitler yapılmıştır.

1. AİLE OLMANIN ÖNEMİ, FONKSİYONLARI VE AİLEDE ROL DÖNÜŞÜMÜ

1.1. Durum Tespiti

Öncelikli olarak mevcut Türk ailesinin durumu ve genel bir çerçevesinin çizilmesi gerekmektedir. Ailenin en temel işlevi olan duygusal fonksiyon açısından yetersizlik ortaya çıkmakta ve bu durum görünür olmaktadır. Aile olmak biz duygusunu oluşturur, kişinin kendini gerçekleştirmesi ile aileye mahsus kavramların değiştiği görülmektedir. Ailenin önemine dair ortak bir bilinç birçok toplumda bireyselleşme eğilimlerine rağmen bulunmaktadır.

Kadınların çalışma hayatına katılmasıyla babaların ailedeki rolü her geçen gün geriye düşmekte annenin yükü artmaktadır. Çocuğun ailedeki eğitim süreci anneye ilave bir yük olarak yüklenmektedir. Çalışan annelerde bu durum daha ileri seviyelerdedir. Kent ailesinde babanın fizik gücüne ve otoritesine ihtiyaç kalmadığı şeklindeki görüş haklı olsa da babanın aile içindeki rolü, anne gibi değerli ve önemli olarak sürmektedir. Zira sapkın ilişkilerin çoğalmasında ideal düzeyde baba rollerinin kaybolması bir etken sayılabilirken, çocukların sürekli anne ile iletişim hâlinde olmak zorunda kalmaları da sağlıklı aile yapısını olumsuz etkilemektedir. Erkek çocuğun sosyalleşme süreçlerinde baba rolünü yeterince görememesinden yahut özümseyememesinden ötürü cinsel kimlik karmaşası da yaşanabilmektedir. Buna karşın anneler ailedeki rollerini yardımcı anne ve abla gibi kişilere devrediyorlar. Annelerin de kendi görevlerinden kaçınmaları ile sorun daha karmaşık hâle gelmektedir. Annenin babadan talepleri ile ortaya çıkan sorunlar bu kez gölge anne, gölge abla arayışlarına neden oluyor.

Anne ve baba çerçevesinde gerilim içine çekilen ailenin rolünü kurumlar da üstlenmeye çalışmaktadır. Tabiri caizse kurumlar anne babadan rol çalıyor. Örgütlü kurumlar bu anlamda anne babalık rol-

lerine girişiyorlar. Mevzuat ve bürokratik kurumların bu alanda aktif olmaları ile ailede inisiyatif alma duygusu bitiyor veya azalıyor. Devlet bir aile kurguluyor ancak işlevsellik kazandıramıyor. Günümüz ailesinde görünmeyen bir gizli özne de teknoloji olarak ifade edilebilir. Zira teknolojinin ailenin en önemli ferdi gibi olması aile üyelerine kolaylıklar sağladığı kadar aile bağlarını koparmada, aileye yönelen tehditlerin yapıya nüfuz etmesinde, aile ilişkilerini sanallaştırmada önemli düzeyde negatif etkileri olmaktadır.

Mevcut sorunlar etrafında tartışmaların konusu hâline gelen aile yapısı hakkında eleştiriler karşısında çözüm önerileri ve önerilen çözümleri uygulama kapasiteleri giderek zayıflamaktadır. Günümüzde aile kurulurken yaşanan maddi ve manevi zorlukların arttığı müşahede ediliyor. Buna ek olarak genel kanı içinde aile müessesesine karşı çıkışların da arttığı görülmektedir. Evliliğin problemli bir görünüm altında sunulması, ailenin gerilimli bir kurum olarak yaygın kanaate kurban edilmesi, sorumluluk duygusunun giderek bireyselliği sınırlayan bir yük olarak gündeme getirilmesi gibi sorunlar artıyor.

Aile içi sorunlar, aileye yönelik tehditler, eşler arasında veya ebeveyn-çocuk vb. arasındaki sorunlara yönelen profesyonellerin özellikle aile danışmanlarının yanlış yöntemler uyguladığı görülüyor. Bu konudaki denetimsizlik ve asgari müştereklerin azalması giderek yeni sorunların ortaya çıkmasına sebep oluyor. Giderek atomize olan aile bireylerinin birbirlerine ayırdıkları zamanın sınırlanması ve azalan etkileşim pratiklerinin bir sonucu olarak ailede iletişim sorunları olmaktadır. Bu durum zamanla aile bireylerinin ortak kültürel düzey geliştirmelerine, duygusal bağlar kurmalarına, ortak hafıza ve yaşam pratikleri geliştirmelerine, bir kuşak içinde temsil edilmelerine engel yapısal krizler yaşanmasına sebebiyet veriyor.

1.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları

1.2.1. Aile Farkındalığını Artırmak ve Aile İçi Rolleri Tahkim Etmek

Günümüz dünyasının bazı gerekleri karşısında aile bireylerinin yeni rolleri ve yaşam alışkanlıkları oluşmaktadır. Yükselen eğitim düzeyi, değişen çalışma hayatı ve gerekleri, kentsel gelişmeler ve çö-

zülen geleneksel değer yargıları, aile ve çocuk sahibi olmanın değer düzeyindeki dramatik değişimler, aileye yönelik dâhilî ve haricî tehditler gibi pek çok sorunun temelinde aile olmanın farkındalık düzeyinin düşmesi gösterilmektedir. Artan bireyselleşme eğilimleri sonucunda aile olmak yerine aile işlevlerini manipüle ederek kopyalayan –birlikte yaşama, uzun flört alışkanlıkları, evlat sahibi olmama baskısı, sözleşmeli evlilikler, kolay kurulan, kolay dağıtılan birliktelikler oluşturma vb.- basit alışkanlıklar belirmektedir. Bunları aşmanın en önemli yolu ailenin bir değer olarak yeniden tahkim edilmesini sağlamak olmalıdır. Bunun için öncelikle sağlıklı yuva kurma teşvik edilmeli ve gençler evlilik rollerine hazırlanmalıdır.

Hâlihazırda kurulu olan ailelerde ise aile içi rol karmaşasının giderilmesi ve yeni zuhur eden aile içi rol paylaşım sorunlarına çözümler üretilmelidir. Rol karmaşası yaşanmaması için ebeveynler arasında ailevi fonksiyon farkındalığı arttırılmalı; kadının, erkeğin ve çocuğun rollerine dönük etkin çalışmalar yapılmalıdır. Kadınların anne, eş, çalışan vb. gibi çoğalan rollerine destek mahiyetinde kolaylaştırıcı tedbirler alınmalıdır. Babanın ailedeki pozisyonu desteklenmeli ve ailede koruyucu, kuşatıcı, şefkat ve saygı unsuru olma rolü artırılmalıdır. Kamuoyuna yansıtıldığı gibi şiddet, zorba, nobran baba veya sorumsuz, saygısız, ilgisiz baba rolünün yerine geleneksel Türk aile yapısı örf ve adetleri etrafında kültür kodlarına yerleşik baba figürü yeniden konuşulabilmeli ve günümüz koşullarına uyarlanabilmelidir. Nitekim kadının rolünün dünden bugüne genişleyen sorumluluk alanı ve annelerin yüklendiği sorunların artan düzeyi mevcut yapıda taşınmaz bir yüke dönüşmektedir. Anne ve baba rolleri günümüz şartlarında hem dinî hem kültürel yönüyle yeniden tanımlanmalı ve bu tanım etrafında sosyal politika önerileri, teşvikler ve kamuoyu propagandaları uygulanmalıdır.

1.2.2. Toplumsal Değişimi Okumak ve Aileyi Değişimin Öznesi Kılmak

Aile dinamik yapıdadır, hareket halindedir, her an değişim ile yüz yüzedir. Bu değişimin genel toplumsal değişimden bağımsız olmadığı ise aşikârdır. Ancak ailenin genel toplumsal değişim karşısında nesneye dönüşen konumu değiştirilmeli, aile temelli bir toplumsal değ-

şim süreci işletilmelidir. Böylece aile değişimin öznesi ve belirleyeni olabilsin. Bu değişikliklerin tespitinde çalışma hayatından eğitim seviyelerine, kentsel gelişmeden tüketim kabiliyetine günümüz dünyasında ailenin hesaba katılmadığı hiçbir planlama hayata geçirilmemelidir. Ancak bu şekilde ailenin önemine dair bilincin korunması, aile içi rollerin yıpratılmadan geleceğe taşınması, aile içi iletişim ve etkileşim bağlarını kuvvetlendirerek sağlıklı hâle getirilmesi mümkün olabilecektir.

Geleneksel geniş aile formasyonunda yer alan her türlü toplumsal/kültürel unsurun yeni çekirdek ailede temsilinin sağlanmasına özen gösterilmelidir. Bu sebeple aile dışına itilen yaşlı, akraba, yakın komşu vb. gibi asli unsurların çekirdek aile ile bağları yeniden tesis edilmesi için yollar aranmalıdır. Örnek olarak koruyucu aile uygulamasının yaşlılar için güncel versiyonları düşünülmelidir. Aynı zamanda çeşitli profesyoneller ve kapitalist kurumlara devredilen aile işlevlerinin tekrar döndürülmesinde geleneksel geniş aile referans çerçeveleri dikkate alınarak yeniden tesis edilmesine çalışılmalıdır. Hâlihazırda yaygın bir sorun olan çocuk bakımı ve yetiştirilmesinde geleneksel aile uygulamaları veya unsurları aktif hâle getirilebilmelidir. Ailede öz kültür aktarımı için dede-nine, amca-dayı, teyze-yenge ve benzerlerinin de dâhil oldukları geniş aile yapılarının pratikleri revize edilerek teşvik edilmelidir.

Ailenin kutsallığı kavramı gündeme alınmalıdır. Aile ve din arasındaki onarıcı bağın yeniden tesis edilmesine özen gösterilmelidir. DİB ve din adamlarının aileye dönük çalışmaları teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Benzer şekilde dinî eğitim kurumlarında ve ilahiyat fakültelerinde de aileye yönelik çalışmalar teşvik edilmelidir. Millî Eğitim bünyesinde de eğitim imkân ve kabiliyetlerinden faydalanırken, aile üyeleri de sürece dâhil edilebilmelidir. Biyo-psiko-sosyal-manevi yaklaşımla Türk aile yapısına dönüş sağlanmalıdır.

Ailenin en önemli özelliği olan mahremiyet alanı ailenin mahpus edildiği bir fasit daire olmaktan çıkarılmalı, aile kamusal görünürlüğü ile içeriden dışarıya taşınan bir varlık sahasına kavuşturulmalıdır. Mahremiyetine saygı duyulan, korunan ve değer verilen aile aynı zamanda kamusal hayatın merkez öğesi olarak sivil toplumun inşa edildiği alan şeklinde aktifleştirilmelidir. Güven, dayanışma, gönüllülük,

terbiye, saygı, değer, norm ve inanç gibi toplumcu öğelerin aile içinde geliştirilmesi ve kamusal tedavüle sokulması sağlanmalıdır.

1.2.3. Aileyi Güçlendiren Sosyal Politikalar Geliştirmek

Giderek artan aile karşıtı ideolojiler ve hareketler karşısında aileyi savunmasız ve yalnız bırakmak hatasından kaçınılmalıdır. Bu konuda en yetkin ve önemli kurum ise devlettir, devletin sahip olduğu gelenektir. Aileler sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda desteklenmelidir. Sosyal hizmetler bünyesinde aile danışmanlığı sistemleri daha işlevsel hâle getirilmelidir. Kanun yapıcılar 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da öz değerlere uygun olacak şekilde ciddi bir revizyon yapmalıdırlar.

Aile danışmanlığı meslek olarak tanımlanmalı, her ailenin bir aile danışmanına sahip olması sağlanmalıdır. Aile danışmanlığı alanında eğitim ve sertifika programları sunacak eğitim müesseseleri ihdas edilmelidir. Aile danışmanlığı adı altında geliştirilen uygulama, jargon, çözüm önerileri, kullanılan kavramlar dikkatle seçilmelidir. Aile arabuluculuğu kurumu ihdas edilmeli, boşanmalardaki artışları önlemek için mahkemelerden önce arabulucu kurumların daha aktif kullanılması sağlanmalıdır. Aile hukukunu bilen aile arabulucuları hâkim ve savcıların yükünü hafifletmelidir. Kendi örf ve yerel şartlarımızda uygulanabilir arabulucu standartları oluşturulmalıdır. İlahiyatçıların ve din adamlarının da aile ile ilgili çıkarımlarını ve terminolojisini geliştirirken sürece Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, sivil toplum temsilcileri, konunun uzmanları, akademisyenler ve benzerleri de dâhil edilmeli ve aile-din arasındaki bağın geliştirilmesinde uzlaşma aranmalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığında çalışan meslek elemanlarının alana dair uygulama pratiklerinin ve kullandıkları jargonun açık, şeffaf ve denetlenebilir olması sağlanmalıdır.

Evlilik öncesi eğitimler yaygınlaştırılmalı, aile içi ilişkilerde özgürlük, hak ve sorumluluk kavramları yeniden tanımlanmalıdır. Ailede *"nasıl bir insan"* sorusuna cevap aranmalı, buna göre hareket edilmelidir. Aile bireylerinin kendilerini ifade etme, duygularını anlama, alışkanlıklarını yönetme, çocuk yetiştirme ve aileyi sağlıklı hâle getirme konusunda destek mekanizmaları işlevsel olmalıdır. Aile bireyleri çocuklarının duygularına ve seviyelerine inmeli ve çocukların gelişim

süreçleri hakkında kendilerini geliştirmeli, bu yönde aileleri destekleyecek sosyal politika uygulamaları hayata geçirilmelidir.

1.3. Gelecek Projeksiyonları

Yeni teknoloji, dijital unsurlar, sosyal medya uygulamaları vb. gibi aileye yönelik olumsuz içerik taşıyan ancak çağın gerekleri arasına girmiş sayılan pek çok uygulamanın aile dostu içerikleri özendirilerek, aileye zarar veren boyutlarının kontrol altında tutulması gerekmektedir. Aksi durumda geleceğin ailesi gerçek bir yapı olmaktan uzaklaşarak, sanal bir hüviyet kazanacaktır.

Aile karşıtı görüş ve hareketlerin artmasıyla doğru orantılı gelişen akımlar aileye büyük zarar vermekte, bu durum ise aileyi arkaik bir yapı konumuna itmektedir. Oysa vazgeçilmez bir yapı olarak aile, geçmişten günümüze varlığı tahkim edilmesi gereken asli bir yapıdır ve öyle kalması için günümüz koşullarına uyarlanarak ailenin hayatiyeti korunmalıdır. Hızlı ve kökten sarsıcı değişimlere karşı aile güçlendirilecek, aile bir sosyal sorun olarak değil bir çözüm mercii olarak konumlanacaktır. Aileye olumsuz bir bilinç ve algı ile yaklaşılmayacaktır.

Anne ve babanın rolüne ek olarak aile içinde varlığı önemli olan diğer unsurlar da geleneksel rollerine uygun olarak desteklenecektir. Parçalanmış aile yapılarının gelecek açısından hukuki ve sosyal sorunlarının daha da artacağı öngörülmektedir. Ailede halledilmesi gereken sorunların, konuşulamayan ve çözülemeyen meselelerin aile ile alakası olmayan kişilerce aleni olarak kamuoyu önünde gündeme gelmesi aile yapısına daha da zarar verecektir. Aile hakkında aile dışı unsurların aileye müdahalesinin artması, aile etrafındaki sorunların bayağılaşmasına ve böylece derinleşmesine sebebiyet verecektir. Aileye olumsuz etkide bulunabilecek her türlü unsura karşı mukavemet gösterilecektir.

Çekirdek aile yapılarının çözülmesi yeni ve sorunlu aile formasyonlarının zuhur etmesi aileye karşı en büyük sorun hâline gelecektir. Buna karşı geliştirilen tedbirler arasında aile danışmanlığının etkin işleyişi, devlet eliyle desteklenmesi, aile arabuluculuğu gibi yeni mekanizmaların devreye sokulması, aile yaşam ve destek mekanizmalarının kurulması kaçınılmaz olacaktır. Aile danışmanlığının tıpkı

aile hekimliği gibi bir meslek biçiminde tanımlanması, sorunları bağlamsal olarak çözüme kavuşturmak, aile içindeki yapısal sorunlara karşı tedbirler alınması gerekecektir.

Evlilik öncesi eğitimlerin yaygınlaştırılması gibi evlilik süreci, aile rolleri, ebeveynlik konuları ve hatta boşanma süreçlerinin yönetimi gibi konularda hem aile bireylerine hem de konunun muhatabı dış aktörlere eğitimler verilebilecektir. Aile danışmanlığının etkili bir şekilde yaygınlaştırılabilmesi ve sertifika programlarının titizlikle denetlenerek, gerekli eğitim programlarının sunulması sağlanacaktır.

2. AİLE İÇİ İLETİŞİM, ETKİLEŞİM VE KUŞAK ÇATIŞMASI

2.1. Durum Tespiti

Z kuşağının teknolojiye çok yakın olması, hazlı/hızlı yaşaması ve bilgiye yönelmesi, daha çok iş/maaş ve daha az zaman tercih etmesi, özgür aile bireyi olmayı istemesi ve otorite sevmemesi, çoklu görevleri tercih etmesi, ekoloji, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi küresel değerlere ilgi göstermesi ön plana çıkmaktadır.

Değerler hususunda kuşakların arasını açan faktörler ise kuşakların bir diğerine dayatmacı bir din dili kullanmasıdır. Temsil makamında olanların veya ebeveynlerin din diline atıflar yaparak sosyal problemlere yaklaşımları din yorgunluğu olarak da karşımıza çıkan ve kuşaklar arası mesafeyi açan bir probleme dönüşmektedir.

Kendinde bir değer olan ve değer üretiminin merkezi öğesi olan aile kurumunun sahip olduğu değerlerin hâkim toplumsal değerler ile olan ilişkisi dikkate alınmamaktadır. Zira bir değer üretim mekanizması olarak aile bu işlevini ne kadar güçlü bir şekilde sürdürmektedir veya aile kendi varlığını koruyabilecek temel değerleri üretmekte midir? Dünya değerler araştırmasında elde edilen veriler incelendiğinde Türkiye toplumunda ailenin değeri diğer dünya ülkelerine oranla oldukça yüksek düzeyde tespit edilmesine rağmen algı ile tutum arasındaki farkın zamanla açıldığı düşünülmektedir *(WVS, 2022)*.

Küresel dünya içinde konum almak çabasındaki modern insanın önüne çıkarılacak her türden geleneksel referansların tepkiyle kar-

şılanması olasıdır. Dinin hayattan çıkarılmasının önce sekülerizm ardından ateizm tartışmaları içinde karşılık bulması gibi ailenin de yaşam alanının asli unsuru olmaktan çıkarılması ve üyelerinin aileden uzaklaşmanın da önce birlikte yaşamaya ardından da yeni eşleştirmelere *(eşcinsel evlilik, yalnız ebeveynlik vb.)* yahut bildik ailenin reddine giden bir sonuca ulaşacağı açıktır.

Gençliğin aile ile olan sorunlu ilişkisine gönderme yapılarak ailenin yeniden toplumun temel birimi olarak kendisine alan açılması mümkün değildir. Zira gençler için aileyi bir yaşam alanı olmaktan çıkaran ilk faktörlerden biri ailenin genç olmayan üyeleridir. Modern sosyal hayatın aile dışındaki toplumsal etkileşim alanlarında yoğun dizilimi, etkileşim alanı oluşturması, kamusal alanların sosyal etkileşim alanlarını genişletirken özel olduğu düşünülen aile alanının giderek daralması bir tehdittir. Hemen her kurum kendi eylem, etkileşim ve yaşama alanlarını sınırlarken aile kurumunda daralma yaşanmaktadır. Aile üyelerinin birlikte geçirdiği zaman, etkileşim biçimleri, normları, tutumları, duygusal paylaşımları, aile deneyimleri vb. giderek azalmaktadır. Bunun yerine aile içinde yeni kamusal çıkış yolları geliştirilmektedir. Bu durum sanal hane ya da aile simülasyonu yaratmaktadır. Sorumlunun sadece gençler olarak kodlanması ise doğru değildir. Zira geleneksel ailenin kamusal alan ile olan ilişkisinde en belirgin özellik ailenin dışarı taşması yani komşuluk, mahalle kültürü, kent bilinci, kutsallık, korunma vb. gibi boyutlarla kamuya kendi değerini katmasıdır. Bugün ise kamusal alanın *(sosyal medya ile yeni kamusallıklar, modern toplum dizilimi, para kazanma ve harcama pratikleri, siyasal gerilimler vb.)* ailenin alanını daraltması söz konusudur. Komşu, anne, teyze, mahallenin ağabeyi, bizim dayı, amca, mahallenin çocuğu, bizim kızımız vb. sıfatların çıkarılmış olması ailenin yaşam alanının ne oranda daraldığının göstergesidir.

Duyarsız, dikkatsiz, iletişimsiz, eylemsiz bir yaşama kültürü ile çevrelenmiş ailelerin gençlik üzerinden sorunsallaştırılması yersizdir. Nitekim sosyal etkileşim pratiklerine olan şahitliği, dâhil oluşu, üretimi ile gençliğin tecrübe etmesi gereken aile ilişkilerini üretmek ebeveynlerin veya ortalama modern insanın sorun alanıdır. Bunun ise en önemli kaynağı Türkiye'de ilişkiler temelli üretilen sosyal sermaye düzeyinin azalmasıdır. Maddi sorunlar, kuşaklar arası çatışma-

lar, kadının çalışması, gençliğin duyarsızlaşması, dijitalleşme vb. gibi sorunların kaynağında modern insanın kendini yalıtmak için kullandığı sanal ağlar, sosyal medya, TV bazlı zaman geçirme pratikleri yanı sıra kendini aile içine hapsetmesi, bencilleşme, tüketim gücünü artırma arayışı, haz talebi vb. gelmektedir.

Televizyonun yerini internetin aldığı ve anlık mesajlaşmanın had safhada olduğu Z kuşağının yüzde 97 ile en çok YouTube'da vakit geçirdiği, ortak yaş gruplarının yaşam dünyalarının takipçisi olduğu, trend videolar üreten kanallara abone olduğu ve kendi oynadıkları oyun videolarını izlemekte olduğu görülmektedir. Kendi isteklerini, hayal dünyalarını gerçekleştirmeye ve sosyal medyada görünür olmaya kendilerini adamış görünen ben merkezli Z kuşağı hayatını idame ettiği toplumun değerlerinden nispeten uzak kişisel hayatı benimseyen ve aile içerisinde asosyal bir kişilik ortaya koymaktadır. Z kuşağı ile senkronize olmayı tam başaramamış aile büyükleri arasında çatışma artmakta ve bu kişiler kendilerini dijital dünyanın kollarına bırakmaktadırlar.

2.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları

Kuşaklar arası ilişkilerin çözümü adına aile içinde kuşaklar arası ilişkileri geliştirmek, birlikte aktivite yapma becerilerini artırmak adına gençlik kampları yerine aile kampları organize edilmelidir.

Ailelere sanal içerikler *(oyunlar, sosyal medya araçları vb.)* ile ilgili kamu spotu formatına büründürülmemiş kısa görüntülü içeriklerle bilgilendirmeler yapılmalıdır.

Yeni yapılacak konut projelerinde *(bilhassa TOKİ)* aile yaşam alanlarının kurgulanarak Z kuşağının ekolojiye dönük ilgisi diğer kuşaklarla bir kesişim alanına dönüştürülmelidir.

Sosyal problemlerin çözümüne dair her toplantıda gençlere yer ayrılmalıdır.

Ailede ahlak belirli alanlarla sınırlandırılmamalı ve buyurgan tavırdan vazgeçilerek ahlaklı genç değil ahlaklı aile teması ön plana çıkartılmalıdır. Bu bağlamda üniversite müfredatlarına *"aile hayatı"* dersleri konulmalıdır.

Anne ve baba otoritesini güçlendirecek gençlik projeleri geliştirilmelidir. Anne ve babaların koordinatör, moderatör olduğu etkinlikler yoluyla bu hedef gerçekleştirilmelidir.

Ailenin içine düştüğü durumun tek sorumlusu gençler olarak görülmemelidir. Karşılıklı sorumluluk anlayışı ile düşünce, duygu, davranış, alışkanlık, değer beşlisindeki *"değer"* kriteri ile ilgili global düşünüp yerel davranış tanımlanmalı, aile ve gençlik politikalarına eklemlenmelidir.

Aile bazlı sosyal sermaye potansiyelinin yeniden ihdas edilmesi, ailenin bir sosyal ağ zemini olarak işletilmesi, sosyal ilişkileri ve etkileşim pratiklerini hayata geçirmesi için desteklenmesi gerekmektedir. Aile temelli sosyal ağlar ve sermaye düzeyinin geliştirilmesi kısaca aileyi içe daraltan değil aileyi dışarıya açan ve dışarıdaki kamusal etkileşimlere zemin hazırlayan bir sivil birliktelik bilincinin yeniden inşa edilmesi gereklidir. Din ve aile gibi kadim kurumlar hayattan çıkarılmamalıdır.

Sahih dijital içerikler üretilmelidir. Sıkça kullanılan dijital uygulamaların içerikleri aile ve gençliğe uygun hâle getirilmelidir. Bu türden muadil uygulamalar geliştirilmelidir. Bu konuda çalışan STK'lar proje bazlı desteklenmelidir.

2.3. Gelecek Projeksiyonları

Kuşaklar arası iletişimi arttırmak ve var olan sorunları ortadan kaldırmak için ailenin birlikte vakit geçirebileceği zaman ve mekân çoğaltılacak. Gençlik kamplarına benzer biçimde aile kamplarında farklı mekânda aile bireyleri için olağanın dışında farklı meşgalelerle karşılıklı iletişim ortamı hayata geçirilecek. Aile bireylerinin en üst seviyede etkileşimini mümkün kılacak yaşam alanları inşa edilecek.

Üniversitelere aile hayatı dersi konulacak. Alternatif eğitim ve öğrenim alanlarında aile destek hizmetleri kamu ile paylaşılacaktır. Özellikle yerel yönetimler, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık, Adalet ve Milli Eğitim Bakanlıkları gibi kritik önemde birimlerin ulusal yayılımlarında aileye yönelik hizmetlerini planlama, uygulama ve denetleme adına çalışmalar üretilmesi sağlanmalıdır.

Kaçınılamayan dijital mecralarda aile ve gençliğe yönelik içerikler sürekli bir biçimde üretilecek. Sürekli kullanılan dijital uygulamala-

rın, değerlerimizle ve geleneklerimizle barışık, çağın ruhunu da dikkate alan sahih muadilleri oluşturulacak.

3. AİLE İÇİ SORUNLARIN SEBEP VE SONUÇLARI

3.1. Durum Tespiti

Günümüzde kuşak çatışmasının en önemli sebeplerinden birisi kuşaklar arası bilgi müktesebatları arasındaki mesafenin oldukça açılmasıdır. Gençlerin gündemleri ve bilgi araçları ile özellikle orta sınıf ailelerin gündemleri ve bilgiye erişim türleri bakımından önemli farklılıklar söz konusudur. Bu durum aile büyüklerinin bir bilgi ve tecrübe kaynağı olma özelliğini yitirmesine neden olmaktadır.

Geleneksel rollerde ısrar ve aynıyla sürdürme arayışı bir sorun zeminidir. Oldukça önemli ve değerli içerikler barındırmasına karşın geleneksel aile formasyonunun bugüne olduğu gibi taşınması ve sürdürülmesinde ısrarcı olmak aile içi sorunların kaynağı olabilmektedir. Geleneksel kodlarla barışık ancak yenilenmiş bir aile diziliminin önemi kaçırılmamalıdır.

Sosyo-ekonomik faktörler çerçevesinde sorunlar açığa çıktığında çözüm mekanizmalarını bilmemek veya sosyo-ekonomik gerekçelerle çözüm mekanizmalarına ulaşamamak aile içi ilişkilerin daha fazla krize girmesine, mağduriyetin katmanlaşmasına neden olmaktadır.

Boşanmak önemli sorun olmakla birlikte boşanamamak veya boşandıktan sonra yeni bir sosyal hayat kuramamak da aynı ölçüde önemli sorunlardır. Aile yapısını güçlü tutmak kaygısı, ne olursa olsun aile devam etsin motivasyonuna dönüşmektedir. Bu durumda kadın başta olmak üzere özellikle çocukların mağduriyetiyle karşılaşılmaktadır. Duygu birliğinin kaybolması ile ailede iletişim sorunu, aynı dili kullanamama, ekonomik sorunlar, otorite ve karar verme, rol dağılımı ve iş bölümü, öz değer kaybı, aldatma, istismar, şiddet, anneliğin değerinin azalması, boşanma, çocuk ihmali gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Alkol ve uyuşturucu kullanımı, kumar bağımlılığı, işsizlik, ayrılıklar, ağır duygusal ve psikolojik sorunlar, kötü davranışlar, düşük ve

yetersiz gelir problemleri hem aile hem de diğer bireylerle olan ilişkileri zedelemektedir.

3.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları

- Geleneksel aile yapısından meşru, makul ve maruf olanları alınmalı; modern yaşamdan da ahlaki ve manevî olanlara aykırı olmayan, işleri kolaylaştıran yapıda olanlar ise alınmalı ve değerlendirilmelidir.
- Aileler, teknoloji okuryazarlığı başta olmak üzere güncel meselelerde yetkinleştirilmelidir.
- Gençler ve yaşlılar arasında tecrübe aktarımına vesile olacak mekanizmalar üretilmelidir.
- Kamu kurumları nezdinde koruyucu aile çalışmalarına, aile danışmanlığına ve terapisine nitelikli erişime yönelik birimler oluşturulmalıdır. Var olan birimlerin kapsamı nitelikli bir şekilde genişletilmelidir.
- Boşanan kadın veya erkeğin yeni kimliği ile toplumun makul bir parçası olarak nasıl devam edeceği sorusu hesaba katılmalıdır. Dolayısıyla boşanma sürecinin hukuki ve toplumsal bileşenlerine yönelik somut müdahaleler yapılmalıdır.
- Okullardaki dersler, kurslar, etkinlikler çocukları evden, ebeveynden koparmakta olduğundan, okuldaki zaman dilimi kısıtlanmalıdır. Sınav sistemleri çocukları aileden uzaklaştırmakta ve aile ile çok az zaman geçirilmesine neden olmaktadır.
- Konfor, ihtiyaç ve isteklerin çeşitlenmesi aile bütçesini zorluyor. Kadının çalıştığı ailelerde aile bütçesinde ortak yönetim olmalıdır.
- Ailenin özelinin korunması, mahremiyet konusunda dikkatli olunması ve sadakat bilincinin verilmesi gereklidir.

3.3. Gelecek Projeksiyonları

- Teknoloji okuryazarlığı geliştirilerek nesiller arasındaki fark ve kuşak çatışması azalacak.
- Dijitalleşmenin yaygınlaşması nedeniyle ailenin mahremiyetini muhafaza edecek çalışmalar öne çıkacaktır.
- Kuşaklar arası çatışmanın azalması amacıyla aile içi iletişim kanallarının işlevselliği artırılacak.
- Alt ve üst soy ilişkiyi sağlamlaştıracak politikalar geliştirilip kuşak çatışması azaltılacak.

4. AİLE İÇİ ŞİDDET VE NEDENLERİ

4.1. Durum Tespiti

Aile içi şiddet son zamanlarda ekonomik, teknolojik ve kültürümüzle bağdaşmayan İstanbul Sözleşmesi'nin getirdiği düzenlemeler nedeniyle daha da artmış durumdadır *(Avrupa Konseyi, 2011)*. İlgisizlik ve nitelikli vakit geçirememe aile içi kopuşlara ve farklı şiddet türlerine neden olmaktadır. Buna ilave olarak aile içi şiddeti görmezden gelme ve ihmal de bir şiddet türü olarak kabul edilmektedir. Maalesef aile içi cinsel, fiziksel veya sözlü şiddet de korku, baskı ya da gelenekler nedeniyle ailenin diğer bireyleri tarafından sessizce görmezden gelinmektedir.

İstanbul Sözleşmesi'nin Türk aile yapısına olumsuz etkileri tamir edilmez problemlere neden olmuştur. Zira kültürümüz, değerlerimiz ve geleneklerimizle hiç bağdaşmayan bir süreci dayatan İstanbul Sözleşmesi aileyi daha hızlı ve daha çok ayırarak parçalamıştır. Sorunlu aileleri barıştırma ya da uzlaştırma yerine baskın olan uzaklaştırma uygulamaları ile aile içinde erkek şiddetinin artmasına yol açmıştır. İstanbul Sözleşmesi'nin Türkiye tarafından onayının iptali ile önemli bir hatadan dönülmüşse de sözleşme ile ortaya çıkan yasal düzenlemelerin getirdiği yaşam boyu nafaka gibi sorunların aile ayrıldıktan sonra bile şiddete yol açtığı görülmektedir *(İstanbul Sözleşmesi, 2021)*.

Batı özentili uygulamalar, TV programları öz kültürümüzü dejenere etmiş; örf ve dinî değerlerimiz konuşulamaz hâle gelmiştir. İnternet ortamında gösterime giren filmlerin ve kültürümüze yabancı dizilerin getirdikleri yozlaşma aile bireylerinin zihin dünyasını işgal etmekte ve şiddete yol açmaktadır. Bunlar psikolojik, duygusal, ekonomik ve fiziksel şiddet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eğitim süresinin uzamasıyla evlilik yaşının gecikmesi bilinen bir durumdur *(Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021: 33)*. Bununla birlikte son yıllardaki ekonomik koşullar nedeniyle evlenmek çok büyük bir maddi külfet olmaya ve iyice gecikmeye başlamıştır. Evlilik bir maddi külfet olunca evlilik sonrasında yaşanan ekonomik sorunlar ailede strese yol açmakta ve bazen de bu durum ekonomik ve fiziksel şiddete kadar varmaktadır.

4.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları

Aile içi şiddeti azaltmak amacıyla aile bireylerinin aile ve toplum için ne kadar kıymetli olduklarını bilmelerine yönelik okullarda ve yerel idarelerde eğitimler düzenlenmelidir. Ayrıca çocuğun, anneliğin, babalığın ve akrabalığın anlamı ve değerinin tespitine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bu tespitler ilgili taraflar ile paylaşılmalıdır.

Kamuoyunda görünür olan yaralayıcı ve ölümcül şiddet bir sonuç çıktısı olmaktadır. Aile içinde ve aileye dönük yaşanan şiddet vakalarında projeksiyon salt sonuçlar üzerinden değil, süreçlerle de izlenmelidir. Aksi hâlde yanıltıcı bir şekilde şiddetin sadece sonuçlarıyla görünürlük kazanması çözüm için doğru bir zemin olmayacaktır.

Ailelerde engelli çocuk sahibi olmanın sosyo-kültürel temsili, aile içi şiddeti tetikliyor. Engelli çocuğa fiziki ve duygusal şiddet daha çok anneye duygusal şiddet olarak dönüyor. Engelli çocuk sahibi annelere yönelik psiko-sosyal ve pedagojik destek imkânları üretilmelidir. Hatta ailenin çevresi ile uyumunu güçlendirecek çevreci ve bütüncül sosyal çalışma yaklaşımları benimsenmelidir.

Geniş aileden çekirdek aileye yönelme neticesinde ailede rol model olacak yetişkinler azalmıştır. Dolayısıyla model alınacak kişilerin olmadığı ailede çocuklar ve gençler ergenlik gibi sıkıntılı bir dönemi başarılı atlatamamakta ve psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir. O nedenle en azından anne ve babalar başta olmak üzere aile fertlerinin

çocuklar üzerinde rol model olmalarına yönelik farkındalıklar artırılmalıdır. Anne ve babanın rol ve sorumluluklarına ilişkin koruyucu ve destekleyici faaliyetler yapılmalıdır. Aile okulu, annelik babalık okulu vb. eğitimler zorunlu kılınmalıdır.

Günümüzde bilgi teknolojileri hayatımızın her aşamasında genç ve yaşlı ayrımı olmaksızın kullanılmaktadır. Dijital platformlarda üretilen içerikler kişileri şiddete alıştırıyor ve sanki normalmiş gibi zihinleri etkiliyor, değerlerden uzaklaştırarak kendi dayattıkları deizm, cinsel yönelim vb. sapkınlıklara yönlendiriyorlar. O nedenle özellikle dijital ortamlarda var olan iletişim araçlarında sahih içeriklerin üretilmesi amacıyla kamu kurumları ve STK'ların iş birliği içinde çalışmaları temin edilmelidir.

Geleneksel evlilik ritüellerinin/adetlerinin zorlaştırıcı bileşenleri keşfedilip bunların bertaraf edilmesine yönelik iş birliği çalışmaları yapılmalıdır. Diyanet bu sürecin aktif bir parçası hâline getirilmelidir. Evliliği teşvik edecek ve kolaylaştıracak kamu ve STK destekleri görünür kılınmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

4.3. Gelecek Projeksiyonları

Hane ve aile içinde bireyselleşme yerine aktif bir sosyalleşme süreci canlı hâle getirilmelidir. Öyle ki bu amacı gerçekleştirmek için dijital iletişim araçları ile geçirilen vakit en düşük düzeye indirilecek. Mümkünse televizyon, telefon ve internet gibi araçlar aile üyeleri bir aradayken hiç kullanılmayacak ya da kullanım süresi makul bir düzeye çekilecek.

Evliliği teşvik edecek toplumsal algıların oluşturulması gerekmektedir. Bu hususta sadece kamu spotları ile değil, ailede ve hanede evlilik teşvik edilmelidir. Sıklıkla kullanılan kitle iletişim araçları vasıtasıyla evlilik ve çocuk sahibi olma gerçek hayat örnekleri ile topluma sunulacak. Bu amaçla evlenme sürecinde kamu ve sivil toplum kuruluşları çiftlere maddi yardımda bulunacak.

Ebeveynlere, çocuk ve engellilerin bakım görevini üstlenenlere gerekli eğitimler verilecek. Bu hususta maddi ve manevi destek kamu ve STK'lar tarafından sağlanacak.

Yürürlükte olan ancak toplumumuzun değerleri, kültürü ve gelenekleriyle çatışan İstanbul Sözleşmesi ile ilişkili iç hukukta hâlihazırda geçerli olan bütün unsurlar kaldırılacak.

RTÜK, program içerikleri ile daha ciddi bir biçimde ilgilenecek. Bu hususta gerekli cezaları uygulayacak. Bilhassa dijital platformların denetlenmesi etkin bir şekilde gerçekleştirilecek.

5. AİLEDE DÖNÜŞÜM, ÇÖZÜLME VE YENİ TÜRK AİLESİ

5.1. Durum Tespiti

Çözülme kimin üzerinden gerçekleşiyor? Çözülme ve dönüşümün daha çok gençler üzerinden okunması önemli problem kaynaklarından birisidir. Aile söz konusu olduğunda *"yetişkin problemi"* de en az gençler kadar önemlidir.

Aynı dil, din ve kültürü paylaşanların daha mutlu oldukları genel bir kabuldür. Öte yandan karma evliliklerin kültürler arası uyum açısından olumlu sonuçları genellikle kabul edilen bir olgu olarak karşımıza çıksa da uyum veya genel anlamda kültürleşme çok boyutlu ve kuşaklar arası bir süreç olduğundan bu alanda daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca bazı çalışmalar karma evliliklerin uyum sürecinde her zaman olumlu sonuçlarının olmadığına da işaret etmektedir.

Ailenin en önemli işlevlerinden biri psikolojik işlevidir. Aile, sevgi, ilgi ve şefkatin karşılandığı yerdir. Özelikle sağlıklı nesillerin yetişmesinde psikolojik işlevin rolü ortaya çıkmaktadır. Ailede sevgi, şefkat ve ilgi gören çocuklar gelecekte daha sağlıklı ilişkiler geliştirebilirler. Yeterli sevgi ve ilgi görmeyen çocukların bağımlılık, suça itilme, akademik başarısızlık, iletişim bozuklukları ve psikolojik problemler gibi gelecekte sosyal sorunlarla karşılaşmaları olasıdır. Özellikle suça sürüklenen çocukların özellikleri ile ilgili yapılan çalışmalarda yetersiz aile ilişkileri ön plana çıkmıştır.

İlk olarak ailede dönüşümün aktör bazlı değerlendirilmesi ve aktörlerin toplumsal pozisyonları üzerine projeksiyonların geliştirilmesi gerekmektedir. Anne ve baba olmak dışında aile üyelerinin

birey olma düzeyleri üzerinden kadınlık, erkeklik ve çocukluk hâlleri üzerinde düşünce üretilmesi amacıyla Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nın *(2021)* ortaya koyduğu veriler analiz edilebilir. Aktör bazlı yapılan müstakil incelemelerin yanı sıra aile değerleri gibi bir araştırma ailede yaşanan değişim ve dönüşümü ölçmek amaçlı veri toplama ile gerçekleştirilebilir.

Hâlihazırda mevcut aile yapısındaki sorunların kaynağı, modern yaşama tarzının gereklerine uygun pozisyon alma çabasındaki aile üyelerinin aile olma bilincini, pozitif gereklerini üretme ve tecrübe etme imkânını yitirmeleridir. Eğitime atfedilen değerin ve bu süreçte girişilen yoğun temponun aile kurulumuna, aile yapısına ve aile kültürüne yönelik negatif etkileri açık şekilde görülmektedir. Türkiye Aile Yapısı Araştırması *(2021)* kapsamında tespit edilen bazı verilerde evliliğin önündeki engellerden birinin eğitim olduğu görülmektedir. Gelecek 3 yıl içinde evlenmeyi düşünmeyen kişilerin oranı yüzde 80,1 olarak tespit edilmiştir. Bunların ise yüzde 29,5'i eğitim hayatını bir engel olarak ortaya koymuştur. Eğitim ve aile ilişkisinin negatif dışsallık üretmesi yani birbiri üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu tespit etmek zaman zaman dillendirilen *"kötü"* veya *"olumsuz"* sebeplerden değil, olumlu değer atfedilen unsurların bile birbirine negatif etkisinden bahsetmek gerekir. Cinsiyete göre ilk evlilik yaşının artışı, boşanmalarda üretilen gerekçeler, hane içindeki görevlerin dağılımı vb. sebepler aile hayatına ilişkin bireylerde bir korku, gerilim ve endişe unsuru hâline gelmektedir.

Türkiye Aile Yapısı Araştırması'na *(2021)* göre hanedeki işlerden sorumlu olan bireylerin ağırlıklı olarak kadınlar olduğu, kadınların hane dışına yönelme taleplerinin ise erkeklere kıyasla azımsanmayacak düzeyde olduğu, kadınlar için üretici güçlerini sergilemek üzere hane dışındaki işlerin önemsendiği elde edilen verilerden açıkça görülmektedir. Bununla birlikte ailedeki çözülmelerin en dikkat çekici boyutu olan boşanmalarda bu ve benzeri konulardaki kültürel bariyerlerin önemli oranda etkili olduğu da görülmektedir. Sorumsuz ve ilgisiz davranma gibi hem erkek hem de kadınlar için öne çıkan sebeplerin ardı sıra gelen sebeplerde kadınlar için dayak ve kötü davranma % 14,6; erkekler için ise aile büyüklerinin aile içi ilişkilere karışması %11 olarak tespit edilmiştir. Bu sebeplerin en açık şekilde

gösterdiği gerçek ise kadın ve erkeğin aile bireyleri olarak birbirlerine referansla tanınırlık, saygınlık ve özgürlük talebinde bulunması gelmektedir. Aile olarak tanınmak, dikkate alınmak ve kendi sınırlarını belirlemek hakkının arandığı görülmektedir.

Ailede çocuğun anlamı hâlen geleneksel referanslar içinde değerlendirilmektedir. Çocuk ailenin geleceği için bir yatırım alanı olarak görülmekte, aynı zamanda ebeveynlerin gelecek sigortası olarak değerlendirilmektedir. Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nın *(2021)* sonuçlarına göre *"bireylerin %83,1'i çocukların anne ve babasına yaşlılıklarında bakması gerektiğini düşünmektedir"* sonucu geleneksel bir beklentiyi göstermektedir. Çocuğa atfedilen değerin toplumsal olarak anlamlı bir zemine oturduğu ancak çocuğun varlığına ilişkin endişe ve gerilimlerin de dikkate değer düzeyde olduğu bir başka gerçek olarak görünmektedir. Toplumsal olarak kabul görmek anlamında çocuk aile olmanın anlamını tamamlar diye düşünenlerin oranı %88,9 düzeyinde tespit edilmesine karşın çocuğun anne veya babanın iş hayatını olumsuz etkileyeceğini, özellikle annenin sosyal hayatını olumsuz etkileyeceğini, düşünenlerin oranları da %30 ile %40 düzeyinde tespit edilmiştir. Bu sebebi de içinde taşıdığı düşünülerek evlenme yaşının 25-29 aralığında erkek ve kadınlar için ideal olduğu tespit edilmiştir. Birey olarak belirlenen hedefleri elde etmek amacının bu kararı etkilediği düşünülmektedir. Nitekim evlenme sorumluluğu, çocuk sahibi olmak ve aile dışındaki yaşam hedeflerini gerçekleştirmek yine birbirini etkileyen negatif dışsallıklar üretmektedir. Türk toplumunda ailenin ancak geçiş dönemi sancıları içinde olan bir süreçte olduğu değerlendirilmektedir. Geçiş dönemi ailesi, geleneksel referans alanları ile çerçevelenen ancak modernlik beklentilerinin yoğun bir şekilde işgaline maruz kalmış aile bireylerinden teşekkül etmektedir. Bu noktada henüz geleneksel aile değerleri ile yetiştirilmiş ancak modernliğin imkânlarını arayan bireylerin içinde yer aldığı ve bu tipte bir çocukluk hâlinin mutlak modernlik düzleminin içine doğduğu gerçeği ile yüzleşmek gerekir. Geçiş ailesinin fedakâr anne rolünü üstlenen kadını örnek almak istemeyen bir yeni kuşak sorunu gündeme gelmektedir. Mutlak sorumluluk düzeyi ile fedakârlık ve inisiyatif almayı annesinden örnek alan anne veya babanın evladı

olan üçüncü nesil yeni anne veya baba adayı olarak gencin böylesi bir sorumluluktan imtina etmesi söz konusudur.

Modern yaşam tarzının hâlihazırda aile merkezli olarak inşa edilmediği, aile olmanın birey olma hâline destek üretemediği görülmektedir. Yeni bir aile harmonisi iş, eğitim, inanç, kent yaşamı vb. gibi eksenlerde aranması gerekmektedir. Birbirine negatif dışsallaştırma üretmesi yerine uyum aranması kaçınılmazdır. *"Çocuk da yaparım kariyer de"* şeklindeki mesajı taşıyan 2004 yılına ait bir şarkı kısmen bu birleşmeyi ifade etse de gelinen süreçte kariyer hızla ivme kazanarak mesafe almıştır *(Karaibrahimgil, 2004)*. Günümüz gençlerinde sadece kariyer ve hayatını yaşama üzerine kurulu bir algı mevcut. Hatta aile olmak zorunda olmayan, hatta kadın ve erkek olmak zorunda olmayan bir birey olma hâliyle ifrat noktasında yeni bir cinsiyet rolü de özendirilmektedir. 2000'li yılların başında kabul edilmesi zor pozisyonların şimdi normali teşkil ettiği düşünülebilir. Ancak aynı hızla ilerlenirse normalin standartları korkutucu olacaktır.

Sanayi toplumu sonrasında sanayileşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte ailenin işlevlerinde değişimler oluşmuştur. Geniş aileler ve diğer akraba grupları etkilerini kaybettiklerinden ailenin koruyucu işlevi yok olmuştur. Bu görevi aile yerine artık polis, hastaneler, sigorta şirketleri ve koruyucu evler gibi kurumlar üstlenmiştir. Ailenin eğitici işlevi son derece azalmış ve bu görevi okullar, günlük bakım merkezleri ve diğer eğitim programları üstlenmiştir. Ailede eğlence ve dinlenme faaliyetleri işlevi son derece azalmıştır ve bireyler bu faaliyetleri evin dışında gerçekleştirmeye başlamıştır. Aile manevi, dinî, ahlaki etkinliklerin merkezi olmaktan çıkmış, ailenin yerine internet ortamında var olan fenomenlerin gençler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ailenin statü belli edici işlevi son derece azalmıştır. Bireyler artık okul, iş, sosyal ve dinî gruplar gibi aile dışı kurumlardaki başarılarıyla tanınmaktadır. Aile duygusal işlevini sürdürmekte ancak ebeveynlerin kariyer çabaları neticesinde çocukların bu duygu gereksinimlerini karşılayamadığı ve bu boşluğu karşılamak için aile dışı arayışlara yöneldikleri anlaşılmaktadır.

5.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları

Modern yaşam tarzının aile için bir gerilim kaynağına dönüşmesinin önüne geçilmeli, genç bireyleri ve çiftleri rahatlatacak tedbirlerin alınması gerekmektedir. Örnek olarak kadının çalışma hayatına dâhil olma konusundaki istek ve çabasının önüne geçmek veya bu çabayı yok saymak yerine yeni düzenlemelerle konuyu ele almak ve süreci normalleştirmek gerekmektedir. İş-yaşam ve iş-aile dengesini sağlayacak düzenlemelere kültür ve değerlerimizi dikkate alarak önem verilmelidir. Aile birliğini, aile bütünlüğünü, sağlıklı aile ortamını destekleyen çalışma koşullarının oluşturulması; kadının sahip olduğu yetkinlik ve kapasitesine uygun olarak imkânların sağlanması için sosyal politika geliştirilmesine özen gösterilmelidir.

Aile kurumuna karşı dışlayıcı bir söylem benimseyen kişi ve kurumlara karşı mücadele devlet aygıtlarıyla değil bu söylem sahiplerinin araçlarıyla *(film endüstrisi, sosyal medya araçları, sokak röportajları vb.)* gerçekleştirilmelidir. Böylece aile ve gençleri ifsat eden yeni söylemlere yönelik içerikler o söylemlerin yaygın olduğu ortamlarda paylaşılacaktır.

Gençlerin problem alanlarını görmezden gelmeden onlarla birlikte yetişkinlerin çözülmesi, dünyevileşmesi, manevi değerlerden uzaklaşması gibi konular daha fazla gündeme gelmelidir. Hem aile hem de gençlere eşzamanlı odaklanarak kuşak çatışmasına yol açan nedenler belli oranda azaltılmış olacaktır.

Devlet ve STK'ların evlilik yapmak isteyen kişilere ve evlilik yapmış eşlere yönelik belirli bir konsept dâhilinde seminerler düzenlemesi gerekmektedir. Programı hazırlanan bu seminerlerle eşler evliliğe daha ciddi hazırlanmış olacaklardır. Özellikle ileride çıkması muhtemel sorun alanları böylelikle giderilmiş olacaktır.

Yurt içi ve yurt dışındaki Türk toplumundaki kuşaklar arasındaki geçişi kolaylaştırmak için bu tür STK'larda gençlere ve kuşaklara yer vermelidir. Aksi takdirde kendi kültür ve dünyasından uzak nesiller yetişmeye devam edecektir. Bunun sağlanması için bilgilendirici seminer ve taslaklar yapılmalı. Bu amaçla Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı *(YTB)* devreye girerek kültür ve değer odaklı gençlerin yetişmesine katkı sağlamalıdır.

Yurt dışında evliliklerde doğan çocukların ileride muhtemel dinî ve kültürel problemlerini azaltmak için Müslüman cemaat kütüğü tutulmalıdır. Türkiye'de eğitim yapmak isteyen vatandaşlarımızın bu konularda daha fazla bilgilendirilmesi, gerekli seminerlerin yapılması ve sayılarının artırılması yoluna gidilmelidir.

Türk kültürünü tanıtma adına iki dilli yayınların artırılması ve çoğaltılması şart görünmektedir. Farklı dillerde kültürel yayınların çoğaltılması gerekmekte ve Türkçe olmak üzere her iki dilde yayınların yapılması büyük önem arz etmektedir. Karma evlilik yapmış ailelerin çocuklarının evlerinde sahip oldukları çok kültürlülük ve çok dillilik desteklenmelidir.

Geçmişte yapıldığı üzere Türkiye Aile Yapısı Araştırması *(2021)* türünde araştırmalar dönemsel olarak sürekli bir biçimde yapılmalıdır. Böylece toplumsal dönüşümler ve değişimler anlaşılmış ve elde edilen veriler yapılacak çalışmalara kanıt olacaktır.

5.3. Gelecek Projeksiyonları

Aileyi destekleyecek yeni medya ortamında çalışmalar yapılacaktır *(film endüstrisi, sosyal medya araçları, sokak röportajları vb.)*. Kuşaklar arası farklılıkların ve geçişlerin sağlanmasına yönelik farkındalık artacaktır. Yurt dışında yaşayan Türklerin kendi değerleri, kültürleri ve geleneklerine dayalı aile kurumuna olan talep artacaktır. Evliliğe yönelik olumsuz yargıların aşılması yönünde çalışmalar desteklenecektir.

KAYNAKÇA

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120308M1-1.pdf

https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp

Türkiye Aile Yapısı Araştırması *(2021)*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

7. BÖLÜM

15 TEMMUZ SONRASI GENÇLER VE AİLELERİN DEĞİŞEN STK ALGISI

Moderatör / Bölüm Yazarı
Prof. Dr. Ahmet KOYUNCU

GİRİŞ

Devlet veya hükümet dışı organizasyonlar olarak tanımlanan sivil toplum kuruluşlarının *(STK)* tarihi kadim Yunan'a dayandırılmakla birlikte esas itibarıyla modern toplumun bir çıktısı ve ulus devlet yapılanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Siyasi partiler, sendikalar, meslek örgütleri, kooperatifler, vakıflar, dernekler, hemşeri dernekleri vb. tüm yapılar STK tanımı içinde yer almaktadır. Dolayısıyla tanımlama sorunu başta olmak üzere STK devlet ilişkilerinde de gerek devletin kendi kodları gerekse toplumsal kodlar devreye girmektedir. Bir Osmanlı bakiyesi olan Türkiye'de vakıf kültürü başta olmak üzere sivil toplumun devletle ilişkilerindeki çıkmazlar da özellikle ulus devletin doğuşuyla zuhur etmiş ve günümüzde artarak girift bir hâle gelmiştir. Özellikle 15 Temmuz süreci ile birlikte bu durum hem STK'lar açısından hem de devletin sivil toplumla ilişkileri açısından sıkıntılı bir sürece dönüşmüştür. 15 Temmuz sonrası toplumun tüm kesimlerinde oluşan tedirginlik kimi zaman bir travmaya evirilmiş, dinî olduğunu iddia eden bir yapının buna sebebiyet vermesi insanların dinî yapılara karşı oluşan güven kaybını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda çalıştayda vakıf ve derneklerin merkeze alındığı bir tartışma zemini tesis edilmiş, sorun alanları ve çözüm önerileri bu zeminden hareketle değerlendirilmiştir.

1. DEVLET VE SİVİL TOPLUM İLİŞKİLERİ

1.1. Durum Tespiti

- Devletin siyasi tarih açısından geçirdiği süreç siyaseti karşılıklı bir hesaplaşma alanı haline getirmiştir. Bu süreçte sivil toplum bir araç olarak kullanılmıştır. Devlet ve sivil toplum birbirinden bağımsız olmak yerine birbirini tasallutu alma çabası içindedir.
- Siyasal kültürümüzde STK'ların devletin *(hükümetin)* bir organı gibi adeta Sivil Devlet Kuruluşu gibi çalışma riskini de taşıdığı bunun da sivilliği ve gönüllülüğü zedelediği üze-

rinde hassasiyetle durulması gereken sorun alanlarından biridir. Bu durum sivil toplumun 'devletin sivil toplumu' olması anlamına gelmektedir ki böyle bir gelişme STK'ların kendi dinamikleri ile gelişmesine engel olma riski taşımaktadır.

- Sivil toplumun varlığı ve gelişebilmesi için devletin tarafsız ve demokratik olması zorunludur. Tabii ki bu durum devletin sivil toplum örgütleriyle ilgili hukuki bir düzenleme yapmayacağı veya sivil toplum kuruluşlarının hukuku ihlal edebileceği anlamına da gelmemelidir.
- Nitekim devlet-iktidarlar akredite edilmiş sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yaparken diğer sivil yapılar göz ardı edilmektedir.

1.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları

- Devlet sivil toplum ilişkileri olabildiğince şeffaf ve kayıt altında olmalıdır. Devlet sivil toplumu baskılamamalı, kendi siyasal ideoloji ve programının propagandasını yapmaya zorlamamalı ve sivil toplum da buna teşne olmamalıdır.
- Devlet, STK'ları yönlendiren güç değil iş birliği yapabilen paydaş olmalıdır.
- Devletin önceliği adaletin tesisidir. Hukuki ve ekonomik paylaşımda bütün vatandaşlarına eşit mesafede olmalıdır. Bu eşit mesafe toplumun kurumsallaşmış örgütleri olan STK'lar için de geçerlidir. Değilse hesaplaşma sürer gider. Sivil toplum kuruluşlarının devlet ile ilişkisi hukuki ve mali denetim düzeyini geçmemelidir.
- Devlet sivil topluma şüpheyle ve ön yargıyla bakmamalı. Yasal ve mali açıdan bir sorun yoksa yapılan çalışmaları ulusal çıkarlara zarar veren, tehdit eden bir unsur olarak algılamamalı. Verilen reflekslerde toplumsal gelişmeleri anlamaya çalışan, empati ile yaklaşan tedrici bir anlayış ve tutum sergilenmelidir.

1.3. Gelecek Projeksiyonları

- Sivil bir anayasa tesis edilmeli, STK'lar anayasal güvence altına alınmalı ve sivil toplumun özellikle İslami sivil toplumun ihtisaslaşma ve kurumsallaşmasını başarması yönünde çaba sarf edilmelidir.
- Günübirlik çözümler yerine uzun vadeli, kalıcı, siyasal iktidarların üzerinde oynayamayacağı devlet ve sivil toplum ilişkileri vizyonu belirlenmelidir. Bu vizyonun oluşmasında devlet ve sivil toplum ortak çalışmalar yürütmelidir.
- Siyaset kültürü ve sivil toplum kültürü gözden geçirilmeli; bilgi, veri ve sonuçlardan hareketle ortaya çıkacak vizyon çalışmaları eğitimin bütün düzeylerinde yer alacak şekilde planlanmalıdır. Yaklaşık 20 milyon öğrencinin eğitim gördüğü okullar bu farkındalık için önemli bir alandır. Geleceğe dair beş yıllık bir eylem planı hazırlanarak eğitim kademelerine göre STK farkındalık eğitimleri verilmelidir.
- Devlet, sivil toplum kuruluşları ile her seviyede periyodik olarak iletişim ve istişare hâlinde olmalıdır. İstişareler sadece akredite edilmiş STK'larla sınırlandırılmamalıdır.

2. SİVİL TOPLUMUN DEVLETLE İLİŞKİLERİNDEKİ ÇIKMAZLAR

2.1. Durum Tespiti

- Devlet sivil toplum ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlar genellikle devlete bağlanır ve sivil toplumdan kaynaklanan sorunlar pek dikkate alınmaz. Oysa devlet sivil toplum arasında yaşanan bazı sorunlar sivil toplumun bizatihi kendisinden kaynaklı sorunlardır.
- STK devlet ilişkisinin iki temel boyutu vardır. Bunlardan ilki konunun devlete bakan tarafıdır. Buna göre devletin STK'ları entegre kuruluşlar olarak görmesidir. İkincisi ise konunun sivil topluma bakan tarafıdır. Buna göre sivil top-

lum devletin resmî işleyiş süreçlerine dâhil olma arzusundadır.

- Ekonomik bağlılık ve insan kaynaklarını devlette istihdam etme arzusu, STK'ların kendilerini devlete eklemleme çabasına dönüşmekte, devlette güçlenme ve devlet imkânlarını kendi alanlarına kanalize etme gayretine sebebiyet verebilmektedir. Başka bir ifade ile devlet sivil toplumu, sivil toplum da devleti araçsallaştırmaya çalışmaktadır.
- 15 Temmuz, Cumhurbaşkanlığı sistemi ve pandemi merkeziyetçi devlet yapısını güçlendirmiştir. Bugün sivil toplum kuruluşları pek çok sosyal alandan çekilmekte ve bu alanlar bürokratik aygıtlarca doldurulmaktadır. Bu durum STK alanını daraltırken devletin üzerine kalıcı ağır yükler bindirmektedir. Son dönemlerde bu alanı besleyen önemli etkenlerden biri de sosyal medyadır. Bu mecradan gelen eleştiriler, siyaset üzerinde baskı oluşturmakta ve her eleştiri alanının aceleyle devlet tarafından doldurulmasına çalışılmaktadır.

2.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları

- Sivil toplumun finansmanını devletten sağlaması, bağımsızlığını ve özerk yapısını zedelemekte, devlete karşı denetleme gücünü zayıflatmaktadır. Bunun bir sonucu olarak devlet desteğini sağlayabilmek için devletin politikalarına paralel bir politika izlemek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum ayrıca devletin sivil toplum kuruluşlarına karşı tarafsız ve adaletli olma özelliğini ortadan kaldırmakta, kendisiyle aynı çizgide olan sivil toplum kuruluşlarını finanse ederken farklı çizgideki sivil toplum kuruluşlarını bundan mahrum bırakmaktadır.
- Sivil toplum ekonomik sorunlarını öncelikli olarak üye sayılarını, networklerini artırarak *(proje bazlı faaliyetlere yönelerek)* çözme yolunu tercih etmelidir.

- Devlet ile olan ekonomik ilişkilerde adil, açık, şeffaf ve hesap verilebilir şekilde yasal ilişkiler kurulmalıdır.
- Ortak alanlarda çalışan sivil toplum örgütlerinin aralarında iş birliğinin olmaması ve sağlıklı bir iletişim kurulamaması da önemli bir problem alanı olarak karşımıza çıkar. Aynı konularda çalışan STK'ların iş birliği yapmaları kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayacağından teşvik edilmelidir.
- Sivil toplum devlet arasında yaşanan sorunların en önemlilerinden birisi de sivil toplumun kendi içinde yaşadığı yapısal sorunlardır. Daha esnek, daha katılımcı, daha demokratik ve şeffaf olması gereken sivil toplum kuruluşları kimi zaman aşırı bürokratik, tahammülsüz ve baskıcı olabilmektedir. Kendi içerisinde ki katı-dikey hiyerarşik yapılanma çoğulcu bir anlayışı ortadan kaldırmakta, sınıfsal elitler inşa etmektedir. Bu durumu engelleyecek şekilde STK'ların kendi içlerinde mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir.

2.3. Gelecek Projeksiyonları

- Kayıt dışı hiçbir işi ve ilişkisi olmayan, devlet ve siyaset ile ilişkileri açık, yasal, şeffaf her zaman devletin ve üyelerinin denetimine açık bir STK anlayışı benimsenmelidir. Sivil toplum tamamen şeffaf bir anlayış ile hareket ettiğinde ve devletten maddi bir beklenti içine girmediğinde tam bağımsız bir hizmet anlayışına sahip olacak ve devlet sivil toplum çıkmazları önemli ölçüde azalacaktır.
- Ortak çalışma alanlarına sahip STK'ların ortak istişare kurullarının olduğu birbirlerinin birikim ve tecrübelerinden faydalandığı bir üst sivil toplum yapısına geçilmelidir.
- Sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi ve zedelenen imajının telafisi konusunda ortak çalışmalar ve görüşmeler yapılmadır. Devlet ile STK'lar arasında dinamik ve sürekliliği olan istişare mekanizmaları kurulmalıdır. Bölgesel sos-

yal kalkınma planı hazırlanmalı, bölgesel önceliklere göre çalışma yapacak STK'lara bilgi, kapasite geliştirme ve altyapı desteği sağlanmalıdır.

3. TÜRKİYE'DEKİ SİVİL TOPLUM ANLAYIŞININ OLUMLU VE OLUMSUZ YÖNLERİ NELERDİR?

3.1. Durum Tespiti

Türkiye'de sivil toplum çeşitli ve güçlü bir altyapıya sahiptir. Bu durum fırsata çevrilmelidir. Konuya bu açıdan bakıldığında Türkiye'deki sivil toplum anlayışının olumlu yönlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Kadim bir vakıf medeniyetinin devamı niteliğinde olması,

- Toplumun inanç ve değer sisteminin sivil topluma yatkın olması,
- Özellikle son yıllarda devletin *(hükümetin)* alan açması, desteklerin artması,
- Kurumsallaşma ve ihtisaslaşma yolunda ciddi mesafeler alınmış olması,
- Tematik STK'ların artmaya başlaması,
- Bilgi üreten, dünyadaki gelişmeleri takip eden STK'ların oluşmaya başlaması,
- Sürdürülebilirlik, katılımcılık gibi anlayışların yaygınlaşması,
- Gençlerin ve kadınların etkin olduğu STK'ların çoğalması,
- Uluslararası alanda ciddi mesafeler alınmış olması,
- Gönüllülük esasına dayalı bir hizmet anlayışı,
- Veren el olarak kabul gören STK'ların değer ve fikir üreten yapılara doğru dönüşmesi,
- Devletin ulaşamadığı ücra köşelerde bile tereddüt etmeden faaliyetler yürütmesi,
- Sadece ulusal değil uluslararası alanda da insan ruhuna ve vicdanına dokunabilen çalışmalara imza atması,

- Irk, din, dil ayrımı yapmaksızın nerede bir mazlum varsa oraya el uzatılması,
- Sayıları az olmakla birlikte sivil yapılar ortak konularda bir araya gelip iş birliği yapabilme kabiliyetini geliştirmektedir.

Olumsuz yönleri ise:

- STK'ların en önemli fonksiyonlarından biri bireylerin siyasal ve toplumsal taleplerini devlet karşısında karar alma mekanizmasına taşımaktır. Oysa Türkiye'deki yaygın uygulama STK'ların devletin talep ve ideolojik tercihlerini topluma taşıma riskini de beraberinde getirmektedir.
- STK'ların nicelik değil nitelik sorunu bulunmaktadır. Bir araya gelen birkaç kişi bir sivil toplum kuruluşu oluşturmakta ancak hedef, amaç, vizyon, misyon, finans, teşkilatlanma ve yürütme açısından oldukça kıt imkanlar söz konusudur. Bu durum grup içi iktidar ya da çıkar çatışmalarına sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu yapılar kolay yönlendirilebilir ve farklı iktidar gruplarınca kolay yönetilebilir hale gelmektedir.
- Benzer faaliyet alanlarına yoğunlaşılmakta, ihtisaslaşma *(alamet-i farika)* konusunda eksiklikler bulunmaktadır.
- Proje üretmekte yeteri bilgi, vasıflı uzman ve ekipmana sahip olmayan STK'lar Avrupa Birliği projeleri ve destekleri konusunda yetersiz kalmaktadır.
- Sivil toplum kuruluşları büyükşehirlerde de *(İstanbul Sur İçi, Ankara Hacıbayram gibi)* belli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Ne yazık ki mahallelerden kopmuş bir yapılanma vardır.
- İhtiyaç analizi yapmadan farklı STK'lar tarafından benzer toplum kesimlerine aynı çalışmaların tekrar edilmesi sonucu kaynak israfı yapılmaktadır.
- Bazı partilerle veya gruplarla organik ilişkide olan STK'ların ideolojik gerekçelerle kuşatıcılığının kaybedilmesi söz konusudur.

- STK'lar devlete nazaran daha dinamik olmasına rağmen bir kısmı bürokratik davranışlar sergilediklerinden altyapılarını güncel ihtiyaçları karşılayacak şekilde güncelleyememektedirler.

3.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları

- STK bir gönüllülük işidir. Taraftarlıkla karıştırılmamalıdır. Üyelerin gönüllü olarak girdikleri yapılarda etkinlikleri ve katkıları arttırılmalıdır. STK bir şirket gibi davranmamalıdır. Gücü ve yeterliliği oranında bir çalışmaya talip olmalıdır.
- Sivil toplum örgütleri faaliyette bulundukları hedef kitleleri genişletmeli, toplumsal konulara odaklanmalı, kolayca kategorize edilmemelidir.
- Sivil alanda gönüllülük çalışmasıyla ilgili içerikler eğitim kademelerine göre müfredata konulmalıdır. Öğrencilerin bu kültürü erken yaştan itibaren almaları teşvik edilmelidir.

3.3. Gelecek Projeksiyonları

- Dijital dünyada iletişim insan kaynaklarına ulaşma, tanınır olma, faaliyetini ve düşüncesini iletme noktasında büyük bir alan açmaktadır. Bu konuda sivil toplum kendini hızla yenilemelidir.
- Sivil toplum kuruluşları sadece yardım eden kurumlar olmanın yanı sıra düşünce ve proje üreten ve uygulayan yapılara dönüşmelidir.
- Benzer alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının belli aralıklarla bir araya gelerek ortak projeler üzerinde hareket etmeleri, dayanışma içinde ve kapasite geliştirme çabası içerisinde olmaları elzemdir.

4. FETÖ'NÜN SİVİL TOPLUM, DEVLET VE VATANDAŞ İLİŞKİLERİNDE OLUŞTURDUĞU İFSAT

4.1. Durum Tespiti

- Özellikle mevcut iktidar döneminde 28 Şubat etkisi ve AB müktesebatları gereği ciddi bir rahatlama ve yenilenme, zenginleşme *(sayıca)*, çeşitlenme yaşanırken 15 Temmuz süreci ile birlikte bu durum hem STK'lar açısından hem de devletin sivil toplumla ilişkileri açısından tedirgin ve sıkıntılı bir sürece dönüşmüştür.
- 15 Temmuz herkeste uzun yıllar devam edecek bir travma oluşturmuştur. Dinî olduğunu iddia eden bir yapının buna sebebiyet vermesi ise insanların dinî yapılara bakış açısını doğal olarak etkilemiştir. Ve bundan bütün bir muhafazakâr camia olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.
- 15 Temmuz sonrasında sadece gençler ve aileler değil toplumun tüm kesimlerinde bir tedirginlik oluşmuştur. Bunun en önemli sonucu ise dini müessese ve cemaatlere karşı oluşan güven kaybıdır. Bu müesseselere gidip gelmek, buralarda görünmek, yurtlarında kalmak, programlarına iştirak etmek, teşkilatlarında görev almak arzu edilen bir davranış olmaktan çıkmıştır. Bu anlamda en genel hâliyle muhafazakâr hassasiyet taşıyan kişilerin kurmuş oldukları STK'lar süreçten maalesef en çok etkilenenler olmuş ve bireyler bu kurumlara farklı sebeplerden dolayı mesafe koymaya başlamışlardır.
- 15 Temmuz sonrasında oluşan algılar sebebiyle kendisinin veya evladının zarar göreceği, öğrencinin mezuniyetinden sonra atanamama, devlet memuru ve özel sektör çalışanının görevden atılma, ailelerin itibar kaygı, ceza alma ve dünyalık rızık endişesi vb. korkular nedeniyle bireylerin bu kurumlardan uzak durmasını doğal olarak etkilemiştir.

- FETÖ terör örgütü yapısının ülkemize verdiği zarar tam olarak analiz edilebilmiş değildir. Bu süreçte kamuda kullanılan dil ve gündeme getirilen *(cemaat, imam, hoca, yardım, himmet, hizmet, abi, abla vd.)* kavramlar üzerinden yapılan açıklamalar hem bu kavramların içinin boşaltılmasına sebep olmuş hem de sivil toplum kuruluşlarına olan *"güveni"* geçmişe nispetle oldukça azaltmıştır.

4.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları

- Sivil toplumun bir gönüllük ve aynı zamanda profesyonel bir çalışma alanı olduğu konusunda okullarda ve üniversitelerde seçmeli teorik ve pratik sivil toplum kariyeri eğitimleri verilmelidir.
- Konu ile ilgili STK Gençlik ilişkisinin detaylı ve analitik bir perspektif ile ele alınacağı saha araştırmalarının yapılması, elde edilen bulgulardan hareketle sorun alanlarına göre çözüm odaklı stratejilerin geliştirilmesi son derece önemlidir.
- STK'ları sınıflandırmak sadece çalışma alanları çerçevesinde olmalıdır. Yakın, uzak, bizden, karşı taraftan yerine bütün ülke yararına ortak bir sivil toplum hukuku ve vizyonu oluşturulmalıdır. Bu bütün STK'ların yararınadır.
- Devlet, kurumlarını bir oluşuma, bir cemaate, bir meşrebe, bir mezhebe teslim etmemeli, istihdam konusunda daha adil, hakkaniyetli olmalı, ehliyet ve liyakat esasına göre davranmalıdır.
- Devlet ve bütün sivil toplum kuruluşları hesap verilebilirlik ve hukuk dairesi içerisinde kalmalıdır. Özellikle STK'ların herkesin rahatlıkla ulaşabileceği dijital ortamlar üzerinde her türlü hesap verebilirliğin sağlanması yönünde düzenlemeler yapılmalıdır.
- 15 Temmuz sonrasında STK'lara yönelik olumsuz algılar ve güven kaybı STK'ları manipülasyona açık hale getirmiştir. Bu sebeple sivil toplum kuruluşlarına karşı oluşturulan

manipülasyonları engellemek amacıyla ciddi bir algı çalışması yapılmalıdır.

- STK'ların özellikle hitap ettikleri kitleye uygun iletişim kanallarını etkin kullanmalıdırlar. Özellikle gençlerin hayatlarının bir parçası hâline gelen dijital platformlarda gençlere uygun bir dille kültürümüze, değerlerimize dayanan içerikler üretilmelidir.
- STK'lar; amaçları açık, çalışma alanları net, ilişki ve iletişim süreçleri şeffaf, bilgi temelli, günün standartlarına uygun altyapıya sahip, günümüz problem ve ilgi alanlarına uygun konulara odaklı, hesap verebilir, yatay ilişki biçimine sahip, fikirleri projelendirebilir oldukları sürece varlıklarını sürdürebileceklerdir. Dolayısıyla bu ilkelere göre tüzüklerini güncellemeleri faydalarına olacaktır.
- Devlet, siyaset, medya, kurumlar tarafından kullanılan dil ve gündeme getirilen *(cemaat, imam, hoca, yardım, himmet, hizmet, abi, abla vd.)* kavramlar üzerinden kullanılan itibarı zedeleyici dil terk edilmeli ve sivil toplum kuruluşlarının itibarını artırıcı yeni iletişim dili ve stratejisi belirlenmelidir. Bu bağlamda STK'lar faaliyetlerini, amaçlarını kamuoyuyla sürekli paylaşmalıdırlar. Tüm iletişim mecralarını kullanarak kamuoyunun onlarla ilgili merak ettiği her şeyi orada bulmalarına imkân vermeliler.
- Sivil toplum katılımcı anlayışının gereği olarak iletişim kanallarının devamlı açık olması, değişim ve yeniliklerin takip edilmesi, sağlıklı ve kalıcı çözümlere odaklanılması, kısa ve uzun vadeli planlar hazırlanıp toplumla paylaşılması son derece önemlidir.
- İllerde sivil toplum platformları aktif hâle getirilmelidir. Liyakatlı ve ehliyet sahibi insanların görev almaları sağlanmalıdır.
- Eğitim sisteminin yanlış kurgulanması ailelerin çocuklarının akademik başarılarına odaklanmasına sebep olmakta, hayatın sınav kazanmaya yönelik bir at yarışına çevrilmesi,

gençlerin sosyal ilişkilerinin zayıflamasına zemin hazırlamakta, STK ile olan ilişkilerine ket vurmaktadır. Bu anlamda gençlerimizi bu gereksiz bir yarışın içine sokan sınav sisteminden kurtulmanın yolları aranmalıdır.

- STK'lar gündelik siyasetten uzak durmalı, aşırı politize olmaktan kaçınmalı, siyasi polemiklere girmemeli, tarafgir bir algı oluşturmaktan kaçınmalıdırlar.
- STK'lar toplumsal duyarlılıkları önceleyen, toplumsal ihtiyaçlara karşılık gelen, uzun vadeli projeler üreterek çalışma alanlarını yaygınlaştırmalıdırlar. Daha çok yerelde toplumsal sorunlara odaklanarak onlara yönelik koruyucu-önleyici çözümler ve katkılar sunmaya gayret göstermelidirler. Böylelikle devletin giremediği kılcal damarlara girerek önemli sorunları azaltmış olacaklardır.
- STK'lar çalışma yaptıkları hedef kitle arasında ırk, renk, dil, mezhep vb. ayrımcılıkları yapmamalı, adil ve hakkaniyetli olmalıdırlar.
- Faaliyetlerini yaparken tâbi bulundukları yasa, kanun, yönetmelikleri vs. tüm hukuki prosedürlere harfiyen uymalı ve bunu da hissettirmelidirler.
- Kadim vakıf kültürüyle modern dönem sivil toplum anlayışını harmanlayarak yeni bir model inşasına gayret etmelidirler.
- Sivil toplum kuruluşları ağırlıklı olarak insanı merkeze alan asli görevlerine dönmeli, değer eksenli insan yetiştirme çalışmalarını artırmalıdır. STK'lar öncelikli olarak maneviyatı güçlü ve ahlaki bir toplum inşası noktasında tüm imkânlarını seferber etmelidirler.

4.3. Gelecek Projeksiyonları

- Sivil toplum kuruluşları için güven en büyük değer/sermaye olduğu için duyulan güveni etkileyecek olumsuz algıları ortadan kaldırmak amacıyla şeffaflık ilkesi uygulanmalıdır.

Gizli bir ajandalarının olmadığıyla ilgili kamuoyunda bir güven oluşturmaya azami dikkat etmelidirler.

- Sivil toplum kuruluşları sadece ilgili oldukları alanlarda referans olmalı, referans alınmalıdır.
- Sivil toplum gücünün farkına varmalı, gücünü devletten almak yerine üye ve gönüllülerinden aldığı güce dayanmalı ve güvenmelidir.
- Gençlerin bize bir emanet olduğunun bilinciyle kendimize değil millete, ümmete ve insanlığa yatırım olarak görülerek aklını kiraya vermeyen özgür, cesur bireylerin yetişmesine katkıda bulunulmalıdır.

8. BÖLÜM

AİLE, GENÇLİK VE CİNSİYET SORUNLARI

Moderatör / Bölüm Yazarı
Dr. Öğrt. Üyesi Yıldıray SİPAHİ

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet kavramı 19. yüzyılda ortaya çıkmış bir kavramdır. Tanım basit görünse de erkekle kadın arasındaki biyolojik, fiziksel ve toplumsal farkı ele almaktadır. Cinsiyet kavramı, erkekle kadının rol ve özne olmasına odaklıdır. Cinsiyet, temelde fiziksel ve biyolojik farklılıklara dayalı kullanılmıştır. Toplumsal cinsiyet ise biyolojik farklılıklardan ayrılarak toplumsal kültürün bireye yüklediği rollerle ilgili olarak kullanılmaktadır. Cinsiyet doğumla gerçekleşen biyolojik kimliktir. Toplumsal cinsiyet ise belirli bir toplumun uygun gördüğü sosyal roller, yaklaşımlar ve etkileşimler olarak ifade edilir. Cinsiyet sosyolojide doğaya karşı kültür, biyolojiye karşı toplumsallık ve değişmeyene karşı tarihsellik anlamında işlevsel bir bağlama geçiş yapar. Cinsler arası farklılığı yok saydığı izlenimi veren toplumsal cinsiyet eşitliği var olan problemleri ifade etme ve çözme konusunda belirli bir perspektif sağlasa da yeterli değildir. Bu sebeple cinsiyete dayalı problemlerin çözümünde cinslerin kendine has özelliklerini daha fazla dikkate alacağı düşünülen 'toplumsal cinsiyet adaleti' daha uygun bir kavram olarak değerlendirilmelidir.

Aile ve Gençlik Çalıştayı'nda konulardan biri olan aile, gençlik ve cinsellik meselesi detayları ile müzakere edilmiştir. Ancak sosyal, kültürel, sağlık ve siyasi bir konu olan ve son yıllarda Türkiye'de de yoğun bir şekilde gündeme gelen cinsellik, cinsel rol, cinsel yönelim, cinsel karmaşa ve bozuklukları konularının bir çalıştay raporu ile tüm yönleriyle açıklanması ve ele alınması mümkün olmayacaktır. Bununla birlikte, toplumsal alanı ve aileyi ifsat etme yönünde ciddi emareleri ortaya çıkan cinsel yönelim hususuna dikkat çekmek ve olası risklere yönelik farkındalığı oluşturmak istedik. Konuya tam olarak girmeden evvel konu başlıklarının tam anlaşılması için öncelikle cinsiyet karmaşası ve cinsel yönelimlerin tespit edilmesi öncelik arz etmektedir.

Cinsiyet Yönelimleri *(Temel Kavramlar)* ve Cinsiyet Disfori

Cinsiyet ve cinsellik her şeyden önce fenomenolojiktir. Fenomenoloji, insanların belirli bir fenomen veya kavramla ilgili anlayışlarını, duygularını, bakış açılarını ve algılarını ifade etmelerini sağlayan

ve bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini tanımlamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir *(Rose ve Parker, 1995: 1124)*. Cinsiyet disfori kısaca, bireylerin cinsiyetinden memnun olmaması sonucu ortaya çıkan cinsiyet karmaşalarını da içine alan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet tartışmasını batının politik sisteminde ideolojik olarak inşâ ettiği düşüncesini de ihmal etmeden ayrıca sorunla birlikte ele alınması gerekir.

Cinsel karmaşa ya da cinsel disforu sonucu ortaya çıkan cinsel yönelimler ile ilgili aşağıdaki açıklamalar cinsel sorunların anlaşılmasına yardımcı olacaktır:

> *"İnsanın cinsî (sex) tabiatıyla birlikte toplumsal cinsiyetini (gender) de ifade edebilen cinsiyet kavramı zengin bir literatüre sahiptir. Yapılan tanımlamalar bilim dallarına ve ideolojilere göre farklılaşır. Cinsiyet, TDK sözlüğünde ''Bireye, üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiyi ayırt ettiren yaradılış özelliği, eşey, cinslik" şeklinde tanımlanırken biyolojik ve fizyolojik anlamda bireyin dişil veya eril olmasını, sosyolojik açıdan toplumsal roller üzerinden tayin edilmiş olmasını ifade eder. Cinsiyetle ilgili yapılan tanımlamalarda yer alan yönelim türleri olarak; 'heteroseksüellik', 'biseksüelizm', 'transseksüelizm', 'homoseksüelizim', 'panseksüelizm' ve 'akıcı cinsiyet'i zikredebiliriz. Cinsî tercihle ilgili ortaya atılan bu farklı yönelimlerde diğerlerine nazaran üç tür öne çıkmaktadır. Biseksüellik; "hem kendi cinsine hem de karşı cinse ilgi duyması"*, transseksüellik, *"kişinin olduğu cinsiyetin tersine giyinmekten ve olmak istediği cinsiyete ait davranışlar sergilenmesi"* ve cinsiyetini değiştirmesi gerektiğine, ruhsal ve bedensel olarak diğer cinsiyete, sahip olması gerektiğine inanmaktadır. Travestilikte ise karşı cinsiyete özgü davranış ve giyimi sürdürmekten zevk alma durumu vardır. Sonuncusu ise; *"eşcinsellik yani bireyin duygusal ve cinsel çekiminin kendi cinsiyetinden olan bireylere yönelik olması"* anlamına gelen lezbiyenlik ve homoseksüelliktir. Ayrıca, heteroseksüellik; *"kişinin karşı cinsiyete cinsel ilgi duyması"*, aseksüellik, *"kişinin herhangi bir cinsel ilgi duymaması"* ve panseksüellik, *"kişinin tüm cinsiyetlere ve farklı cinsel*

*yönelim duyanlara karşı cinsel ilgi duyması"*dır. Kadınsı davranışlar gösteren erkek ya da doğuştan hem erkeklik hem de dişilik organına sahip veya erkek mi kadın mı olduğu tespit edilemeyen bireyler, klasik İslam hukuku kaynaklarında *"hünsâ (hermafrodit-interseks)"* şeklinde isimlendirilmiştir. Hünsâ, cinsî *(sex)* tabiatında cinsiyeti belirsiz veya çift cinsiyetli olmayı ifade etmektedir *(Sipahi ve Gürbüzer, 2022)*."

A. Cinsiyet Disforisi ve Cinsiyet Uyumsuzluğu (Cinsiyet Karmaşıklığı)

Cinsiyet disforisi *(CD)* bir kişinin cinsiyet kimliği ile doğduğu cinsiyet arasındaki uyumsuzluk nedeniyle hissettiği sıkıntı şeklinde tanımlanmaktadır. Cinsiyet disforisi olan bireyler tipik trans olmaktadır. Teşhis etiketi cinsel kimlik bozukluğu *(CKB)* DSM-5'in yayımladığı 2013 yılına kadar kullanılmış daha sonra ise durum bozukluk terimi ile ilişkili sosyal stigmatayı gidermek için yeniden adlandırılmıştır. Amerikan Psikiyatri Birliğine göre cinsiyet disforisinin kritik öğesi *"klinik olarak anlamlı sıkıntı"* olmaktadır. İkiz çalışmalarından elde edilen kanıtlar cinsiyet disforisinin, çevresel faktörlere ek olarak muhtemelen genetik nedenlere de sahip olduğunu göstermektedir. Cinsiyet disforisi tedavisi danışmanlık veya psikoterapiyi içerebilir. Ancak cinsiyetinden hoşnutsuzluk, cinsiyet uyumsuzluğu ile cinsiyet disforisi aynı durumları ifade etmez. Ayrıca cinsiyet disforisinde kişinin *(hukuk anlamında)* cinsiyet değişikliğine yardımcı olmak için hormon tedavisi veya cerrahi yöntemlere cinsiyet bozukluğunu gidermek için başvurulabilir *(Sipahi ve Gürbüzer, 2022)*.

B. Sosyal Stigmata (Social Stigmata)

Erving Goffman tarafından literatüre kazandırılmış bir terimdir. Kişinin içinde yaşadığı toplum tarafından ötekileştirilmesinin önünü açan farklılıklarıdır. Bu farklılıklar fiziksel engel, cinsel tercihler, ırk farklılığı vs. nedenlerle ilgili olabilir ve terimin sözlük anlamındaki gibi kişinin bir anlamda toplum içinde damgalanmasıyla sonuçlanır.

C. Stereotip

Cinsel psikoloji ve sosyolojide ön yargı ve stereotip kavramları aile-gençlik ve cinsiyet sorunlarında anahtar kavram olabilir. Ön yargı desteksiz, delilsiz ve mesnetsiz bir şekilde yanlış ve önleyici bir genelleştirme yaparak birini, bir gurubu ya da grubun bir üyesine karşı olumsuz tutum ve davranışlar gösterme ise, bu peşin hüküm ve kalıp yargıların cinsiyet üzerinde çok olumsuz etkisini baştan kabul etmek gerekecektir. Erkek veya kadının tür mensubiyetine olumsuz tutuma sahip olması, stereotip yaklaşım sergilemek anlamına gelmektedir. Kadın ya da erkeğin sırf cinsiyetlerinden dolayı birbirlerini probleminin temel kaynağı kabul etme, cinsel obje gibi algılaması ve dışlaması bu kapsam dâhilindedir. Stereotipler yarısı sosyal çevre diğer yarısı ise kişinin kendisi tarafından oluşturulmuş bilişsel yapıdaki imgeler, beynin görsel tasarımlarıdır. Yani insanları bir takım türlere, tiplere bölmek ve onları belirli özelliklerle etiketlemektir. Stereotipler; basmakalıp fikirler, klişeler, etiketler, şablonlar, algı kalıpları ve tek tipleştirmeler olup, önceden var olan kültürel temsillerden kaynaklandığı gibi olumsuz kişilik yapısından da meydana gelebilir *(Yapıcı, 2020)*.

D. Cinsiyetin Anlamı

Cinsiyetin anlamı sadece erkekle kadının birleşimi, türün devamı ve sosyal öneminde değil, insan kişiliğinin doğasında insanın kadın-erkek olarak birbirini tamamlama, hayat bütünlüğü çabasında ve ebediyet arzusunda aranmalıdır *(Oswald, 222)*. Yani cinsiyete ruh ve beden bütünlüğünde cinsel *(beden: haz ve üreme)*, manevi *(sükûn/merhamet/şefkat: cinsel şuur)* yönleriyle birlikte bakmak esas olmalıdır.

Cinsiyete *(sex)* dayalı olarak toplumun kadın ve erkeğe yüklediği rolleri, görev ve sorumlulukları, dahası toplumun her iki cinsiyeti nasıl gördüğünü, algıladığını ve onlardan talepleri *"toplumsal cinsiyet"* kavramı ile ifade edilmektedir *(Yapıcı, 2020)*. Biyolojik olarak kız ve erkek doğan birey, sosyal öğrenmeleri ve bireysel deneyimleri ile toplumsal anlamda kadınlaşır ya da erkekleşir. Kısaca toplumsal cinsiyet sosyo-kültüreldir. Cinsiyet *(sex)* doğal, biyolojik, kalıtsal, türe özgü, her yerde aynı *(doğal cinsel bozuklukları veya cerrahi cinsiyet değiştirmeler hariç)* değiştirilemez. Çünkü kız veya erkek olarak doğmak, ölüm-

lü olmak gibi bir biyolojik varlığın doğal niteliği şeklinde verili bir kimliktir *(Yapıcı, 2020)*. Ancak biyolojik cinsiyetin toplumsal cinsiyete dönüşmesi sonucu ortaya çıkan sosyo-kültürel cinsiyet, erkek ile kadın arasında toplumsal yaşama katılım açısından farklılıklar oluşturmakta, her iki cinsiyetin toplumsal alanda temsilleri değişmektedir. Kuşkusuz ki bu süreç toplumun yapısal özelliklerine göre şekillenmektedir. Erkek ve kadına, belli bir duyuş, düşünüş ve davranış kalıbı ve modeli sunarak sorumluluk yükler. Bu noktada toplumsal cinsiyetin, süreç içinde kültürel ve toplumsal olanın biyolojik olanla bütünleşmesi sonucu ortaya çıkması bireysel ve sosyal ilişkileri de etkilemektedir *(Yapıcı, 2020)*.

Raporumuzda yer verilen cinsiyetle ilişkilendirilen kavramları kısaca şu şekilde açıklamamız mümkündür;

a. Biyolojik Cinsiyet: Kadın ve erkek şeklindedir ve genetik dizilimde karşılığı vardır.
b. Cinsel Kimlik Rolü: Cinsel kimlik ilk iki yaşta oluşur. Ardından erkek ya da kız oluşumunu destekleyen bilgi ve davranışların peşine düşme gelir. Cinsel kimlik duygusunun yerleşimi ise 3-4 yaş arasındadır. Bu yaştan sonra cinsel kimlik değişimi oldukça güçtür. Cinsel kimlik gelişimi, biyolojik, çevresel ve psikolojik faktörler arasındaki etkileşimin sonucudur. Tüm bunlar birbirleriyle uyumlu ise erken dönemde kurulur ve yerleşir. İnsanların büyük çoğunluğu doğdukları cinsiyeti, kendi cinsel kimliği olarak kabul etme eğilimindedirler. Cinsel kimlik rolü ile cinsel yönelim; biyolojik, fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik olarak birbiriyle çok yakın bir ilişkisi vardır. Psikomatik cinsiyet kimlik roller denilince başlıca kadın, erkek, cinsiyetsizlik, transseksüalite, travestizm, biseksüelite akla gelmektedir. Cinsel kimlik bozukluğu yaşayan kişiler, 18 yaşından sonra isterse tedavi edilebilir. Kişi istemezse sosyal kabullere bırakılır, özgürlük alanı olarak görülmektedir. 18 yaşına kadar baba ve annenin doğal vesayeti olduğu için tedavi kararı onlarla birlikte belirlenir *(Sipahi ve Gürbüzer, 2022)*. Epigenetik faktörlerin de rolü vardır.
c. Cinsel Yönelim: Bu ifade ile bireyin romantik veya erotik yöneldiği cins kastedilmektedir. Kadın, erkek, eşcinsellik, pedo-

filik, ensest, biseksüellik, cinsiyetsizlik olarak görülür. Cinsel partner seçimini tanımlar. Burada şu iyi bilinmelidir ki cinsel rolün genetik dizilim karşılığı yoktur. Farklı bir ifade ile cinsel yönelim cinsel yakınlık anlamında kişinin bir başka bireye karşı duygusal, düşünsel, romantik ve cinsel şehvet ile yaklaşmasıdır. Bu yaklaşım her zaman cinsel eylemi gerektirmez. Hatta çoğu kez duygusal, düşünsel, romantik ve fantezi düzeyinde kalabilir. Cinsel yönelim, cinsel rolden farklı olarak doğum öncesi biyolojik yatkınlıkla, cinsel organlarda genetik yapı ve hormonlar ile belirlenmiş olmakla birlikte bu bakış genelleştirilemez. Ayrıca yanlış örnekler, yaşanan travmalar, aile içi ve dışı etkenlerle de gelişebilmektedir.

d. Cinsel Kimlik Bozukluğu: Bir kişinin yoğun bir biçimde karşı cinsten olmak istemesi veya karşı cinsten oldu gerçeğine inanması durumudur. Biyolojik cinsiyetinden sürekli ve aşırı olarak rahatsız olma durumudur. Bu grup, hastalık sınıflandırma sistemlerinde yer alan eşcinselliğin değiştirilip yeniden tanımlanan bölümüdür. Travestisizm *(karşı cins gibi giyinen ve hastalık olarak kabul edilen cinsel kimlik bozukluğu)*, transseksüalizmin *(kişinin kendisini karşı cins olarak hissetmesi)* tedavisinin gerektiği ve kitaplarda *(DSM-4 ve DSM-5 2013 gender dysphoria)* hastalık olarak tanımlandığı görülmektedir. Şu şekilde bir açıklama yerinde olacaktır: Transseksüel birey, eşcinselliği içselleştirmiş ya da içselleştirmemiş olabilir. Travestisizm ise karşı cins gibi giyinmektedir. Sosyal homoseksüel yönelim ise kendisini doğal biyolojik cinsiyeti gibi hisseder ve cinsel rolü karşı cinste yaşama tercihidir. Dikkat edilmesi gereken nokta transseksüel ve travestisizmin hastalık olarak kabul edilmesidir. Sosyal homoseksüelliğin hastalık olup olmadığı tartışmalıdır. Homofobi eşcinselliğin aşağılanması, heterofobi ise homofobi karşıtı ve evlilikten nefret etme olarak tanımlanmıştır. Heterefobi ve homofobi ifadeleri bir anlamda karşı tarafın birbirini ötekileştirmek için kullandığı, varoluşsal doğal yöntemi kabul edenlere karşı geliştirilmiş ayrıştırıcı bir tavır içinde kullanılan terimlerdir.

Yukarıda yapılan tanımlar ve bilgilendirici açıklamalardan sonra, Aile ve Gençlik Çalıştayı Masa 8'de aile, gençlik ve cinsellik konusu müzakere edilmiş, aşağıda bulunan durum tespiti, çözüm önerileri ve eylem planları ve gelecek projeksiyonları alt başlıkları ile mevcut rapor oluşturulmuştur.

1. CİNSEL KİMLİK GELİŞİMİNDE AİLENİN ROLÜ

1.1 Durum Tespiti:

- Sağlıklı kimlik inşasında en önemli faktör ailedir. Sonrasında sosyal kültür aileye bağlı olarak sağlıklı bir ortamda yeni nesillere aktarılır.
- Cinsel kimlik gelişiminde aileyi ifsat projeleri devreye sokulmuş küresel projelerin uygulandığı görülmektedir.
- Eşcinsel hayat tarzı teşvik edilmektedir.
- Toplumsal cinsiyet ve cinsiyetsizlik ile ilgili sürekli yapılan kültürel yozlaştırma ailenin geleneksel yapısını tehdit etmektedir.
- Toplumumuzda boşanma neticesinde artan yalnız annelerin sayısı önemli bir sorun teşkil etmeye başlamıştır. Baba rol modelinden uzak, sadece annede kalarak büyüyen çocukların genellikle psikolojik ve sosyal sağlıkları sorunlu olmaktadır.
- Evliliğin dolayısıyla da cinselliğin ertelenmesi nedeniyle toplumun cinsel sağlığını tehdit eden boyutlara ulaşma tehlikesi baş göstermiştir.
- Yalnız annelerin erkek çocuklarıyla yani oğullarıyla aşırı bir yakın ilişki geliştirmeleri neticesinde erkek çocukların sağlıklı cinsel kimlik inşa etmelerinde sıkıntılar baş göstermiştir.
- Yalnız annelerin yaşadığı ağır depresyonlar anne-kız bağlanmasını travmatik bir biçimde etkilediği görülmüştür.

- 6-12 yaş grubundaki çocuklar kendilerini hemcins arkadaşlarına çevirmektedirler. Yeni edinilmiş erkeklik ve kızlık hisleri sağlam zemin üzerine bina edilecektir. Ancak tam bu dönemlerde anaokulu ve kreşlerde cinsiyetsizlik yaygınlaştırılmaktadır.
- Ergenlik dönemlerinde ailelerin çocuklarına karşı bu ciddi ve kritik dönemde cinsel kimlik denemeleri karşısında özentisizlikleri olabilmektedir.
- Medya başta olmak üzere sosyal uyarıcılar günümüzde gençleri *"uyaran"* olarak hareket etmektedir. Sosyal uyarıcıların fazlalığı, gençlerin tükettiği gıdaların içerikleri vb. biyolojik olarak ergenliğin öne alınmasına sebep olmaktadır. Biyolojik olarak ergenliğin öne alınmasına rağmen gençler geçmişe göre daha az sorumluluk alarak yetişmekte, aileler gençlerin olgunlaşmasına yeterince özen göstermemektedir. Biyolojik olarak öne gelen ergenliğin sosyolojik olarak gerilemesi gençlerin biyolojik yapısı ile psikolojik gelişimi arasında dengesizlikler, psikolojik gerginlikler oluşturmaktadır.
- Aile yapısını yok etmek için hayvan sevgisi istismarı yapılmaktadır.
- Sanallık özellikle pandemi döneminde artmış ve ciddi bir sanal matris meydana getirilmiştir. Elektro-köleler oluşturularak çocuklar ailelerinden kopartılmaya çalışılmaktadır.
- Aşırı serbestlik ve ebeveyn ve öğretmen otoritesini göz ardı eden *"terbiyesiz"* bir eğitim sürekli körüklenmektedir.
- Fanatik feminizm hareketleri desteklenerek ailede baba figürünün saygınlığı ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Bu süreç aynı zamanda toplumu tehdit edecek boyutlara varmaktadır.
- Psikanalizin *"BABA"* otoritesini bozma projesi kadın eliyle yapılmaya çalışılmaktadır.

- Dijital oyunlarla aileyi koruyan manevi değerler yozlaştırılmakta, ailenin parçası ve soy bağı olan çocukların aile kurma ile ilgili algıları ve cinsiyet ve cinsel sorunlarla ilgili zihinleri köreltilmektedir.
- Yazılı, görsel ve yeni medyada aile kurumunun tarihi-sosyo-politik seyrinde ciddi dengesizlikler oluşturacak yapılanmalar söz konusudur.
- Çocuk ve ergenlerde ortaya çıkabilecek psikolojik sorunlar cinsiyet kimliğine etki etmektedir.
- Sağlıksız cinsel kimlik yönelimlerinin aile kurumunu çok ciddi boyutta tehdit ettiği görülmektedir. Bu tehlikeye karşı önlemlerin alınması zaruridir.
- Aile kurumunda ebeveynlerin çocukluk cinsel kimlik gelişiminde etkilerinde sorunlar ortaya çıkmıştır. Cinsel yönelim bozuklukları konusunda ailelerin eğitimsiz ve çaresiz olduğu düşünülmektedir.
- Aile kurumunda meydana gelen iletişimsizlik, ailevi sorunlar gibi daha başka sorunlarla birlikte cinsel yönelim bozuklukları hem erkek hem de kadın sağlığı üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Aile içi iletişimsizliğin farklı cinsel yönelimlere yol açtığı görülmektedir.
- Cinsiyet bozukluklarında (cinsiyet disforisi) ailelerin dikkatsiz oldukları; sosyal baskı ve zorlamalarla karşı karşıya kaldıkları gözlemlenmiştir.
- Çocuğun anneden ayrıştığında babayla özdeşim kurmasında aileler sıkıntı yaşayabilmektedir. Özellikle erkek çocuğun sağlıklı cinsel kimlik inşasında babayla özdeşim kurması gerektiğinin bilinmesine ve dikkat edilmesine ihtiyaç vardır. Eğer erkek çocuk babayla özdeşleme esnasında yara alırsa kendini diğer erkek çocuklardan farklı görmeye başlayabilir. Bunun önlemi alınmak zorundadır. Bu yaralanma sessiz ve gizli bir korku olarak ortaya çıkabilir.

- Doğuştan hassas, narin ve sanatsal bir mizaca sahip çocuklar, bu mizaçtaki çocuğun ihtiyaçlarını karşılamayan bir çevreyle bir araya gelen özellikle erkek çocuklar erkeklikleri veya kim oldukları konusunda kararsız kaldıkları görülebilir. Cinsel karmaşa yaşayan erkek çocuklarda incinmekten korunmak için kendilerini erkeklerle özdeşleşmeye ve onlarla arkadaşlık kurmaya kapatma gibi durumlar söz konusudur. Bu tarz çocuklar dışarıda erkek çocuklarla oynamak yerine evde bebeklerle oynayabilirler ve bu oyunu daha güvenli bulabilmektedirler. Bu tip durumlarda aileler nasıl hareket edeceklerini bilememektedirler.

1.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları:

- Çocuğun gelişim alanlarından birisi de cinselliktir ve bu cinsel kimliğin parçasıdır. Ailelerin bu konuda dikkatli bir şekilde çocuklarını eğitmeleri, toplumun cinsel sağlığı adına çok büyük önem arz etmektedir.
- Aile içinde çocuğun sağlıklı bir kimlik inşası için çocuğun cinsiyetini algılaması (erkek olduğunu kız olduğunu), düşünmesi ve bundan dolayı herhangi bir hoşnutsuzluk içinde bulunmaması, erişkin hayatında da bu oluşturduğu kimliğine uygun tutum ve davranışlar tatbik edebilmesi gerekir. Bu konuda en önemli faktör, sosyal olgu ailedir. Aileler bunu bilerek sosyal süreç içinde ailesel ve çevresel faktörleri kontrol etmeliler.
- Çocuğun sağlıklı cinsel kimlik inşasında aileler çocuğun simboyotik bir şekilde dünyaya geldiğini unutmamalılar. Aileler, erkek çocuğun özellikle babasıyla özdeşim kurması için ek bir ödeve ihtiyacı olduğunu bilmeliler. Erkek çocuk anneden ayrıştığında babasıyla özdeşim kurması sağlanmalıdır.
- Çocuğun ayrışma sürecinde anne, çocuğuna yardım etmelidir. Anne, çocuğu babaya bırakırken baba ve çocuğu desteklemelidir. Sağlıklı bir özdeşim için aynı cinsiyetten

çocuğun ebeveyn ile oyun oynaması, günlük bakım davranışlarında çocuğu desteklemesi gerekir.

- Yalnız anneler erkek çocuklarının erkekliğini onaylayan özel bir çaba sarfetmeleri gerekmektedir. Babanın mevcut olmadığı yerlerde ailede bir baba figürünün bulunmasının erkek çocukların sağlıklı cinsel kimlik oluşturmasında etkilidir ve gereklidir. Özellikle de geniş ailede dede, amca, dayı, ağabey gibi fertlerin sürece katkısı kritik olabilir. Anne kız çocuklarında sağlıklı bir iletişim ve özdeşim kurmalıdır. Çünkü bazı durumlarda kız çocukları dişi olmak istemedikleri için güvenli olmayan bir duruma düşme tehlikesiyle karşılaşabilirler. Kız çocuğunu bunaltıcı kalıplara sokmak isteyen, çalışan aşırı kontrolcü ebeveyn, narsist anne, depresif, eşinden kötü muamele gören ya da yetersiz anne *(ki her iki durumda bu tarz annelik kızına zayıf bir özdeşim objesi sunar)* en sık rastlanan ise yetersiz anne modeli olmaktadır. Yalnız anneler eğitilmelidir. Narsist ebeveynlerin de çocukları üzerinde çok olumsuz etkileri olmaktadır. Bu konuda Millî Eğitim Bakanlığı ile iş birliği içerisinde gerek STK'lar gerekse üniversiteler en önemlisi de Diyanet İşleri Başkanlığı marifetiyle manevi danışmanlıklarla bu sorunu ortadan kaldırıcı eğitimler verilmelidir. Anne kızına dişi olmayı öğretmeli ve gurur duymayı benimsettiği gibi dişiliğine de güvenmeyi öğretmelidir.
- Babalar kız çocuklarına kız oluşları ile ilgili daima bir takdir düşüncesiyle yaklaşmalıdırlar. Onun cinsini sürekli bir takdir onlara güven aşılayacaktır.
- Ergenlik döneminde aileler çocukların biseksüel konfüzyon döneminde dikkatli olmalıdırlar. Çocuğun algısı hemen desteklenmemeli ve bir uzmandan yardım alınmalıdır.
- İletişim araçlarıyla kurulan ilişki sonrasında bellek algılama gibi çok ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Doğumla birlikte dijital ortamla ciddi bir ilişki kurulmakta sosyalleşmeyi desteklemektedir. Cinsel kimlik gelişiminde ailelerin

dijital ortamlardaki müzik gruplarına ve oyunlara yönelik tedbirler alması gerekmektedir.

- Gençler, çocuklar sosyal medya hesaplarına ailenin haberi olmadan birtakım süreçlerden geçerek ve bazı sözleşmeleri kabul ederek katılmaktadırlar. Bilinçsizce yapılan bu süreçler yasal sorumluluk getirdiği gibi gençleri ve çocukları ifsat edecek içeriklerle muhatap etmektedir. Bu içeriklerle ilgili gençlerin ve ailelerin farkındalığı artırılmalıdır.
- Cinsellik içeriklerinin yoğun olduğu dijital ortamla alakalı olarak dijital medya okur-yazarlığı becerisine ihtiyaç var. Özellikle okullarda müfredatın inanç temelli medya okur-yazarlığı kapasitesi artırılmalı.
- Ebeveyn çocuğunun cinsel kimliği ve bakımından sorumludur. Anne baba ise soy bağını da kapsamaktadır. Son yıllarda anne baba yerine ebeveyn kavramı kullanılarak anne ve babanın rol modelliği göz ardı edilmektedir. Akademik metinlerde ve medyada yazılan metin ve söylemlerde anne ve baba kavramlarının kullanımı teşvik edilmelidir.
- Aile olmanın çocuklarla beraber evde olmak olduğuna dair kültür yaygınlaştırılmalı. Çalışan kadınların annelik rolünü yerine getirebilmeleri için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- Çocukların 0-3 yaş ev dışı bir yerde bakım görmesi kimlik karmaşasında bağlanma problemlerini ortaya çıkarmaktadır. Uyuşturucu bağımlılığından, suça yönelme gibi birçok sorunu tetiklemektedir. Cinsel istismar sonrası bedende salgılanan kortizola eşdeğer bir sonuç bulunduğu görülmüştür. O nedenle 0-3 yaş çocuklu annenin izninin artırılması özellikle çocuğun annesi ile birlikte kalması sağlanmalıdır.
- Gıda güvenliği, cinsiyet gelişimi açısından değerlendirilerek cinsiyet gelişimine aykırı fiziksel durumlar ortaya çıkaran gıdalardan gençliğin korunması sağlanmalıdır.

- Evliliğin önündeki psikolojik, ekonomik, toplumsal engellerin sosyal destek sağlanarak kaldırılması.
- Kültürel davranışlarımız dezenformasyona uğramıştır. Çocuğun uzun süre ve sıklıkla dışarda başka bir mekânda yatması aile rolünün yitirilmesine neden olmaktadır.
- Her birey evlenmeden önce mutlaka sağlıklı cinsellik konusunda eğitimden geçmelidir.
- Çocuklar ve gençler erken yaşlardan itibaren şiddet boyutunda fazla cinsel uyarıcıya maruz kalmaktadır. Bu durum çocuklarda ve gençlerde farklı cinsel sorunlara ve sapmalara neden olmaktadır. Çalışma hayatının merkezileşmesi ve aile hayatı kurmanın gecikmesi de bu sorunların artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla cinsel sorunların ortaya çıkmasını engellemek/azaltmak açısından inanç ve medeniyet değerlerimize dayalı yapısal çözüm önerileri üzerinde yoğunlaşılması önem arz etmektedir.
- Sağlıklı evliliğin tüm manevi unsurlar ve kültürel irfan yönleriyle korunması, bireysel ve toplumsal bir görev bilinciyle tüm fertlerin eğitilmesi, devlet tarafından Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve ilgili tüm bakanlıkların iştiraki ile birey, aile ve toplumda evliliğin sorumluluğunu bilen vatandaşlık şuuru oluşturulmalıdır.
- Ailelerin dijital anne babalık farkındalıklarının düşük olduğu görülmektedir. Medya ve dijital ortamda olan oyun, dizi, vb. unsurlar, yapay zekâ ile süzgeçten geçerek denetlenmelidir. Bunun için RTÜK ile birlikte çalışılmalıdır. Çocuk kitaplarına bandrol uygulaması zorunluluğu getirilerek denetime tabi olmalıdır. Bandrol uygulamasına ilişkin usul ve esaslar hakkında yönetmeliğin 5. Maddesinin 2. Fıkrası çerçevesinde *"bandrol taşıması zorunlu değildir"* ibaresi gözden geçirilmelidir.
- Akademik araştırmalarda cinsel yönelim konularında farklı yaklaşımların yapılmasında engeller veya sosyal baskı bu-

lunmaktadır. Cinsel kimlik konusu kamuoyu baskısından arındırılmalı.

- Eski toplumsal yapıda anlamlı olan ve o günkü yapıda toplumsal ihtiyaçları karşılayan toplumsal roller değişen toplum yapısının doğurduğu yeni ihtiyaçlar doğrultusunda dinî-toplumsal değerlerimiz bağlamında yeniden yorumlanabilir. Toplumsal yapının değişen dinamikleri bunu gerektirmektedir.

1.3. Gelecek Projeksiyonları:

- Cinsiyet kimliğindeki bocalama aslında çocuğun birçok alanda bocalamasıyla ilgili kafasının karışık olduğu bir döneme işaret ediyor olabilir. Dinî inanç ve değerler, yaşam şekli, meslek gibi faktörlerle ilgili olabilir. Hassasiyetle toplumun tüm kurumlarının ahenkli bir şekilde çalışması aile kurumunun korunmasında en önemli görevi yerine getirmiş olacaktır.
- Baba olmanın yeterli olmadığı, etkili baba olmanın çocuğun sağlıklı kimlik inşasında önemli olduğu anlayışı tüm topluma yaygınlaştırılmalıdır.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve diğer ilgili bakanlıkların yardımıyla evlilik öncesi eğitim gerekirse öğretim konularına daha çok yer verilmesi gelecek projeksiyonlarında aile kurumunun korunmasında olduğu gibi sağlıklı cinsel kimlik inşasında çok önemli rol oynayacaktır.
- Sağlıklı cinsel kimlik inşasında babanın taklit edilebilir bir değer olması gerekir. Çocuğun babasını güçlü, etkili ve müşfik bir insan olarak görmesi şarttır. Bunun için aile kurumunun korunmasında manevi eğitimlerin önemi son derece açıktır.
- Eleştirel medya okuryazarlığının temeli medyanın sadece nötr bir araç olarak görülmemesi, onun değer bağımlı olduğunun farkına varılmasıdır. Onunla kurulan ilişkinin belli değerleri beraberinde getirdiğinin farkına varılmasıdır. O

halde eleştirel medya okuryazarlığı eğitimlerinin temeline medyanın içinde işlediği değerler sisteminin çocuklara tanıtılması girişimlerinin alınması önem arz etmektedir. Medyanın içinde işlediği değerler sistemi göz merkezcilik, gösteri, gözetim, söylen ve simülasyon kavramlarıyla somutlaştırılabilir.

- Eleştirel medya okuryazarlığının bir yönü de inanç temelli medya okuryazarlığı olmalıdır. Çocuklar ve gençler medyanın değerler sistemiyle irtibat kurduklarında inanç ve maneviyat alanlarında ne gibi dönüşümlerin ortaya çıkabileceği konusunda bilgilenmelidirler.
- Aileler dijital ebeveynlik rollerine ilişkin bilinçlendirilmeli, bu konudaki eğitim ve müfredat girişimlerine ağırlık verilmelidir.
- Yurdakul ve arkadaşları dijital ebeveynliğe dair bir tanım girişiminde bulunmuş ve bu tanımdan yola çıkarak bir rol sınıflandırmasına gitmişlerdir. Buna göre dijital ebeveyn *"dijital çağın gereksinimlerine göre hareket eden, temel düzeyde dijital araçlara hâkim, uçsuz bucaksız dijital ortamlardaki olanakların farkında olan ve çocuğunu bu ortamlardaki risklere karşı koruyabilen, kişi haklarına gerçek hayatta saygı duyulması gerektiği gibi sanal ortamda da aynı şekilde davranılması gerektiğini çocuğuna aşılayan ve teknolojik gelişmelere kendini kapatmayan bireydir."* Bu tanımdan hareketle ifade edilen roller ise dijital okuryazarlık, farkında olma, kontrol, etik ve yenilikçiliktir *(Yurdakul, 2013)*.
- Ebeveynler arasında dijital teknolojilerin kullanımının yaygınlaştığı bilinen bir gerçektir. Bunun çocuklara bakan yönlerinden bir tanesi de henüz adım dahi atmadan önce çocukların ebeveyn paylaşımları aracılığıyla dijital ayak izlerine sahip olmalarıdır. Gün geçtikçe artış gösteren çocuk merkezli ebeveyn paylaşımları, parenting/ebeveynlik ve share/paylaşım kelimelerinden türetilmiş 'sharenting' kavramının literatüre dahil olmasına sebebiyet vermiştir. Bilinçsizce yapılan paylaşımların çocukları yaşamları bo-

yunca takip edecek zararlar ortaya çıkarabileceğini, ebeveynlerin farkında dahi olmadan çocuklarının mahremiyet ve unutulma haklarını ihlal edebileceklerini, onların başkaları tarafından istismar edilmelerine aracı olabileceklerini ifade etmektedir *(Çimke vd. 2013)*.

- Okullarda akran ve akran ilişkisi cinsel kimlikte önemli bir konudur. Eğitim sisteminde bunu ilgili derslerde işlenmesini sağlayacak şekilde geliştirilmesi gelecek adına erkek ve kız çocuklarının sağlıklı cinsel kimlik oluşturmalarında önemli katkı sağlayacaktır.
- Anaokulu/okul ve kreş gibi yerlerde erkek ve kız çocuklarına etkinlik yapılırken o cinsiyet rol davranışlarına etkinlik yapmada gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

2. KADIN VE ERKEK FITRATI

2.1. Durum Tespiti:

- Yaratılıştan gelen kadın ve erkek fıtrat özellikleri cinsiyet anlayışlarıyla tehdit edilmekte ve bozulmaya çalışılmaktadır.
- Birtakım psikolojik veya sosyolojik verilere dayanarak cinsiyetsizleştirme adı altında insanın orijinal yaratılışı bozulmak istenmektedir.
- Kadın ve erkeğin olması gereken halleri post-modern yani yeni insan arayışları ve anlayışları ile değiştirilmek istenmektedir.
- Kadın ve erkeğin yaratılıştan gelen fıtratını bozarak sağlıklı aile kurmanın önüne geçilmek istenmektedir.
- Kadın ve erkek fıtratına dayanmadan, aile kurmadan çocuk yapma oranı tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de artmıştır.

- Nesli bozmanın en önemli yolu fıtratın bozulması olarak görülmektedir. İrade, kişilik yapısına ciddi saldırılar söz konusudur.
- Özgürlük adı altında fıtrattan gelen yapılar ortadan kaldırılmak istenmektedir. Bunun en önemli adımı da cinsiyet temelli bozuk anlayışlar gündemde tutularak kültüre dayalı yapının bozulması istenmektedir.
- Yaratılış itibarıyla kadın olan kendini kadın gibi, erkek olan da erkek gibi hisseder. Eğer bu hissediş ve karşı cinse yönelik alakada bir değişiklik, bir terslik varsa yine bunu yaratılışa değil, hastalığa, sakatlığa, irsiyet veya eğitimden gelen bir bozukluğa bağlamak ve tedavisi için çareler aramak gerekir. Çünkü normale uymayan anormaldir, tedavi edilmesi gereken bir durumdur.
- Toplumsal cinsiyetin bazı sözleşmelerde kullanımı ile erkek ve kadın fıtratını reddeden anlayışların doğmasına zemin hazırlandığı görülmüştür. *"Toplumsal cinsiyetin kullanılışı, biyolojik açıklamaları açıkça reddeder."* İstanbul Sözleşmesi, 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da imzalanmış, 14 Mart 2012'de onaylanmış, 01 Ağustos 2014'de yürürlüğe girmiş ve 20 Mart 2021'de sözleşmeden çıkılmıştır *(Akif, 2020)*.
- Özellikle son zamanlarda fazlasıyla gündeme gelen cinsiyetle *(sex and gender)* ilgili problemlerin nasıl ve hangi açıdan ele alınacağı tartışmalar arasındadır.
- İki temel cinsiyet haricinde, cinsiyetin özgür irade ile seçilmesi gerektiği düşüncesinde, başka cinsiyet kimlikleri ve yönelimleri olduğunu savunan bireyler bulunmaktadır. Öne sürülen bu iddiaların, insanlık için ne gibi sonuçlar doğuracağı bireyin cinsî tabiatıyla alakalı temel problemler arasında yer almaktadır.
- Modern dünya anlayışında özellikle kadınlar üzerinden bir 'erkeksiz dünya' vurgusu işlenmektedir. Fıtrata, geçmişe, insanlık gerçeğine aykırı bu yaklaşım maalesef birçok ulusal veya uluslararası sözde kadın haklarını savunma gayesi

ile kurulmuş kuruluşlar tarafından sürekli gündeme getirilmektedir. Kadınlara karşı yapılan münferit yanlış davranışları, birçok yönü ile içeriği meçhul cinayetleri 'erkeği şeytanlaştırma' veya 'erkeği değersizleştirme' düşüncesi olarak ortaya çıkarmakta ve toplumda 'erkek düşmanlığı' sürekli işlenmektedir.

- Kültür emperyalizmine maruz kalarak, başkalarının gözlükleri ile kendi meselelerimize bakarak doğru olanı, bize uygun olanı bulamayız. Kendi coğrafyamızın kadim kültürü, İslam'ın bize öğrettiği prensipler çerçevesinde meselelere bakış açısı geliştirerek daha isabetli bir neticeye ulaşabiliriz. Aile denilince şefkat, merhamet, rahmet, sükûn, muhabbet, mahremiyet, namus, gelecek, mutluluk, özgüven ve umut kavramları da beraberinde yaşanılan bir olgudur. Cinsiyetlerin eşitlenmesi aldatmacasının temelinde bir toplumun kökünden yokluğa mahkûm edilmesi düşüncesi yatmaktadır.

2.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları:

- Kadın ve erkek ayrı fıtratlarda yaratılmıştır. İnsan yaratılışı itibarıyla mükemmel bir varlıktır. Ancak bu mükemmelliği yansıtacak şahsiyet ve kimliği ise sıhhatli bir âile yuvasında ortaya çıkar. Allah insanı eşiyle beraber yaratmış ve yeryüzünde hayatını idame ettiren birçok canlı varlık gibi insan türünün devamlılığını sağlamıştır. Bu birliktelik evlilik müessesesi ile koruma altına alınmış olduğundan evliliği koruyucu tedbirlere günümüzde daha çok ihtiyaç bulunmaktadır.
- Ancak evlilik ile neslin devamı sağlanmalıdır. Bu sağlıklı çoğalma ve aktarım ancak cinsî tabiata *(sex)* yani erkek ve kadının fıtratına uygun bir şekilde olmalıdır *(Sipahi ve Gürbüzer, 2022)*.
- Cinsiyet *(sex and gender)* kavramını alışılagelmişin dışında sadece tek bir yönüyle değil farklı bilimler perspektifinden

ele alınarak Kur'an ve sünnet perspektifinde birlikte ortaya koyma yönünde çalışmalar teşvik edilmelidir.

- Yüce Yaratıcı, genel anlamda, her canlıyı çiftiyle beraber halk ettiği gibi insanı da çift yaratmıştır. Bu farkındalığı artıracak içerikler eğitim müfredatlarına dâhil edilmelidir.
- Kadın ve erkek fıtratı meşru evlilik yoluyla korunmalıdır. Bu amaçla anayasa ve yasalarımızda düzenlemeler hayata geçirilmelidir.
- Kadın ve erkek fıtratının farklılığı cinsiyet üstünlüğüne ve cinsel sapıklığa dönüştürülmemelidir. Kadın ve erkek fıtratına müdahale sayılabilecek estetik adı altında ortaya konulanlara karşı tedbirler önce hukuki sonra sosyal ve kültürel zeminde alınmalıdır.
- Kadın ve erkek fıtratının en sağlıklı gelişeceği ve neslin bozulmayacağı kurumun aile kurumu olduğu unutulmamalı, aileyi bu anlamda destekleyici kararlar alınmalıdır.
- Medyanın özgür irade altında kişiliği bozan yayınlarına karşı toplumun tüm kurumlarıyla ortak hareket edilerek fıtratın korunmasında ailenin önemi anlatılmalı ve vurgulanmalıdır.
- Netflix, Disney Channel vb. gibi toplum yapımızı tehdit eden, nesli bozucu programlar derhal yasaklanmalıdır. Ancak bunlara alternatif kanallar kurulmalı ve değerlerimizle barışık, geleneğimize uygun içeriklerle desteklenmelidirler.

2.3. Gelecek Projeksiyonları:

- Biyolojik olarak kadın ve erkek farklı yaratılmış olsalar da eşler yani kadın ve erkek aynı nefsten yaratılmışlardır. Bu bir çelişki değildir. Cevher ve öz birliği, cemal ve celal dengesini anlatan mükemmel bir tamamlamadır. Cemal ve celal dengesinin kadın ve erkekte nasıl tezahür ettiği ve ilişkilere yansıyabileceği, kişilere ve özellikle gençlere anlatılacak seminer, konferans ve sempozyumlar yapılmalıdır.

- Psikolojik ve sosyolojik tanım, teori, yaklaşımların yanında tıbbi ve hukuki gerçeklerin de bilinmesi, fıtrat farklılığın aslında birbirini tamamlayan bir faktör ve olgu olduğunun anlaşılmasına dair farkındalıkların artırılması ve bu yönde eğitimlerin yaygınlaştırılması temin edilmelidir.
- Kur'an, cinsellik ve cinsiyet konusunda erkek ve kadının koruması gereken en temel özelliğini iffet olarak vurgulamıştır. İffet konusu evlilikle birlikte işlenerek, İslam hukukunda kazf, zina, homoseksüellik, sihak gibi ahlaksızlıklardan kendilerini koruması emredilmiştir. İffetin yoksullukla beraber zikredilerek gücü yetmeyenlere sosyal yardım, destek ve evlilikle korunması öne çıkarılmıştır *(en-Nahl, 16/71)*. İslam'ın bu öğretilerinin toplumsal alanda ve evlilik okulu gibi programlarda gençlere aktarılacağı eğitimler düzenlenmelidir.
- Kadın-erkek birbirinin rakibi, karşıtı değil birbirinin yardımcısı, tamamlayıcısıdır. Kur'ani ifade ile birbirine emanettir. Emanet olan da her zaman korunan ve gözetilendir. Dinimizin bu önemli yaklaşımı gençler arasında iyi anlaşılmalıdır. Öyle ki dışarıdan gelecek saldırılara karşı dayanabilsinler ve kendilerini muhafaza edebilsinler.
- Milletler erkek ve kadın ile yükselir. Erkeksiz ilerleme olamayacağı gibi kadınsız da ilerleme ve yükseliş olmaz, olsa da eksik kalacaktır. Bundan dolayı ailede huzursuz olan bir erkek çoğu kere işinde de başarılı olamaz. Onun için denilebilir ki memleket kadının olgunluğu ve yetişmişliği sayesinde yükselir. Bunun tersi de aynı şekildedir. Yani memleket ve millet kadının alçalması neticesinde de değerini ve gücünü yitirir.

3. DEĞİŞEN DÜNYADA KADIN VE ERKEKLİK

3.1. Durum Tespiti:

- Pratikte kadın erkek arasında eşitlik konusunda sıkıntılar var. İş yerlerimiz hem ücret hem de çalışma koşulları açısından eşitliğe uygun olmayan durumdalar. Bireysellik ve aşırı özgürleşme hem erkek hem de kadının gerekli sorumlulukları almasının önünde engel olarak durmaktadır.
- Kadın hakları savunucularının özellikle eşitlik kavramına yükledikleri anlam yeterince etüt edilmemektedir. Kadınlarla erkeklerin hangi alanda ve hangi anlamda eşit olduğu belirsiz bir durumdur. Eşitlik aynı zamanda eşitliğin her iki tarafında bulunan ögelerin belirli bir farkının olmadığı anlamına gelmektedir. Batılı ve cinsiyetçi bilimsel ve hukuki metinlerde niçin adalet kavramının değil de eşitlik kavramının kullanıldığı önemli bir soru işaretidir.
- Kadın hakları savunucuların *"tam bir eşitlik", "her alanda kadın erkek eşitliği"* şeklinde yaptıkları vurgular kadın ve erkek arasındaki cinsiyetten kaynaklanan farklılıkları yok sayan, kadını ve erkeği matematiksel bir eşitlik içinde alan yaklaşımlardır.
- Değişen dünyada özellikle *"kadın-erkek eşitliği, "kadına karşı pozitif ayrımcılık", "erkek egemen topluma karşı çıkma"* gibi iyi niyetliymiş gibi görünen *"kadın hakları savunuculuğu"* kılıfı altında ailenin temelini sarsmaya yönelik faaliyetler yürütülmektedir.
- Modern hayatın meseleyi cinsiyet eşitliği veya ailede eşlerin haklarının aynı düzlemde değerlendirme yaklaşımı beraberinde birçok problemi de getirmiştir. Modern akıl kadına yüklediği anlamı erkeğe veya erkeğe yüklediği sorumluluğun aynısını kadına da yüklediği ve aynı beklenti içinde olduğu için özellikle özgürleşen kadının ekonomik bağımsızlığının çok önemli olduğunu vurguluyor. Adeta birbirine hiçbir konuda ihtiyaç duymayan, sadece belli ko-

nularda menfaat duygusu ile hareket eden eş tipini ortaya çıkarmak istiyor. Böyle bir yaklaşım neticesinde olması gereken fedakârlık, saygınlık da ortadan kalkmış oluyor.

3.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları:

- Kadını ve erkeği eşitlik kavramı ile birbirine benzetmeye çalışmak zulümdür. Potansiyel anlamda kadının da erkeğin de avantajlı olduğu alanlar vardır. Yaratılıştan gelen bir üstünlükten ziyade fıtrattan gelen farklılıklara dayanan rollere vurgu önemlidir.
- Her değişen şeyi kucaklamak yerine toplumsal ve dini değerlerimiz sabiteler olarak değerlendirilip o kıriterler doğrultusunda değişimler kabul edilmeli. Mevlana'nın pergel benzetmesinde olduğu gibi pergelin sabit ayağı değerlerimiz diğer hareketli ayağı ise çağın ruhu olacak şekilde hareket edilmelidir.
- Kadınlık ve erkekliği koruma adına sosyal medya, televizyon ve yazılı basındaki kelimeleri takip edip cinsiyeti hatırlatmayan kelimeleri önerenlere karşı tedbirler alınmalıdır.
- Çalışan kadınların özellikle annelik rolünde babanın da sorumluluk alması önemlidir. Annelik ve babalık rolleri ile ilgili eğitimlerin yapılması ve otorite kullanımında anne babanın ortak bir rol üstelenmesi gerekmektedir. Evde çocuğun otorite olması ailede rolleri zorlamaktadır.
- Kadın ve erkeğin farklılıklarını dikkate alan ama bu farklılıkları istismar etmeyen *"cinsiyetler arası adalete"* dayalı yeni bir perspektif mümkündür. Kadın ve erkeğe ilişkin konuları adalet temelinde tartışmak hem farklılıkları dikkate almayı sağlayacak hem de ayrımcılık ve istismara yol açan yaklaşımlara fırsat vermeyecektir.
- Son yıllarda her türlü ortamda tartışmaya açılan ve cinsiyet üzerinden ileri sürülen düşüncelerin güçlü bir filtreden geçirilmesi gerekmektedir. Başta kavramları doğru kullanmak ve o kavramlara yüklediğimiz anlamları doğru algıla-

mak gerekir. Bir defa 'cinsiyet'in eşitliği kadın ve erkeğin yaratılışına, fıtrata aykırı bir durumdur. Eğer bir eşitlik olması gerekiyor idiyse o zaman cinsiyet diye bir farklılığın olmasına gerek duyulmazdı. Yaratılış iki farklı cins üzerinden devam etmektedir. Meseleyi 'eşitlik' bağlamında değil fıtratın gerekleri zemininde değerlendirmek gerekir.

3.3. Gelecek Projeksiyonları:

- Kadınlık ve erkekliğe dayalı rahatsız olunan kelimelerin bizim aile yapımızı, kadınlık ve erkekliğimizi koruyan kültürel yapımızı oluşturan kelimelerin kullanımı yaygınlaştırılmalıdır. Bunlara örnek olarak baba, ana, anne, dede, nene, ata, atasözü, namus, kız, birader, kadın, hanım, hanımefendi, bey, beyefendi, bayan, hatun, bacı, bey, beyler, adam, ağa, er, efe, dayı, amca, teyze, hala, ağabey, oğlan, delikanlı, yiğit, babayiğit, aslan, aslan parçası, çeleba gibi kavramların tekrar yaygın kullanımı özendirilmelidir.
- Karşımıza masum görüntü ile çıkan durumları doğru okuyabilmek için yaş durumuna bağlı eğitimler okullarımızda verilmelidir. Bu konuda kendi geleneğimizde kurulan kız mektepleri çağımızın gelişim ve toplumun ihtiyacına dayalı bir şekilde yeniden dizayn edilerek hayatiyet kazandırılmalıdır. Erkeklik ve kadınlık kadar erkek ve kadın fıtratına dayalı toplumsal düzenlemelere gidilerek küresel cinsiyetsizleştirme ile mücadele edilmelidir.

4. EVLİLİĞİN GECİKMESİYLE ERTELENEN CİNSELLİK VE SORUNLARI

4.1. Durum Tespiti:

- Toplumda kariyer öne çıkınca evlilik birçok şeye engelmiş gibi telakki edilmeye başlanmıştır. Evlilik okumaya, çalışmaya, mal sahibi olmaya, kariyer yapmaya engel olacağı düşüncesi yaygınlaşmaktadır. Bundan dolayı evlilik ertelenerek evlilik yaşının 30'a, 40'a geldiği görülmektedir. Yaşın ilerlemesi sonucu fert bu kez kolay karar verememektedir. Çünkü bu yaşa gelen kişide seçicilik artarken evlilik zorlaşıyor. Doğal sonuç olarak da toplumda boşanmalar, birlikte yaşama, çocuk istememe, nüfusun azalması, ailenin dağılması, tek ebeveynli aileler gibi başka sorunlar artıyor.
- Aşırı dijitalleşme, sosyal medya kullanımları, yapay zekânın kişiye sundukları evlilikte hoşnutsuzluklara yol açmaktadır. Cinsellik merkezli dijital uygulamaların yaygın kullanımı çocuk, genç ve aile üçgenine aşırı zarar vermeye başlamıştır. Özellikle pornografik görüntülere maruz kalan çocukların zihin dünyaları erken yaşta zarar görmektedir.
- Kur'an en temel üç insan duygusunu *"sükûn (cinsel ve duygusal doyum)"* kavramı ile karşılamaktadır. Buna göre Kur'an bu duyguların kazanımının cinsellik temelli ve cinsel emniyeti ifade eden aile ile olacağını belirtmiştir. Ancak evliliğin geciktirilmesi bu temel duyguların çökmesine, yok olmasına katkı sağlayacak ve aile kurumunu toplumsal alanda yıpratacaktır.
- Son zamanlarda gündemde dolaşan insansılarla evlilik aile yapısına farklı perspektiften bakılmasına neden olmuştur. İnsanların eğilim ve yönelimleri farklılaşınca aile yapısını bozabilecek çeşitli evlilik şekilleri ortaya çıkmıştır. Evliliğin geciktirilmesi dijital varlıklara yönelmeyi artırınca sahte kişilikler, kurgu olaylara maruz kalma riski artmaktadır.

- Yapılan araştırmalar sonucu her 3 kişiden birinde cinsel işlev bozukluğu tespit edilmiştir. Toplumsal ve kültürel farklılıkların etkisiyle belli kesimlerde çok sık rastlanılan hastalıklar mevcuttur. Muhafazakâr kesimlerde cinselliğin tabulaştırılıp sadece erkeğe özgü bir işlevmiş gibi gösterilmesi neticesinde eğitim yetersizliği, ayıplanma gibi sebeplerden dolayı cinsel işlev bozuklukları göze çarpmaktadır.

  a. Kadınlarda cinsel işlev bozuklukları:
  - Azalmış cinsel istek bozukluğu
  - Cinsel tiksinti bozukluğu
  - Cinsel uyarılma bozukluğu
  - Orgazm bozukluğu
  - Disparoni *(ağrılı cinsel birleşme)*

  b. Erkeklerde cinsel işlev bozuklukları:
  - Azalmış cinsel istek bozukluğu
  - Cinsel tiksinti bozukluğu
  - Erektil işlev bozukluğu (sertleşme zorluğu)
  - Erken boşalma
  - Erkekte orgazm bozuklukları
  - Bu işlev bozuklukları, helal cinsel yaşamı tehdit eden başlıca nedenler olarak zikredilebilir (Sipahi ve Canpolat, 2022).

- Aile içi şiddet, iletişimsizlik, cinsel fanteziler, estetik kaygılar ve kısırlık gibi başlıca sebepler helal cinsel yaşamı tehdit etmektedir.
- Dijital seksüellik gün geçtikçe artmakta ve porno tuzakları evliliğin gecikmesine neden olduğu gibi helal cinsel yaşamı tehdit etmektedir *(Sipahi ve Canpolat, 2022)*.

4.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları:

- Gerek ferdî gerekse toplumsal düzlemde iffeti korumayı Kur'an en başta emrederek helal cinsel yaşam yolunun evlilikte olduğunu göstermiştir. Eğer toplumda evlenmeye

güç yetiremeyenler olursa Kur'an bu evli olamayanların sosyal yardım yoluyla evlendirilmesini emrederek sosyal dayanışma merkezli tavsiyeler getirmiştir. Evlenmeye gücü yetmeyen, maddi durumu elverişli olmayanların evlendirilmesinde devlet ve topluma büyük görev düşmektedir *(en-Nur, 24/31-33)*.

- İnsan Allah'ın yüceliği karşısında kendi güçsüzlüğünü kabullenmesi ve her hareketini Allah'a kulluk olarak yapması için yaratılmış bir varlıktır. Öyleyse yemesi, giymesi, yatması ve kalkması gibi cinsel ilişkisi de ibadet olarak telakki edilmelidir. Okullarda din derslerinde klasik konular yanında cinsellikle ilgili farkındalık eğitimleri de verilmelidir.
- Cinsel ihtiyaçların karşılanması ve tatmin edilmesinde aile kurumu en başta gelen meşru bir yol olarak kabul edilmiştir. Cinsel ihtiyaçların fizyolojik gelişimi kadını da derinden etkileyerek kendi öneminin daha çok farkında olması ile sonuçlanmıştır. Cinsel doyumun sadece erkeğe ait değil kadın da olduğunun farkına varılması cinsiyet farkındalığı olarak izah edilebilir *(Bustan, 2014)*.

4.3. Gelecek Projeksiyonları:

- Helal cinsel yaşamın sağlanması için en önemli sosyolojik hareket, evliliklerin kolaylaştırılmasıdır. Evliliklerin bir imtihan vesilesi olduğu unutulmamalıdır. Evlilik çiftlere bir yük getirmemeli, aksine kolaylaştırılmalıdır. Aşırı harcamaların getireceği büyük mali külfet ve evliliği zorlaştırıcı gelenekler konusunda aşırıya gitmemek ve temkinli olacak şekilde israfa yol açmayan evlilikler özendirilmelidir.
- Evlilikte eşlerin farklılıkları ile birbirlerini kabullenmeleri sayesinde birçok problem kendiliğinden halledilmiş olacaktır. Evlilik okullarında, hem cinsellik hem de eşler arasındaki iletişim, kaynaşma, karşılaşılan sorunları çözmeye dair eğitimler verilmelidir.

- Evlilik teşvik edilerek bekâr kalmanın gerek ferdî gerekse toplumsal olarak İslam'ın temel stratejilerini tehdit ettiği anlatılarak gençlere yardımcı olunmalıdır. Bekârlıktan uzak durulması tavsiye edilmelidir. Çünkü bekâr kalan insan birçok noktada eksikliklerle karşılaşacağı muhakkaktır. Bunun için Peygamber Efendimiz *"Evlenen kişinin dinin yarısını yerine getirdiğini, diğer yarısı konusunda ise Allah'tan korkması gerektiğini"* ifade etmiştir. Ayrıca evlilik ibadetleri kolaylaştırmaktadır.

5. CİNSEL KİMLİK KARMAŞASI VE CİNSEL YÖNELİM BOZUKLUKLARI

5.1. Durum Tespiti:

- Cinsel kimlik karmaşasına yönlendirme küresel bir projedir, bunu yaygınlaştırmak için çok ciddi paralar akıtılmaktadır. Bilerek yapılan bir toplum nüfusunun azaltılması projesidir.
- Dünya Sağlık Örgütü'nün *(DSÖ)* yaptığı kapsamlı cinsellik eğitimi çocukları farklı noktaya taşımaktadır. BM'den alınan kararlar dikkate alınırken kültürümüze uygun hale getirilmeli ve dayatmaların farkına varılmalıdır. Bu tür uluslararası raporların çoğunda maalesef cinsel kimlik karmaşasına dayatmalar açık ve gizli şekilde bulunmaktadır.
- Avrupa Birliği *(AB)* uyum sürecinin bize verdiği bazı durumları kabul ediyor gibi görünmek zorunda kaldığımız bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Projeler üzerinden verilen eğitimlerin çoğu eşcinselliği normalleştirmektedir. Hatta proje adı altında okullarda eğitimler yapılarak gençler ve çocuklar olumsuz etkilenmektedir.
- Özellikle kırsalda yapılan proje ve faaliyetler tertemiz ve saf gençlerde:

  - Ötekileşme, soyutlama, karalama, merak, ilgi, eğilim, sempati ya da normalleştirme olarak görülebiliyor.
  - Ne yapacağını bilememe ve acemice bir tutum ortaya çıkmaktadır. Yanlış bir çevre ile beslenirse merak ilgi ve eğilime ya da savunucusu olma yoluna girilebilmektedir.
  - Gençlerin ortamlarında sağlam tutarlı bir tanımlama olmaması farkında olmadan olumlama yapılması, sorunun normalleşmesine neden olmaktadır.
- Bazı üniversitelerde gençleri cinsel kimlik karmaşasına daha çok itecek faaliyetlerin yapılması öğrencilerin olumsuz etkilenmelerine neden olmaktadır. Özellikle cinsiyetsiz tuvaletlerin teşviki, anket çalışmalarında cinsiyet sorularında erkek kız ve diğeri ifadelerinin yer alması, akademik metinlerde cinsel yönelim destekçilerinin istedikleri kavramların kullanılması yönünde ve sosyal alanda baskıların varlığı da cinsel kimlik karmaşasına maruz kalma riskini artırmaktadır.
- Sağlıksız cinsel yönelimli çocukların daha çok boşanmış veya parçalanmış ailelerden geldiği dikkat çekmektedir.
- Cinsel yönelimle bağlantılı genler için 2019 yılında yayınlanan en büyük araştırmaya göre ise *(Ganna vd. 2019)* eşcinsel davranış gösteren kişilerin belirli DNA belirteçlerinden bir veya daha fazlasına sahip olma olasılığı daha yüksektir. Çalışma davranış genetiği açısından en güncel ve güçlü yöntem olarak kabul edilen genom çapında ilişkilendirme analizi *(GWAS)* ile yapılmış ve 500.000 kişinin DNA verilerinin analizini içermektedir. Çalışmanın sonuçlarının işaret ettiği gibi tüm belirteçlerle bile bir kimsenin eşcinsel olup olmadığı tahmin edilemez. Yani *"eşcinsel geni"* diye bir şeyden bahsedilemez fakat eşcinsel eğilimi etkileyen pek çok genin aynı anda kümülatif etkisi küçük de olsa belli bir oranda söz konusu olabilir *(Ganna vd 2019)*. Bir başka deyişle bu çalışmaya göre bir bireyde eşcinsel davranışın ortaya çıkmasında %75 ila %92 oranında çevresel faktörlerin

rolü vardır. Davranışın gelişmesinde ağırlıklı rol oynadığı düşünülen çevresel faktörler ise anne karnındaki hormon maruziyetinden, yaşamın sonraki dönemlerinde sosyal etkilere kadar değişebilen bir çerçevede değerlendirilebilir.

- Bu çok geniş çaplı araştırmada ortaya çıkan ilginç ve uygulama açısından önemli bazı hususların üzerinde özellikle durmak gerekebilir. Bu davranışın gençlerde daha fazla gözlenmesi kayda değer bir husustur (Ganna vd., 2019). Birçok kişilik özelliğinin (yanlızlık ve yeni deneyimlere açıklık), riskli davranışların (sigara ve esrar kullanımı) ve zihinsel sağlık bozukluklarının eşcinsel davranışlarla önemli ölçüde genetik korelasyon gösterdiği bulunmuştur. Özellikle bipolar bozukluk, esrar kullanımı ve partner sayısı ile genetik korelasyonlar kadınlarda erkeklere göre anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur (Ganna vd. 2019). Bu korelasyon genetik korelasyondan kaynaklanmayıp aralarındaki doğru orantı sebebiyle genetik anlamda pozitif korelasyon şeklindedir. Çünkü bu korelasyon pozitif, negatif ya da nötr olabilmektedir.
- Biyolojik ve evrimsel açıdan bakıldığında biyolojide erkek ve dişi cinsiyetlerin geçerli olduğu, bir üçüncü cinsiyetin olmadığı, çünkü genlerin normal cinsel davranışlar sayesinde bir sonraki nesle aktarıldığı görülür. Sonraki nesle basitçe geçirilebilecek bir eşcinsel geni olmadığından ve eşcinsel davranış gösteren kişilerin yapılan bilimsel çalışmalara göre daha az çocuk sahibi olduğu gözlendiğinden (Ganna vd 2019) şu anki bilimsel bulgulara göre eşcinsel davranışlarda gelecekteki olası artışın genetik aktarımdan kaynaklı değil yaşam tarzı kaynaklı olacağı düşünülebilir.
- Cinsel kimlik bozuklukları (homoseksüellik, biseksüellik, aseksüellik) küresel güçler tarafından bazı STK'larla ülkemizde yaygınlaştırılmaya çalışmaktadırlar.
- Cinsel kimlik bozukluklarında rastgele cinsel ilişki, pornografik yolla tatminsizlik ve kontrolsüzlük hızla artmaktadır.

- Evliliğin geciktirilmesine bağlı olarak özellikle gençler arasında yayılan bir porno tehlikesi söz konusudur. Porno tuzağıyla meydana gelen travmaların, fantezilere bağlı cinsel hastalıkların arttığı; ailelerde ise boşanmayla neticelenecek sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir.
- Eşcinsellik hakları hareketiyle rastgele cinsel birliktelik üzerine kurulu anlayışlar masumlaştırılmak istenerek aile, toplum cinsiyetsizleştirme yoluyla tehdit edilmektedir.
- Ülkemizde ve dünyada, cinsel yönelim bozuklukları farklılık göstermekte ve büyük oranda karşılaşılan sorunlar birbirine benzemektedir. Stabil olmayan duygu durumu, sınırsız haz, tatminsizlik ve çapraz geçişler sürekli teşvik ve tahrik edilmektedir.
- Rastgele cinsel ilişkiye standart bir uygulama ile çok kolay erişim sağlanmaktadır. Bu durumda çiftlerden birinin enfeksiyon konakçılığı nedeniyle (CYBE, Hepatit A,B,C; Sifilis, Herpes, HIV, Rektal floranın sistemik toksitesi, salmonelle, shigella, amip, frengi, klamidya, paraziter hastalıklar, bakteriyal enfeksiyonlar, AIDS gibi cinsel yolla bulaşan hastalıkları) kendisi, partneri ve toplum risk altındadır.

5.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları:

- Aileler çocuklarının sağlıklı cinsel kimlik inşa etmelerine yardımcı olmalılar.
- Cinsel yönelim bozuklukları tedavi edilmelidir. Kişisel ve toplumsal bir halk sağlığı sorunudur. Gerekli bilgi, beceri ve tecrübe ile bu alanlarda ilgili uzmanlar toplumu ve aileleri eğitmelidir.
- Cinsel sağlığın temelleri ailelere ve gençlere iyi öğretilmelidir. Sınırları ve kapsamı net olarak belirlenmiş erkek ve kadın kimliği belirlenmeli, kültür yozlaştırılmamalı, obsesyondan arınarak kontrollü haz duygusunun aile yoluyla olacağı toplumda yaygınlaştırılmalıdır. Bunun yanında cinsellik kapsamında fiziksel, zihinsel ve sosyal bir iyilik hali

ailede sevgi, şefkat, merhamet yani sükûn dediğimiz cinsel haz ve doyumun meşru halde olması hedeflenmelidir.

- Yabancı sermaye tarafından fonlanan STK'ların ve sahadaki uygulamaya dair projelerinin denetlenmesi gerekmektedir.
- Kapsamlı bir üniversite ve gençlik araştırması ile algı ve tutum araştırması yapılmalı. LGBT kullanılmadan cinsel kimlik karmaşası başlığı altında ele alınmalı ve reklamı yapılmamalıdır. Basın ve medyada çok gündem olması reklam boyutunda önem arz etmektedir.
- Kanunlar yapılırken kültürel ve dini yapımızın korunarak uluslararası anlaşmaların müdahalesi önlenmelidir.
- Çocuklara, gençlere öğrenci kulüpleri-etkinlileri vasıtasıyla erdemlerin verildiği atölyeler yapılmalıdır. Bu aktiviteler kültürümüzü yansıtan şarkılarla, oyunlarla, aktivitelerle yapılmalıdır.
- Gıda güvenliği, cinsiyet gelişimi açısından değerlendirilerek cinsiyet gelişimine aykırı fiziksel durumlar ortaya çıkaran gıdalardan gençliğin korunması sağlanmalıdır. Bu amaçla kamu spotları yapılmalıdır.
- Eşcinsel davranışla bağlantılı bulunan bazı genetik varyasyonlara sahip olunması bu davranışın ortaya çıkacağı manasına gelmez. Birçok kişilik özelliğinin *(yalnızlık ve yeni deneyimlere açıklık)*, riskli davranışların *(sigara ve esrar kullanımı)* ve zihinsel sağlık bozukluklarının, eşcinsel davranışlarla önemli ölçüde ilişkili olması *(Ganna vd 2019)* özellikle eşcinsel davranış açısından daha riskli bir grup olarak ortaya çıkan gençleri etkilemektedir. Gençlerin zihinsel sağlık bozukluklarından; bipolar, depresyon ve anksiyete gibi psikolojik sorunlardan; uyuşturucu başta olmak üzere sağlığa zararlı bağımlılık yapıcı madde kullanımından ve teknolojik bağımlılığına götürebilecek sosyal medya, online oyun ve kumar, akıllı telefon gibi uygulama ve cihazların zararlarından korunması cinsel kimlik karmaşası riskini azaltacaktır.

- Anne karnındaki hormon maruziyetinin de bu davranışta etkili olan çevresel etmenlerden birisi olduğu bilimsel çalışmalarda belirtildiğinden konunun uzmanlarının bu alanda da çalışma yapması faydalı olacaktır.
- Gençleri cinsel kimlik karmaşasına götürecek çevresel faktörlerin düzenlenmesine yönelik yasal, sosyal ve ekonomik düzenleme ve politikaların acilen hayata geçirilmesi gerekmektedir.

5.3. Gelecek Projeksiyonları:

- Ülkemizde cinsel kimlik karmaşasının sonuçları bilinmemektedir, bunun doğuracağı problemlerle ilgili bilinçlendirme çalışmaları hızlandırılmalıdır. Sağlık bilgisi 9. sınıf dersinin içerisinde konuya yer verilmeli ve dersi verecek olan öğretmenlerin yeterlilikleri desteklenmeli ve eğitimler verilmelidir. Vaiz ve vaizeler, üslupları ve kullandıkları dil konusunda eğitilmelidir. Öğrencilere ve ailelerine birebir dokunarak ve temas kurarak yapılan aile ve gençlik eğitimleri önemsenmelidir.
- Gerek televizyon ve radyo gibi geleneksel medya gerekse sosyal medya üzerinden yapılan bazı yayınlar ile eşcinsel derneklerinin dünya çapında kamuoyu ve devletler üzerinde baskı oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Bu sosyal ve ekonomik baskı göz önünde bulundurulduğunda cinsel kimlik karmaşasının normalleştirilmesi, yaygınlaştırılması ve hatta özendirilmesi yönünde faaliyetlerin artacağı anlaşılmaktadır. Bu noktada sosyal ve ekonomik baskıları engelleyici, kişilerin cinsel kimlik karmaşasının getireceği sorunlara yönelik farkındalığının artırılmasına yönelik düzenlemeler ve politikalar üzerinde çalışılmalıdır.
- Cinsel kimlik yönelim bozukluklarında hasta ve hasta yönetimi kanunlarda boşluk bırakılmadan sağlanmalıdır.

6. CİNSEL KİMLİK HOŞNUTSUZLUĞU[1]

6.1. Durum Tespiti:

- Cinsel kimlik hoşnutsuzluğu sosyal öğrenme ve dijitalizm yoluyla ortaya çıkmaktadır. Daha çok özgürlük adı altında küresel sermayenin konuyu işlemesiyle masumlaştırılmaya çalışılarak cinsiyetsizleştirme politikalarına alet edilmektedir.
- Cinsel kimlik hoşnutsuzluğunda aileler çaresiz kalabilmektedir.
- İslâm, canlı varlıkların yaratılıştan var ve normal olan özelliklerinin, organlarının, şekillerinin değiştirilmesine izin vermemektedir. Bunu *"Allah'ın yaratışını değiştirmeye kalkışma"* olarak değerlendirmekte ve lanetlemektedir. Şayet normal dışı bir eksiklik, fazlalık, çirkinlik, arıza var ise bunun düzeltilmesi *(bu manada estetik ameliyat)* caizdir, tedavi olarak kabul edilebilir. Bu genel hükme ve kurala göre biyolojik ve fizyolojik olarak erkek veya kadın olan bir insanın, sırf kendisini karşı cinsten gördüğü, böyle hissettiği, bu yüzden bunalıma girdiği için ameliyat edilerek karşı cinsin bazı özelliklerine ve organlarına kavuşturulması asla caiz değildir. Bu, tedavi değil bozmadır.
- Doğuştan iki cinsin de bazı organlarını taşıyan kimselere bakılır, bunlardan hangisi fonksiyonları itibariyle güçlü ve etkili ise kişi o cinsiyette ve o sıfatta kabul edilir. Bu durumda diğer fazlalıklar anormal sayılarak ameliyat yoluyla giderilir ve altıncı parmak, üçüncü ayak gibi anormal bir fazlalık olduğunda giderilmesinde dinî bir sakınca bulunmaz.

1 Konunun daha geniş ayrıntılı değerlendirmesi için bk. Dünya ÇAKOP tarafından "Günümüz Gençliğinin Karşı Karşıya Bulunduğu Büyük Tehlike Farklı Cinsel Kimlik Yönelimleri Sempozyum ve Çalıştayı" 3-4 Ekim 2020 tarihinde pandemi şartlarından dolayı online gerçekleşmiştir. "Cinsel Kimlik Karmaşalarında Talep Üzerine Terapi Yaklaşımı ve Uygulamaları & Aile Kurumunun İfsadının Küresel ve Toplumsal Boyutta Bir Meta Analizi ve Öneriler" başlıklı sempozyum ise 12-13 Kasım 2021'de Haliç Kongre Merkezinde altı üniversite iş birliği ile gerçekleştirildi.

6.2. Çözüm Önerileri ve Eylem Planları:

- Cinsel kimlik hoşnutsuzluğundan bunalıma girenler veya daha başka sebeplerle bunalıma girenler gibi erbabı tarafından tedavi edilmelidir.
- Cinsel karmaşa yaşayan bireylerin elinden tutup sağlıklı yaşama dönmelerine yardımcı olmak gerekmektedir. Bu hedef doğrultusunda bir enstitü kurmak ve terapist yetiştirmek en büyük adımlardan birisi olmalıdır. Sosyal bir öğrenme olan bu cinsel kimlik karmaşası bir sosyal öğrenme olduğundan tedavi edilmelidir. Bunu tercih etmek nasıl bir özgürlük kabul edilmişse bundan kurtulmak istemenin de en büyük hak ve özgürlük olduğu bireylere anlatılmalıdır.
- Yapılan uygulamalar ile birçok gencin yaşadığı farklı cinsel kimlik yönelimlerinden sağlıklı bir bireye dönüşmelerine şahitlik edilmiştir. Küresel güçlerin son dönemde çocuklar ve gençler üzerinde kurmaya çalıştığı bazı olumsuz yaklaşımlara karşı aile ve aile bireylerinde bir farkındalık oluşturmak ve bilgilendirmek için eğitmen yetiştirmek gerekmektedir.

6.3. Gelecek Projeksiyonları:

- Uzmanların tetkikleri sonucunda erkeklik ve dişilik özelliğini eşit olarak taşıdığı tespit edilen *(hünsa-i gayr-i müşkil)* bir kişi için; onun psikolojisi, kendini hangi cinsten gördüğü, saydığı, hissettiği esas alınmalı ve buna göre işlem yapılmalıdır *(Sipahi ve Gürbüzer, 2022)*. Yani dinî bakımdan kendisine böyle davranıldığı gibi tedavi ve ameliyat bakımından da buna göre hareket edilmelidir.
- Eğer doğuştan her iki cinsin de belirleyici organ ve alametlerini taşımayan *(hünsa-i müşkil)* bir insana rastlanırsa ona da bir önceki maddede olduğu gibi davranılarak hissi ve eğilimi göz önüne alınmalıdır.
- Günlük hayat, kılık kıyafet, tesettür, haklar ve borçlar... bakımından da hünsâlara yapılacak muamele yukarıdaki

maddelerde açıklanan sonuçlara, işlemlere ve kabulleniş-lere göre olacaktır.

- Allah Teâlâ'nın bu gibi kullarına dair muamelesi şüphesiz adalet, rahmet ve muhabbet çerçevesinde olacaktır. Onlar da diğer kullar gibi iradeleri dâhilinde bulunan alanda Allah'a itaat ve kulluktan ayrılmamalıdırlar. Ayrılmaları halinde ise yine muamelenin, normal olup da günah işleyen kullarınkine benzer/denk olacağını unutmamalıdırlar.

KAYNAKÇA

Balthazart, J. *(2020)*. Sexual partner preference in animals and humans. Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 115, 34-47.

Blum-Ross, A. & Livingstone, S. *(2017)*. *"Sharenting"*, parent blogging and the boundaries of the digital self. Popular Communication, 15*(2)*, 110-125. https://doi.org/10.1080/15405702.2016.1223300

Bustan, H. *(2014)*. İslam ve cinsiyet farklılıkları. İstanbul: el-Mustafa Yayınları.

Cura, D. O., Çankaya, T. ve Ulgenalp, A. *(2020)*. Cinsiyet disforisinde genetik faktörlerin rolü. Hitit Med Jurnal, 2*(2)*, 49-55.

Çimke, S., Gürkan, D. Y. ve Polat, S. *(2018)*. Sosyal medyada çocuk hakkı ihlali: sharenting. Güncel Pediatri, 16 *(2)*, 261-267.

Dursun, A. *(2020)*. İstanbul Sözleşmesi'nin İslam hukukuna göre değerlendirilmesi. Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10*(19)*, 41-68.

Ganna et al. *(2019)*. Large-scale GWAS reveals insights into the genetic architecture of same-sex sexual behavior. Science, 365, 882.

Hoekstra, H.E. & Robinson, G. E. *(2022)*. Behavioral genetics and genomics: Mendel's peas, mice, and bees. PNAS, 119*(30)*.

https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/cifte-cinsiyet-veya-ucuncu-cins-2064746.

Lambert, J. *(2019)*. No "gay gene": study looks at genetic basis of sexuality. Nature, 573,14-15.

Schwarz, O. *(2022)*. Cinsiyet psikolojisi. Eskişehir: Dorlion Yayınevi.

Sipahi, Y. ve Canpolat, F. *(2022)*. Bir farazî fıkıh meselesi: dijital varlıkla evlilik *(cinsellik bağlamında insansılarla evlilik)*. https://dijitalcagda-hukuk.ikcu.edu.tr/Share/C6CC853825E3BD098D9424B569942E8F

Sipahi, Y. ve Gürbüzer, G. *(2022)*. İslam hukukunda cinsi tabiat. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3*(2)*, 103-133.

Yapıcı, A. *(2020)*. Toplumsal cinsiyet din ve kadın. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Yurdakul, İ. K., Dönmez, O., Yaman, F. & Odabaşı, H. F. *(2013)*. Digital parenting and changing roles. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 12*(4)*, 883-896.

ÇALIŞTAYDAN KESİTLER

Gençlik
ve
Aile

ÜNİVERSİTEMİZE
HOŞGELDİNİZ
Gençlik
ve
Aile

Gençlik
ve
Aile
Çalıştayı
4 - 5 KASIM 2022
KAYSERİ
4 Kasım Cuma
14.00
Gençlik
ve
Aile
Çalıştayı

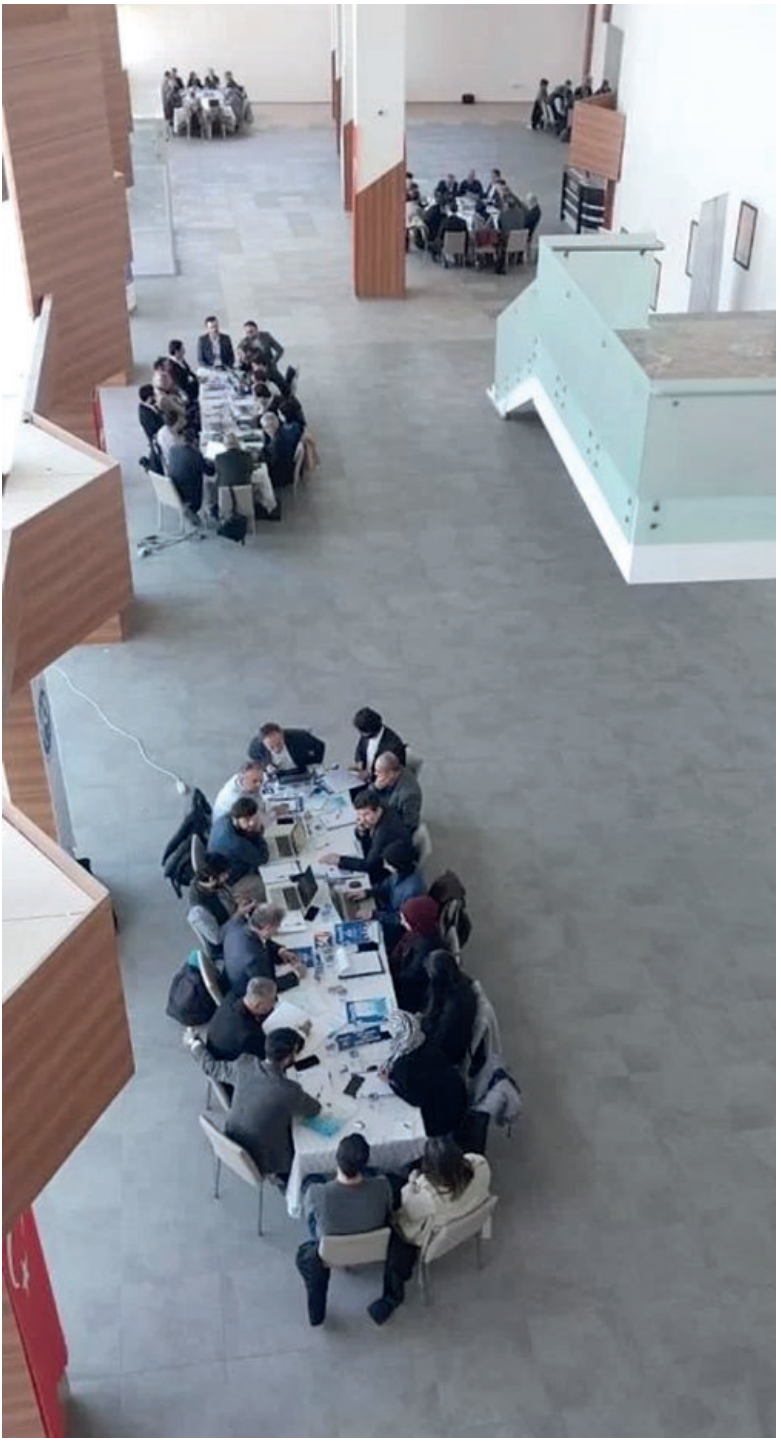

Kayseri Üniversitesi
Kongre ve
Kültür Merkezi

Gençlik
ve
Aile

KURUL, KOMİSYON VE KATILIMCILAR

Onursal Başkanlar

- Prof. Dr. Fatih ALTUN *(Erciyes Üniversitesi Rektörü)*
- Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA *(Kayseri Üniversitesi Rektörü)*
- Prof. Dr. Vatan KARAKAYA *(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)*

Çalıştay Düzenleme Kurulu

- Prof. Dr. Orhan KOÇAK *(İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa)*
- Prof. Dr. Necip ŞİMŞEK *(İstanbul Ticaret Üniversitesi)*
- Doç. Dr. Ebubekir CEYLAN *(İstanbul Teknik Üniversitesi)*
- Doç. Dr. Fatih GÜLOĞLU *(Kilis 7 Aralık Üniversitesi)*
- Doç. Dr. Yasin YILDIZ *(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)*
- Dr. Öğr. Üyesi Cenk BEYAZ *(Medeniyet Üniversitesi)*
- Dr. Öğr. Üyesi İbrahim OLGUN *(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)*
- Dr. Öğr. Üyesi İsmail AKYÜZ *(Sakarya Üniversitesi)*
- Dr. Öğr. Üyesi Mervan SELÇUK *(Sakarya Üniversitesi)*
- Dr. Öğr. Üyesi Nurettin MENTEŞ *(İnönü Üniversitesi)*
- Dr. Öğr. Üyesi Tahsin HAZIRBULAN *(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)*
- Ahmet TİRFİL
- Durmuş Ali DALDALLI
- Ebubekir ÖZÜDOĞRU
- Ferhat ÖZTÜRK
- Fevzi KONAÇ
- Karabey Adem MEMNUN
- Ramazan Okan ÖZCAN
- Şenel KIZILCA
- Üzeyir İLERİ

Çalıştay Sekretaryası

- Dr. Öğr. Üyesi Nurettin MENTEŞ
- Dr. Öğr. Üyesi İbrahim OLGUN
- Osman Emre IŞIK
- Ömer Faruk ÇETİN

Masa 1:
AİLE, GENÇLİK, ALKOL VE MADDE BAĞIMLILIĞI

- Doç. Dr. Zeki KARATAŞ *(Moderatör)*
- Doç. Dr. Ali Ramazan BENLİ
- Doç. Dr. Rıdvan KARABULUT
- Uzm. Dr. Ahmet ÇÖPÜR
- Uzm. Fatih KILIÇASLAN
- Uzm. Hakan KARAMAN
- Uzm. Eyüp Ensar ÖZTÜRK
- Uzm. Durmuş Ali DADALLI
- Fatih BUDAK
- Bahar AKGÜL
- Yaşar ERBİL
- Regaip BOSTAN
- Kadir ALP
- Yücel KURAN
- Fatma ÖZAL *(Raportör)*

Masa 2:
AİLE, GENÇLİK VE TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI

- Prof. Dr. Vehbi BAYHAN *(Moderatör)*
- Prof. Dr. Tuncay DİLCİ
- Doç. Dr. Ahmet DAĞ
- Doç. Dr. Serdar NERSE
- Doç. Dr. Yasin YILDIZ
- Doç. Dr. Mehmet Sena KÖSEDAĞ
- Dr. Muhammet YEŞİLYURT
- Uzm. Orçun Muhammet ŞİMŞEK
- Klinik Psk. Mehmet BÜYÜKÇORAK
- Uzm. Orhan ÇEVİK
- Arş. Gör. Muhammed Mücahid DALKILIÇ
- Klinik Psk. Bayram AYAZ
- Serhat KARAOSMANOĞLU
- Feyzanur ÇALIŞAN
- Vedat KUŞKAYA *(Raportör)*

Masa 3:
AİLE, GENÇLİK VE MANEVİYAT

- Prof. Dr. Asım YAPICI *(Moderatör)*
- Prof. Dr. Celalettin ÇELİK
- Doç. Dr. Mehmet BULGEN
- Doç. Dr. Hamit AKTÜRK
- Doç. Dr. Hıdır APAK
- Doç. Dr. Muhammet Cevat ACAR
- Doç. Dr. Zikri YAVUZ
- Doç. Dr. Ali KUŞAT
- Doç. Dr. Faruk TEMEL
- Dr. Abdulhakim Beki
- Dr. Hamza KURTKAPAN
- Öğr. Gör. Özge TOK
- Selçuk SANRI
- Hulusi YİĞİT
- Zehra ATAK
- Esra KUŞKAYA *(Raportör)*

Masa 4:
GENÇLERE YÖNELİK MESLEKİ EĞİTİM, İSTİHDAM, KARİYER

- Prof. Dr. Zeki PARLAK *(Moderatör)*
- Prof. Dr. Ersin Kavi
- Prof. Dr. Mehmet KORKMAZ
- Prof. Dr. Cahip EPÇAÇAN
- Doç. Dr. Ahmet AYSU
- Doç. Dr. Mehmet ÇAKIR
- Doç. Dr. Abdullah AYDIN
- Dr. Nurgün KUL PARLAK
- Öğr. Gör. Mehmet Akif ERKAN
- Süleyman AKGÜL
- Hüseyin MOLLAOĞLU
- Ömer UZUNOĞLU
- Mehmet YALÇIN
- Muhittin GÜLER
- Sema GEDİK
- Taha Tayfun BAĞCI *(Raportör)*

Masa 5.
AİLE, GENÇLİK VE EVLİLİK

- Dr. Mustafa ATAK *(Moderatör)*
- Prof. Dr. Saffet KÖSE
- Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL
- Doç. Dr. Aydın AKTAY
- Doç. Dr. Mehmet Fatih GÜLOĞLU
- Dr. İsmail AKYÜZ
- Dr. Nimet FERAH
- Dr. Hatice KILINÇER
- Dr. Mehmet KARAKAYA
- Öğr. Gör. Yunus MACİT
- Uzm. Burak ACAR
- Bahri AKALIN
- Cemil PASLI
- Uzm. Aysel BASMACI KAYA
- Arş. Gör. Alperen POLAT
- Şeyda HİMMETOĞLU
- Uzm. Aslıhan ATAMAN *(Raportör)*

Masa 6:
AİLE İÇİ SORUNLAR, İLETİŞİM VE KUŞAK ÇATIŞMASI

- Prof. Dr. İsmail BARIŞ *((Moderatör)*
- Prof. Dr. Yusuf Genç
- Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR
- Doç. Dr. Mehmet Ali AYDEMİR
- Doç. Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN
- Doç. Dr. Gülüşan GÖÇEN
- Dr. Cenk BEYAZ
- Dr. Latif KARAGÖZ
- Dr. Tahsin KULA
- Dr. Adem IRMAK
- Öğr. Gör. Dr. Osman UTKAN
- Öğr. Gör. Yavuz ARSLAN
- Arş. Gör. Muhammet Emin SARIKAYA
- Sadi ÖZMEN *(Raportör)*

Masa 7: 15 TEMMUZ SONRASINDA GENÇLERİMİZİN VE AİLELERİN DEĞİŞEN STK ALGISI

- Prof. Dr. Ahmet KOYUNCU *(Moderatör)*
- Prof. Dr. Halim ULAŞ
- Doç. Dr. Faruk KARAASLAN
- Öğr. Gör. Adem SELEŞ
- Öğr. Gör. Seyit Ali EREN
- Uzm. Ramazan Okan ÖZCAN
- Uzm. Sümeyye AÇIKGÖZ
- Üzeyir İLERİ
- Adem CEYLAN
- Abdurrahman ŞAFAK
- Metin MAHİTAPOĞLU
- Şenel KIZILCA
- Ebubekir ÖZÜDOĞRU
- Dr. Kurtuluş ÖZTÜRK
- Hacı Ali ÇAKICI
- Uzm. Çiğdem TÜRKEL *(Raportör)*

Masa 8: AİLE, GENÇLİK ve CİNSİYET SORUNLARI

- Dr. Öğr. Üyesi Yıldıray SİPAHİ *(Moderatör)*
- Prof. Dr. Ayşegül GÜLMEMİŞ
- Doç. Dr. Abdullah İNCE
- Doç. Dr. Metin EKEN
- Doç. Dr. Mustafa GÖNERİGÖK
- Doç. Dr. Emir KAYA
- Doç. Dr. Emre IŞIK
- Dr. Şöhret KARADUMAN
- Dr. Yasin KURUÇAY
- Arş. Gör. Mevlüt UĞURLU
- Zuhal ÖZTÜRK
- Okan ORAL
- Uzm. Demet YOLGÖSTEREN
- Uzm. Dr. Hasan DİN
- Psikolog Gül AKPINAR
- Öğr. Halil ÖZTÜRK *(Raportör)*

CİHANNÜMA

CİHANNÜMA DAYANIŞMA VE
İŞBİRLİĞİ DERNEĞİ

ISBN: 978-6-25996-562-8